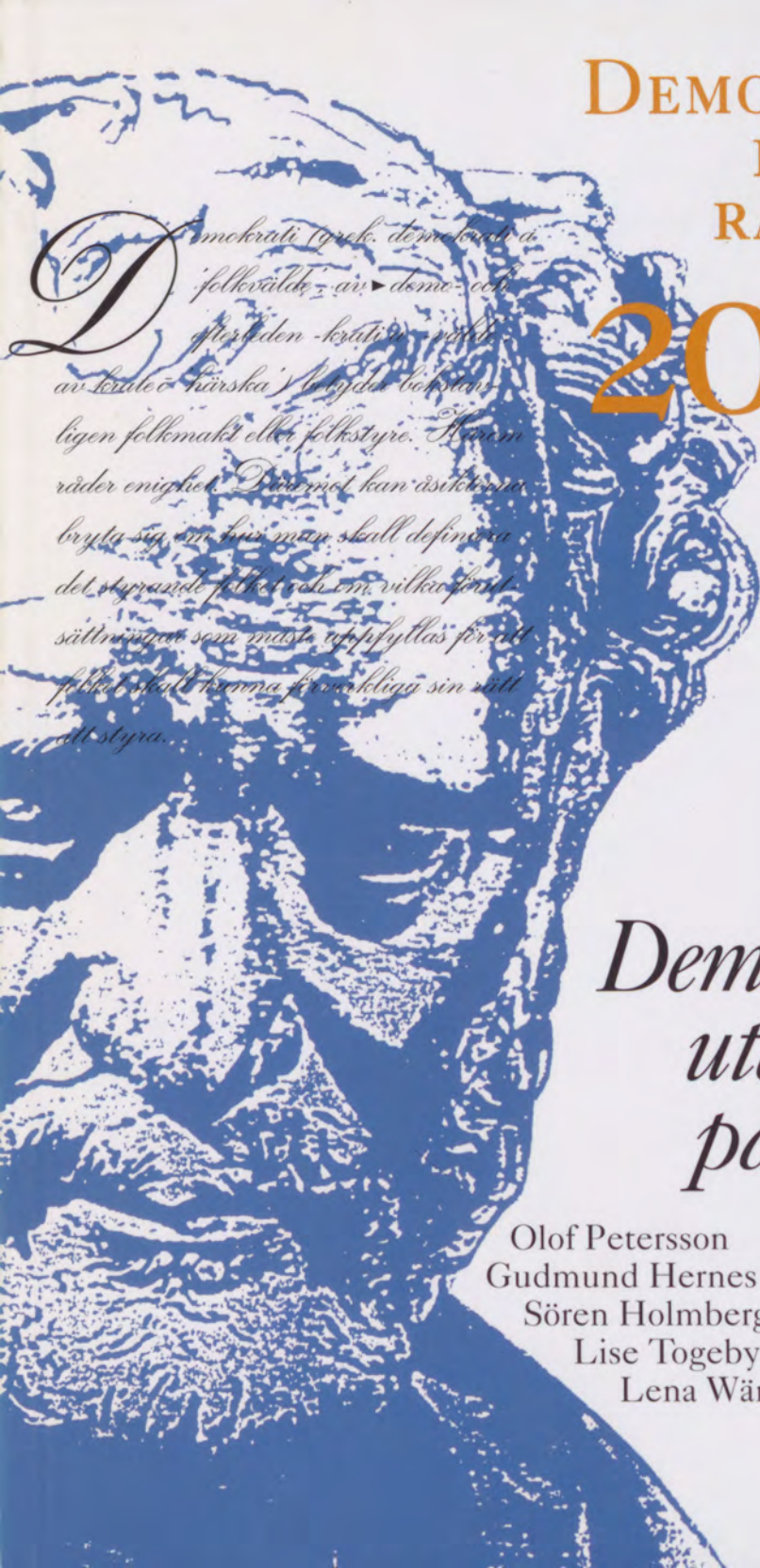

DEMOKRATI- RÅDETS RAPPORT

2000

*D*emokrati (grek. *demokratia* = 'folkvälde' av *demos* och *kratos* = 'heröden - kräfte') betyder bokstaveligen folkmakt eller folkstyre. Härmed råder enighet. Där mot kan åsikterna bryta sig om hur man skall definiera det styrande folket och om vilka förutsättningar som måste uppfyllas för att folket skall kunna förverkliga sin rätt att styra.

Demokrati utan partier?

Olof Petersson
Gudmund Hernes
Sören Holmberg
Lise Tøgeby
Lena Wängnerud

SNS
FÖRLAG

DEMOKRATIRÅDETS
RAPPORT

2000

DEMOKRATIRÅDETS
RAPPORT

2000

*Demokrati
utan partier?*

Olof Petersson
Gudmund Hernes
Sören Holmberg
Lise Tøgeby
Lena Wängnerud

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon 08-507 025 00
Telefax 08-507 025 25
E-post bok.info.order@sns.se
Hemsida www.sns.se
Demokratirådets hemsida www.sns.se/dr

SNS Demokratiråd

Demokratirådet består av fristående forskare som på SNS uppdrag presenterar begrepp, analyser och resultat från undersökningar av demokratins normer och funktionssätt. Syftet är att genom årliga rapporter stimulera till en konstruktiv och saklig debatt kring demokratins villkor.

Olof Petersson, Gudmund Hernes, Sören Holmberg,
Lise Togeby, Lena Wängnerud
Demokratirådets rapport 2000
Demokrati utan partier?
Första upplagan
Första tryckningen

© 2000 Författarna och SNS Förlag
Omslag: Nyebølle Grafisk Form AB
Omslagsbilden föreställer Demokritos från Abdera,
ca 460–ca 370 f. Kr. Kopia av bronsstaty från ca 250 f. Kr.
Neapel, Museo nazionale. Citat från Nationalencyklopedin.

Tryck: Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2000

ISBN 91-7150-792-2
ISSN 1400-7509

Innehåll

Utgivarens förord 7

1 Partierna: en utrotningshotad art? 9

Det går dåligt för partierna ... 9
... men bra för demokratin 13

2 Det politiska partiet som idé 17

Partiet som maskin 17
Partibegrepp med omstridd innebörd 20
När och varför uppstår partier? 23
Idéer om alternativen 25
Partiernas uppgifter 27

3 Partier som lever sitt eget liv 35

Djupfrysta partisystem 35
Ett samhälle i samhället 40

4 Vad tycker folket? 48

Försvagat förtroende 48
Gamla lojaliteter slits ned 52
Hur sköter partierna sina uppgifter? 56
Behövs partierna? 60

5 Krympande partiers anatomi 65

Sjunkande medlemstal och färre aktiva 66
Svikna förväntningar 71
En grupp särlingar? 75
Hur styrs partierna? 82
Folk utan partier och partier utan folk 87

6 Maktförskjutningar 93

Varför valdeltagandet minskar 94

Demokrati, partier och makt 101

Fångade av sina former 103

7 En framtid utan partier? 111

Partier utan medlemmar 113

Demokrati utan partier upphäver sig själv 116

Referenser 118

Författarna 123

SNS Demokratiråd 124

Utgivarens förord

Den svenska folkstyrelsen skall enligt vår regeringsform förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statsskick. Men det finns många tecken på att partierna har stora svårigheter att engagera dagens medborgare. Håller politiken på att bli vår nästa krisbransch?

SNS vill med Demokratirådets årliga granskningar stimulera till en välinformerad och kritisk debatt om vårt politiska system. Forskare får genom dessa rapporter tillfälle att bidra med analyser och faktaunderlag till det offentliga samtalet om demokratins förnyelse. Årets rapport, den sjätte i ordningen, är ett bidrag till debatten om de politiska partiernas framtid.

Demokratirådet består i år av professor *Gudmund Hernes*, professor *Sören Holmberg*, professor *Lise Togeby* och fil.dr. *Lena Wängnerud* under ordförandeskap av professor *Olof Petersson*, som medverkat både som författare och redaktör. Rapporten är ett lagarbete där rådets samtliga medlemmar bidragit till texten och gemensamt svarar för slutsatser och förslag.

Fil.mag. *Anna Wahlgren*, forskningsassistent vid SNS, har deltagit i gruppens diskussioner och medverkat genom faktainsamling, språkgranskning och textredigering. Till årets rapport bidrar också sex doktorander i statskunskap vid Göteborgs universitet. Deras essäer över temat om partier och demokrati sammanfattas på särskild plats efter kapitel 6 i rapporten.

Demokratirådet finansieras av anslag från *Sven och Dagmar Saléns Stiftelse*. I den referensgrupp som följer projektet ingår *Sven H. Salén*, *Salénia* (ordförande), *Inga-Britt Ahlenius*, Riksrevisionsverket, *Antonia Ax:son Johnson*, *Axel Johnson AB*, *Claes Kjellander*, *Stenvalvet Fastighets AB*, och före detta direktören och riksdagsledamoten *Gabriel Romanus*.

Demokratirådet har arbetat under full akademisk frihet, och i likhet med vad som gäller för alla SNS skrifter svarar författarna ensamma för rapportens innehåll.

Stockholm i mars 2000

Hans Tson Söderström
VD SNS

1 Partierna: en utrotningshotad art?

”Partier är fria staters liv”, skrev Jacob Wallenberg för över två sekel sedan. Ostindiefararen och skeppsprästen skulle ha varit bekymrad om han kunnat blicka ut över dagens samhällsliv. *The party’s over*, löd rubriken på en amerikansk bok i början på 1970-talet (Broder 1972) och temat har sedan dess återkommit i många variationer. De politiska partiernas framtid ser ut att vara hotad.

Det går dåligt för partierna ...

Enbart under det gångna året har det kommit täta rapporter om de politiska partiernas svårigheter. Statistiken över antalet medlemmar visade på ytterligare fallande tal. Flera av demokratiutredningens forskarvolymerna slog larm om den sjunkande aktiviteten inom partierna. Partiveckan i Sundsvall sensommaren 1999 ägnade en särskild session åt ämnet ”Demokrati utan partier – eller?”. I sitt första nummer år 2000 innehöll tidskriften *Tiden* en artikel med rubriken ”Demokrati utan partier” (Björnsson 2000). Samma tema utvecklades i boken *Efter partistaten* (Björnsson och Luthersson 2000).

Den skeptiske observatören ryggar måhända över denna entydiga bild. Hur korrekt är egentligen intrycket av ett partisystem på dödsbädden? Är det medielogikens självförstärkande överdrifter som alltför lättvindigt utdelar stämplor med ord som ”kris” och ”undergång”?

En mer balanserad bild måste också beakta de fakta som tyder på en viss partipolitisk vitalitet. Även om valdeltagandet under senare år har minskat något är det fortfarande fyra av fem svenskar som gör sig besväret att gå och rösta. Den inrikespolitiska de-

batten domineras av partipolitiker och de politiska partierna närstående aktörer. En internationellt sett mycket omfattande offentlig sektor innebär att partipolitiska beslut formar stora delar av det svenska samhällslivet. De förtroendevalda framtidspolitikerna kan fortfarande räknas i flera tiotusen, vilka tillbringar åtskilliga kvällar i månaden med ett ofta otacksamt slit i nämnder och styrelser. Antalet politiska partier har aldrig tidigare varit så stort; olika slags lokala partier är numera representerade i hälften av de kommunala fullmäktigeförsamlingarna.

Beskrivningen av partiernas situation måste därför preciseras. En lämplig utgångspunkt är den numera omfattande internationella forskning som ägnats åt de politiska partiernas kris. Det framgår där att partier kan misslyckas på många olika sätt (Lawson och Merkl 1988). Frågan är vilken eller vilka av dessa kriterier som är aktuella för det svenska fallet.

1. Partier kan misslyckas därför att de är oförmögna att hantera svåra problem såsom budget, pensioner, arbetslöshet eller miljö. Det svenska 1990-talets första hälft är belägg för att detta kriterium i väsentliga avseenden varit uppfyllt. Den ekonomiska tillbakagången, arbetslösheten och den statsfinansiella krisen visade att det svenska samhället led av allvarliga strukturproblem. Den svenska ekonomins kris var också politikens och institutionernas kris (Lindbeck m.fl. 2000). Även om det politiska systemet delvis korregerat dessa brister återstår det faktum att de politiska partierna under några avgörande år misslyckades med att lösa de för medborgarna viktigaste problemen.

2. Ett parti kan misslyckas genom att i val efter val förlora röster. Det går förvisso att finna exempel på att enskilda partier haft en långvarig och negativ röstutveckling. Centerpartiet har minskat från 25,1 procent i riksdagsvalet 1973 till 5,1 procent 1998; man bör dock tillägga att det i ett längre historiskt perspektiv är det tidiga 1970-talet som framstår som ett undantag eftersom partiet i mitten av 1950-talet låg under tioprocentnivån. Den svenska partikrisen yttrar sig inte genom att något eller några partier tynat bort i valresultaten. I stället för de rätlinjiga trenderna är det snarast de stora fluktuationerna som numera präglar väljar-siffrorna.

3. Partier kan misslyckas genom svårigheter att rekrytera nya

medlemmar. Detta kriterium är i högsta grad uppfyllt för svenskt vidkommande. Som närmare dokumenteras senare i denna rapport är det just partiernas rekryteringsproblem som under 1990-talet har skärpt partikrisen.

4. Partier kan misslyckas genom att de inte kan integrera proteströrelser. Detta konstaterande har inte minst formulerats efter analyserna av den europeiska miljörörelsens framväxt under 1970- och 1980-talen. De gamla etablerade partierna var inte tillräckligt lyhörda och miljörörelsen organiserade sig därför längs egna vägar. Ett motsvarande händelseförlopp utspelade sig även i Sverige genom miljöpartiets tillkomst. Även kristdemokraterna och Ny demokrati är exempel på hur partier bildats med argumentet att de traditionella partierna inte tillräckligt uppmärksammat deras frågor. Uppkomsten av nya partier vittnar möjligen om de gamla partiernas misslyckande, men signalerar ingen allmän kris för partisystemet. Tvärtom kan det politiska livet sägas ha vitaliserats genom att nya frågor fått ett organiserat uttryck.

5. Partier kan misslyckas genom att förlora makt i parlament eller i koalitioner. Allmänna val är en konkurrens om makten och ett parti som aldrig kommer i majoritet, ensamt eller i samarbete med andra, måste anses ha misslyckats. Parlamentarismens idé om maktväxling innebär att åtminstone de större partierna eller partiblocken skall ha möjlighet att turas om att inneha regeringsmakten. Svensk politik innebär i detta avseende ett halvt misslyckande. Landet har under 59 av de senaste 68 åren haft en socialdemokratisk statsminister. En svag och splittrad opposition har en nedsättande verkan på vitaliteten i det politiska livet.

6. Partier kan misslyckas genom att förlora legitimitet på grund av skandaler. Det är ett obestridligt faktum att allmänhetens förtroende för partier och politik har minskat. Tillgängliga opinionsmätningar pekar på en lång, vikande trend. Däremot är det högst tveksamt om misstroendet kan kopplas direkt till skandaler med politiker inblandade. Även om enskilda avslöjanden fått stor medieuppmärksamhet framstår de svenska affärerna i internationellt perspektiv som relativt få och begränsade. Effekterna av enskilda skandaler kan visserligen ha lagt ytterligare bränsle på förtroendekrisens brasa, men de underliggande orsakerna går säkert djupare än så.

7. Partier kan misslyckas genom oförmåga att sätta den politiska dagordningen. Demokratisk politik förutsätter att medborgarna och deras valda ombud kan påverka vilka frågor som skall göras till föremål för politiska beslut. I mediasamhällets hårdnande konkurrens om uppmärksamheten har det ofta blivit de politiska partierna som dragit det kortaste strået. Redan den första rapporten från Demokratirådet varnade för att partierna höll på att konkurreras ut av journalister, lobbyister och internationaliserade tjänstemän (Rothstein m.fl. 1995).

Bilden av de politiska partiernas kris kan därmed ges tydligare konturer. För de svenska partiernas del rör det sig inte om något akut nedläggningshot. Situationen är inte desto mindre alarmrande. Partierna har helt eller delvis misslyckats med flera av sina viktiga uppgifter. Rekryteringsproblemen framstår som särskilt bekymmersamma.

Om de nuvarande tendenserna fortsätter kommer vi på något årtiondes sikt inte längre att ha kvar det slags partiorganisationer som varit fundamentet för den representativa demokratin allt sedan parlamentarismens och allmänna rösträttens införande.

Medlemspartiernas bas krymper. Allt färre medborgare engagerar sig i lokalt partiarbete. Det är i mycket en generationsfråga. Partiernas medlemmar utgör en åldrande och minskande skara.

I början av 1980-talet varnade några statsvetarkolleger för att de politiska partierna höll på att förgubbas och riskerade att förvandlas till rekryteringsmaskiner för politiska poster (Westerståhl och Johansson 1981). Man har sedan kunnat sätta frågetecken för "förgubbningsstesen" eftersom könsskillnaderna knappast ökat (Petersson, Westholm och Blomberg 1989). Nu har utvecklingen gått så långt att man kan ifrågasätta även resonemangets andra led. Partierna får allt svårare att fungera ens som rekryteringsapparater.

Det är alltså i en begränsad men ytterst central mening som partierna befinner sig i en kris. Medborgarna vänder partierna ryggen. Den stora frågan är om hela det demokratiska systemet därmed håller på att undermineras.

... men bra för demokratin

Samtidigt som de politiska partiernas utveckling beskrivs i alarmerande ordalag har den allmänna bedömningen av demokratin tillstånd i världen blivit allt ljusare.

I globalt perspektiv har demokratiska styrelseformer numera blivit regel, inte undantag. År 1900 fanns det inget land som uppfyllde de grundläggande kraven på flerpartisystem och allmän rösträtt; 12 procent av jordens befolkning levde då i samhällen som kunde klassificeras som någorlunda demokratiska, om man blundar för det faktum att kvinnor saknade rösträtt. År 1950 levde 31 procent av världens befolkning i demokratiska stater. I dag omfattar de demokratiskt styrda staterna 58 procent av jordens befolkning. Av dagens 192 internationellt erkända stater uppfyller 120 kraven på fria val. Idén om nationell självbestämmanderätt har numera kommit att sammankopplas med idén om personlig självbestämmanderätt inom ramen för en demokratiskt ansvarig stat (Karatnycky 2000).

Även i Sverige måste en helhetsbedömning av demokratin funktionssätt bli övervägande positiv. Det stora 1900-talsprojektet blev framgångsrikt. Demokratiska styrelseformer tillsammans med tillväxt, ökat välbefinnande och tryggad välfärd har förvandlat ett folk av undersåtar till medborgare som blivit alltmer kunniga, kritiska och beredda att ta eget ansvar.

Det finns ingenting som tyder på att medborgarnas allmänna samhällsengagemang har minskat under senare år. Däremot finns det belägg för att mer traditionella former för politiskt deltagande gått tillbaka. Massmedier framstår i dag som en viktigare påverkanskanal än de allmänna valen (Petersson m.fl. 1998).

En mer detaljerad granskning av det politiska systemet i dagens Sverige kan förvisso ge upphov till åtskilliga kritiska kommentarer, men ingenting tyder på att det demokratiska idealets allmänna krav på medborgarstyrelse, rättsstat och politisk handlingskraft skulle vara sämre tillgodosedda i Sverige än i andra länder. Inte heller bedömningen av utvecklingen över tid ger anledning till några larmrapporter.

Dagens situation framstår som paradoxal. Det går dåligt för partierna, men bra för demokratin.

Därmed finns det anledning att sätta frågetecken för det likhetstecken mellan partier och demokrati som brukar tas för givet i svensk debatt. Inledningen till en offentlig utredning, som handlade om personval, är ett avslöjande exempel: "Den representativa demokratin i Sverige bygger på grundtanken att den politiska verksamheten utövas främst genom de politiska partierna" (SOU 1993:21, s. 15). I Demokratirådets rapport 1999 betecknade statsvetaren Lauri Karvonen denna formulering som "brutal i sin ärlighet". Uppfattningen om partidemokrati innebär att demokrati är lika med representativ demokrati som i sin tur är lika med politiska partier.

Frågan är om dagens krissymptom signalerar en historisk omvälvning. Har politiska partier varit en historisk parentes som nu går mot sitt slut? Var partierna bara en återspeglning av industrialismens samhällsform och organisationsmodell? Innebär samhällsutvecklingen i form av globalisering, individualisering och ny informationsteknik att demokratin i framtiden kommer att förverkligas genom andra och mer ändamålsenliga metoder? Håller de politiska partierna på att förvandlas till bromsklossar och hinder för den demokratiska förnyelseprocessen?

Detta perspektiv väcker två stora frågor. Den ena handlar om verklighetsbeskrivning, den andra om värderingar.

Fortfarande är bilden av det aktuella läget mångtydig och motsägelsefull. Det är därför en viktig uppgift att gå till tillgängliga fakta för att kartlägga hur situationen för de politiska partierna egentligen ser ut. Inte minst gäller det att sätta in de svenska förhållandena i ett internationellt jämförande perspektiv. Handlar det om ett universellt fenomen för alla utvecklade demokratier, eller är det just de svenska partierna som har problem med förankring och förtroende?

En bedömning av framtidsutsikterna kan emellertid inte bara vila på en aldrig så detaljerad kartläggning av hur läget ser ut. Det är också fråga om hur demokrati och partier borde fungera. Både förväntningar och farhågor har följt de politiska partierna allt sedan deras uppkomst. Den politiska debatten är fylld av normativa uppfattningar om hur ett välfungerande parti bör se ut. Även denna idédebatt måste därför analyseras. Uppfattningen om att de politiska partierna befinner sig i en kris kanske säger mer om

våra förväntningar än om verkligheten.

Både kartläggningen av dagens partier och analysen av idédebatten måste ha ett framåtblickande perspektiv. Ytterst gäller frågan nämligen hur morgondagens demokrati kommer att vara organiserad. Det finns tre olika möjligheter.

Förnyade partier

Ett möjligt scenario är att dagens partier har vilja och förmåga att genomgå en inre omvandlingsprocess. Sådana partireformationer har förekommit förut. Den tyska socialdemokratien bröt med ett dogmatiskt förflutet vid sin kongress i Bad Godesberg 1959 och inledde en period av omprövning som så småningom också förde partiet till den politiska makten. Under Tony Blairs ledarskap förändrade det brittiska arbetarpartiet under 1990-talet både program och arbetsformer. Detta slags inre förnyelseprocess är i själva verket en viktig förklaring till att gamla partier lyckats behålla sin ställning såpass länge.

Nya partier

Allmän organisationsteori säger att förändringar kan äga rum på två sätt. Antingen kan gamla organisationer förnya sig själva eller så dör de gamla bort och ersätts av nya. Det finns i dag knappast något som tyder på sjunkande aktivitet när det gäller att bilda nya partier.

En europeisk översikt visar att det i 16 etablerade demokratier bildats 176 nya partier sedan 1960. Av dessa har två tredjedelar uppkommit genom födelse, en dryg femtedel genom skilsmässa (utbrytning från gammalt parti) och en tiondel genom äktenskap (sammanslagning av partier). Visserligen har många av dem redan hunnit försvinna, men nya partier får en ökande del av rösterna. Under 1990-talet röstade i genomsnitt 22 procent av väljarna i dessa länder på nya partier. Andelen var särskilt stor i länder som Italien, Nederländerna och Frankrike, där partisystemen genomgått stora omvandlingar. Åtskilliga av de nytillkomna visade sig emellertid endast vara nya till namnet, eftersom de har nära släktskap med äldre partier (Mair 1999).

Det gamla svenska fempartisystemet har utmanats av partibildningar både på riksnivå och i kommunerna. En viktig fråga är om det kommer att dyka upp partier med uppbyggnad och arbetssätt som på ett mer fundamentalt sätt avviker från dagens. I så fall skulle den traditionella typen av medlemspartier på sikt kunna ersättas av partier utan lokalorganisationer, fast medlemskap och mötesverksamhet. Då skulle framtiden innebära en demokrati utan medlemspartier, men med nya partier.

Alternativ till partier

Återstår så möjligheten att folkstyrelsen kan förverkligas utan någon form av politiska partier. Detta framtidsscenario verkar måhända orealistiskt, men det är redan ett faktum att medborgarnas, inte minst ungdomarnas, samhällsengagemang i ökande utsträckning förverkligas utanför de politiska partiernas ram. Den tekniska utvecklingen erbjuder rika möjligheter att snabbt och enkelt informera, kommunicera, debattera och votera. Redan i dag skulle, i princip, delar av den representativa demokratin kunna ersättas av folkomröstningar på nätet.

Dessa tre möjliga vägar behöver ingalunda vara varandra uteslutande. Moderniserade partier kan kompletteras av nya typer av partiorganisationer och alternativa metoder för att registrera och sammanväga folkopinioner. Det kan ändå bli fråga om en konkurrens som leder till att något alternativ blir det dominerande på något annats bekostnad. Därför är det inte bara en teoretisk, utan i hög grad en praktiskt relevant fråga huruvida det i morgon finns en demokrati utan partier.

2 Det politiska partiet som idé

Om partierna inte funnits i dag, skulle vi uppfinna dem i morgon. Orden kommer från partiforskaren Kay Lawson (1993). Det är knappast någon som ifrågasätter att partierna spelar en viktig roll i den representativa demokratin. Alla ser dem dock inte som lika livsnödvändiga som Lawson. Alltsedan den moderna demokratin började ta form har det pågått en debatt bland statsvetare och andra politiska tänkare kring partiet som idé. Vad är ett parti? Varför finns det partier? Vad fyller de för funktion? Det är den debatt vi skall ge oss in i nu.

En partiforskare som Lawson menar att vi inte kan klara oss utan partier. Det är därför vi skulle uppfinna dem på nytt. Men detta synsätt har ingalunda varit allenarådande. Det är lättare att hitta röster som är kritiska till partier än positiva om man går tillbaka till partidemokratins gryning för ett sekel sedan.

Partiet som maskin

Några av pionjärarbetena inom forskningen om partier skrevs av Moisei Ostrogorski 1902 och Robert Michels 1911. Ostrogorski studerade den tidiga framväxten av partier i Storbritannien och USA. Han liknade partierna vid maskiner. På grund av den byråkrati som krävs för att en organisation skall förbli stabil kommer partierna att utvecklas från ett medel till ett mål i sig. Från början var partierna ett sätt att förverkliga vissa idéer om samhället. Undan för undan har dock bevarandet av partiapparaten, maskinen, blivit det främsta intresset. Med ett mustigt språk beskriver han hur rivaliserande "maskiner" ständigt uppstår eftersom det blir nödvändigt att "bekämpa djävulen med eld". Ont skall med ont fördrivas.

Ostrogorski menar att ordet "politiker" redan på 1820-talet

blivit synonymt med en person som styrd av sitt egenintresse försöker nå personliga vinster genom politiskt deltagande och makt. Från början hade ordet mer neutralt betecknat en person som engagerar sig i offentliga angelägenheter.

Ord som apparat och maskin återfinns också i Michels analyser av det tyska socialdemokratiska partiet. Michels formulerade på grundval av sin studie den berömda oligarkins järnlag: den som säger organisation säger oligarki. Han beskriver hur demokratiska sammanslutningar gradvis omvandlas till ett fåtalsvälde. Michels liknar partierna vid stridande organisationer som domineras av militaristiska idéer och metoder (Michels 1959). En spiral uppstår där de mer etablerade organisationerna undan för undan attackeras av andra organisationer som i sin linda är demokratiska, men som sedan genomgår samma utveckling mot fåtalsvälde även de. Hans bok slutar med formuleringen att partilivet är ett grymt spel som aldrig tar slut.

Både Ostrogorski och Michels har fått stort inflytande i forskningen om partier. Den kritik de mött av senare författare är bland annat att de bygger sina analyser på en snäv definition av demokrati. Seymour Martin Lipset (1968) menar att båda definierar demokrati som ett "rent" oförmedlat styre av folket, och att de med den definitionen "till sin egen tillfredsställelse" finner partierna odemokratiska. Ostrogorski har också fått kritik för att hans förslag till lösning är naivt och orealistiskt. I stället för partier såg han framför sig hur människor gick samman i enfrågerörelser som löste uppkomna problem. Poängen för Ostrogorski var att dessa sammanslutningar skulle vara så kortvariga att "maskinerier" inte hann utvecklas. Problemlösningen skulle hela tiden stå i centrum.

I 1800-talets Sverige fanns en motsvarighet till Ostrogorskis och Michels negativa syn på partierna. Under den senare delen av 1800-talet genomfördes stora reformer av det svenska styrelseskicket. När ståndsriksdagen avskaffades 1866 var förhoppningen att partier inte skulle uppstå i den nya tvåkammarriksdagen. Edvard Thormøen (1935) skriver att partier och partiväsende på 1860-talet betraktades som något skadligt och rentav skamligt, tillhörande ett mera primitivt politiskt stadium.

De tänkare Thormøen syftar på var de reformsträvar som

under ledning av Louis De Geer arbetade på att avskaffa de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder, som ordnande princip för riksdagens arbete. Ett syfte med reformen var att komma till rätta med den splittring som fanns bland stånderna. När stånds-söndringen var på väg att upphöra ansågs nya uppdelningar som "onödiga". Även om nya partier de facto uppstod ganska snart efter den nya riksdagens införande, menar Thermænius att uppfattningen om partier som fördärliga eller moraliskt mindervärdiga kom att dröja kvar länge.

Med Ostrogorski, Michels och Thermænius i åtanke kan det vara svårt att förstå hur partierna över huvud taget kom att åtnjuta legitimitet i de framväxande västeuropeiska demokratier-na. En samtida motbild finns i Graham Wallas bok om den mänskliga naturen i politiken. Wallas utgångspunkt är socialpsykologisk. Han beskriver tillvaron som ett ständigt flöde av företeelser och intryck. I en modern stat, han var själv verksam i Storbritannien, kan det finnas tio miljoner väljare eller fler. I en demokrati har alla dessa människor rätt att rösta och ställa upp som kandidater. Men för den enskilda medborgaren är det inte möjligt att betrakta var och en av sina medmänniskor som presumtiva objekt för politiska tankar och känslor. Wallas skriver att människor behöver något som är enklare och mer permanent, något som de kan älska och lita på och som de kan känna igen i val efter val. Detta något är ett parti (Wallas 1920).

Graham Wallas diskuterar också Ostrogorskis verk. Wallas är en föregångare till senare kritiker då han menar att Ostrogorski mäter partierna mot ett omöjligt ideal: den antika demokratin i Aten. Wallas ifrågasätter också realismen i den människosyn som framskyntar i Ostrogorskis analys. Den demokrati Ostrogorski beskriver skulle möjligen fungera om alla var som en idealtypisk Oxfordstudent: ständigt beredd att ge sig in i politiska debatter och med förmåga att fatta upplysta beslut.

Redan tidigt fanns alltså diametralt skilda bedömningar av de politiska partierna som idé. Ostrogorski underkände partiet som fenomen; Wallas såg partierna som något man kan älska och lita på. Genom att gå vidare in i forskningens diskussioner skall vi utveckla dessa olika synsätt.

Partibegrepp med omstridd innebörd

Det är kanske att gå för långt att likna partiet vid ett svart hål i partiforskningen. Efter en snabb genomgång av litteraturen märker man dock att det saknas ett standardverk om begreppet parti. Det finns ingen motsvarighet till exempelvis Hanna Pitkins klassiska bok som reder ut begreppet politisk representation (Pitkin 1967). Ett begrepp som demokrati är också betydligt mer omskrivet. En forskare konstaterar, vid sidan av Ostrogorskis och Michels pionjärarbeten, att partiforskningen mest består av detaljerade beskrivningar av enskilda partier i enskilda länder (Schlesinger 1968).

Schlesingers dom är väl hård. Det finns trots allt en del forskare som ägnat kraft åt att härleda och definiera partiet som fenomen. Kaare Strøm (1995) skriver att det engelska ordet "party" kommer från "part" vilket står för splittring eller opposition inom en avskild grupp. Han anger att ordet först dök upp i ett politiskt sammanhang någon gång under senmedeltiden. Ett parallellt ord som började användas ungefär samtidigt är "faktioner".

Det kan tilläggas att det redan under antiken förekom en distinktion mellan *partes* och *factio*. Termen *factio* fick en alltmer negativ innebörd, medan *partes* användes för att ange en delning eller splittring bland de styrande (Hammarlund 1985). *Partes* tycks också ha använts i förbindelse med namnet på en framstående politiker som Caesar och då betecknat dennes anhängare (se även Taylor 1971). Det svenska ordet "parti" kunde i äldre politisk debatt användas om nästan vilken sorts gruppering som helst (Carlsson 1981). I ett äldre etymologiskt uppslagsverk anges "anhang", "hop", "skara" som synonymer till "parti". Det engelska ordet *factions* översätts med orden "partigrupp", "partiväsen" och "tvedräkt".

Flera forskare poängterar att det inte är särskilt meningsfullt att leta efter exakta angivelser för uppkomsten av partifenomenet. Enskilda partier kan man spåra källan till, men bakgrunden till den mer generella idén är "hopplöst försvunnen i historiens split och kiv" (Lawson 1993). Den distinktion Lawson vill ha fram är distinktionen mellan term och begrepp. Hon menar att ordet "parti" funnits länge men att det under lång tid existerade

utan någon specifik innebörd. Jean Blondel (1993) resonerar på ett snarlikt sätt. Han är medveten om att partier funnits av och till i historien, som i renässansens italienska stadsstater, men han säger ändå att de politiska partierna i huvudsak är en 1800-talsuppsättning. En forskare går till och med så långt som att utse det politiska partiet till den institution som markerar inträdet i det vi kallar modern politik (Huntington 1968). Institutioner som parlament, förvaltning och val har en lång historisk tradition. Partiet är dock något distinkt som bara uppkommer under särskilda omständigheter. Dessa omständigheter fanns inte, enligt Huntington, någonstans i världen förrän för ungefär 150 år sedan.

I försöken att ge ordet "parti" en mer bestämd innebörd är Edmund Burke en av de tidigaste tänkarna. År 1770 skrev han att partier är en sammanslutning av människor som enats för att med gemensamma krafter främja det nationella intresset i enlighet med en princip till vilken de alla samtycker: "Party is a body of men united, for promoting by their joint endeavors the national interest, upon some particular principle upon which they all agreed". Burke rör sig på idéplanet när han skriver de här orden. Den typ av partier han såg framför sig fanns inte i sinnevärlden. Men vad Burke såg som något acceptabelt, till och med eftersträvan svårt, var en organiserad sammanslutning byggd på principer.

Joseph La Palombara och Jeffrey Anderson (1992) skisserar två olika skolor inom partiforskningen. Burke är en av företrädarna för vad som kan kallas "allmänintresseskolan". Joseph Schumpeter framstår som en av de främsta antagonisterna till detta synsätt. I sin definition av partier betonar Schumpeter strävan efter makt på ett sådant sätt att denna inriktning kan kallas "maktskolan". Schumpeter ser ett parti som en aktör i konkurrensen om den politiska makten (Schumpeter 1976).

Partiforskningen verkar i mångt och mycket pendla mellan synen på partiet som en maktapparat respektive en mer idealistisk sammanslutning. Lipset (1968) har försökt lösa denna konflikt genom att säga att partibegreppet är dualistiskt till sin natur: å ena sidan omfattar det något som är skapat runt en princip, å andra sidan omfattar det något som strävar efter att bilda permanenta organisationer. Andra forskare har gått en annan väg och stannat vid att göra så kallade minimala definitioner. Giovanni Sartori har

givit en definition som ofta kommit att citeras. Ett parti är en politisk grupp som identifieras genom en officiell beteckning, som ställer upp i val och som förmår att genom val, fria eller ofria, tillätta kandidater till offentliga förtroendeposter (Sartori 1976).

I den här typen av definitioner framstår inte maktspekten lika starkt som hos Ostrogorski eller Michels. Att delta i val och få fram kandidater till vissa poster är det mest framträdande draget. Samtidigt måste man ha klart för sig att det i all partiforskning finns ett, ofta underförstått, antagande om att partier självklart handlar om makt. Max Weber (1968) uttrycker det som att partier hör hemma i maktens sfär. Det steg Sartori och andra tagit i förhållande till Ostrogorski och Michels, är att makten flyttats från att vara ett mål i sig, till något som kan liknas vid en grundförutsättning eller en omgivning för ett parti. Sartori har också fört in ett moment som handlar om att partier kan verka i en miljö där de allmänna valen ibland, men inte alltid, är fria. Politiska partier finns inte bara i demokratier, utan också i diktaturer.

Fördelen med Sartoris definition är att partiet skiljs ut från andra aktörer som är politiskt verksamma. Partiet opererar på gränsen mellan de formella och informella politiska strukturerna i ett samhälle. Till skillnad från exempelvis intressegrupper, lobbyister och sociala rörelser söker de inte endast efter inflytande. Partierna strävar också efter att besätta de poster som enligt ett lands konstitution ger innehavaren politisk makt. Partiet är unikt på det sättet att det inte finns några andra organisationer som ställer upp kandidater till offentliga val till politiska församlingar.

Sartoris definition av begreppet parti är i dag en av de mest allmänt spridda inom statsvetenskapen; flera andra forskare har för övrigt gjort snarlika definitioner. Ett problem med minimala definitioner är att de lägger tonvikten på faktiska funktioner. Partiet som idé hamnar i skymundan, vilket gör att diskussionen kan bli steril. En inflytelserik politisk filosof som Jon Elster (1997) beskriver exempelvis partiernas roll på ett sådant sätt att de framstår som ett slags tekniska instrument i demokratin.

Debatten om partiet som idé leder in på frågan när och varför partier uppstår. Genomgången hittills har antytt att det finns tre viktiga byggstenar. Den första handlar om makt, den andra om demokrati och den tredje om partiet som sådant.

När och varför uppstår partier?

Klassiska tänkare som Alexis de Tocqueville och James Madison menade att partier uppstår där det finns intresseskillnader bland allmänheten. Det har dock påpekats att denna förklaring, på basis av enkla historiska fakta, måste betraktas som otillräcklig (La Palombara och Anderson 1992). Om det enda som krävdes var någon form av intressemotsättning så skulle partier vara bland de äldsta formerna av sociala organisationer. Så är det inte. Intressemotsättningar är ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för uppkomsten av partier.

Jean Blondel (1993) ser förekomsten av en folkrepresentation som nödvändig för att partier skall uppstå. Där politik försiggår inom en exklusiv elit, utan något som helst ansvar inför befolkningen, där finns inte partier. Blondel sätter upp tre villkor för att partier skall uppstå. Det första villkoret är att det existerar sociala skiljelinjer. Det andra villkoret är att regeringen är baserad på någon form av folkligt stöd. Det tredje villkoret är att det finns en föreställning om att organisering av befolkningen är ett nödvändigt steg för att vinna politisk seger.

Motsatsen till ett parti är enligt Blondel ett koteri. Enligt honom är det utvidgningen av rösträtten som varit den kraft som lett fram till formandet av partier. Flera andra partiforskare är inne på samma tankegång. La Palombara och Anderson (1992) redogör för olika förklaringsmodeller kring frågorna när och varför partier uppstår. En grupp av förklaringar framhäver institutionella förändringar, såsom den svenska övergången från ständsriksdag till tvåkammarriksdag. Andra förklaringar betonar historiska processer såsom uppbyggandet av nationalstaten. En ytterligare typ av förklaringar lägger vikt vid moderniseringen i form av ökad läskunnighet och vidgade kommunikationsmöjligheter. La Palombara och Anderson behandlar dessa skolor som parallella utvecklingslinjer, vilka tillsammans formar en kritisk brytpunkt (*critical juncture*) i den västerländska politiska utvecklingen. När de moderna partierna började uppstå vid 1800-talets mitt hade den nationella samhörigheten i dessa samhällen blivit tillräckligt stark för att kunna tolerera konkurrerande politiska sammanlutningar. En ideologisk grogrund för partierna fanns också

i den sociala och intellektuella pluralism som utvecklades av 1800-talets liberala tänkare.

Förhållandet mellan makt, demokrati och parti kan efter denna genomgång karaktäriseras på följande vis.

Makt är den mest grundläggande byggstenen. I varje samhälle fattas det beslut som är mer avgörande än andra. Den som kontrollerar dessa beslut har makt. Historiskt sett har det oftast varit en enväldig kejsare eller monark som utövat denna kontroll.

Demokrati finns ibland, men inte alltid. Man skulle kunna se den klassiska atenska demokratin som ett exempel på samhälle där makt och demokrati var de enda förekommande byggstenarna; systemet där var direktdemokratiskt.

Partier finns också ibland, men inte alltid i kombination med demokrati. I icke-demokratier är partiet en väg för kontroll uppifrån och ned. Härskaren är inte längre ensam, men kommunikationen går fortfarande i stort sett bara en väg, från maktens centrum till befolkningen.

Svaret på frågan när partier uppstår är enligt de flesta partiforskare när massorna gör entré på den politiska scenen. Förklaringen till varför partier uppstår är att det i ett demokratiskt samhälle finns ett behov av en länk mellan samhällets maktcentrum och befolkningen. Graham Wallas (1920) ställer den antika demokratis förutsättningar mot de villkor som gäller för ett storskaligt samhälle. I den demokrati som Aristoteles beskriver är det ideala invånarantalet mindre än 100 000 personer. Statens territorium skall inte heller vara större än att det är "synligt för ögat". De styrande skall ha möjlighet att komma ihåg både ansikten och karaktär hos statens samtliga medborgare. Wallas kritiserar Ostrogorski just för att denne inte tar hänsyn till att dessa förutsättningar saknas i den moderna världen.

Idédebatten visar att partierna alltmer ses som en länk i demokratin. Kay Lawson (1993) formulerar tankarna på följande sätt. För att människor i ett massamhälle skall kunna leva bekvämt tillsammans krävs det någon form av sammanslutning till vilken de avsäger en del av sin personliga suveränitet. Samtidigt innebär varje institutionalisering av gemensamt beslutsfattande en process som distanserar vanliga människor från maktens centrum. Det måste därför finnas ett sätt för oss medborgare att nå den be-

slutsfattande församlingen, att hålla kontakt med den och få den att tillmötesgå våra önskemål. Det måste också finnas ett sätt för den beslutsfattande församlingen att nå oss, att förmedla och förklara de beslut den fattat, och inte minst för att be om stöd för sina beslut.

Idéer om alternativen

Ett centralt tema i dagens idédebatt är att partiet skall utgöra en förmedlande länk mellan folket och maktens centrum (Lawson 1980). Den kritiska fråga som infinner sig är då: måste det nödvändigtvis vara partierna som tar sig an den uppgiften? Diskuteras det aldrig några alternativ till partierna? Forskningsdebatten är visserligen inte särskilt utförlig, men det finns några spår av idéer om alternativ.

Ett specialnummer av tidskriften *Party Politics* behandlade 1999 ämnet "Demokrati inom, och utan, partier". I introduktionen till numrets tema skriver Susan E. Scarrow att direktdemokrati diskuterades särskilt intensivt under den period när partidemokratin grundlades. Direktdemokraterna ville ha oförmedlade i stället för partikontrollerade kanaler mellan medborgarna och makten. Scarrow citerar en av 1890-talets amerikanska debattörer, Nathan Cree, som ansåg att direktdemokrati skulle lindra partisystemets stelhet, bryta partimaskinernas förkvävande makt och ge friare spelrum för folkets politiska idéer och strävanden (Cree 1892). De alternativ till partier som Cree och andra framförde var folkomröstningar och medborgerlig initiativrätt i lagstiftningsprocessen.

För en nutida betraktare är de sekelgamla tongångarna välbekanta. Partierna sades stå för stelhet och likformighet. Ostrogorski ville se andra typer av sammanslutningar som bättre kunde ta till vara människors "passioner". Rent konkret talade han om en mångfald tillfälliga enfrågeföreningar som ersättning för de politiska partierna. Han formulerar sina tankar på ett i det närmaste slagordsmässigt sätt: "Down with 'party', and Up with 'league', that is the cry of the political evolution which is beginning to take shape" (Ostrogorski 1902).

Vad som utmärkte många av de tidiga partikritikerna var att de faktiskt tänkte sig en demokrati utan partier. I senare forskningsdebatt är det mer oklart huruvida författarna ser alternativen som ersättning till partier. Susan E. Scarrow (1999) skriver exempelvis att de flesta av dagens direktdemokrater snarast förespråkar en modifierad form av partidemokrati där deltagandet fått större utrymme. Samtalsdemokrati eller deliberativ demokrati är en av de senaste riktningarna inom demokratiforskningen som gör anspråk på att förändra och förbättra demokratin. Även inom denna inriktning verkar det dock som om de flesta författare förväntar sig att förnyelsen skall ske med och inte utan partier (jfr Teorell 2000).

Richard Katz (1987) identifierar tre alternativ till partidemokrati. Det första alternativet är ny korporatism, som innebär att avgörande politiska beslut fattas genom förhandlingar mellan direkt berörda parter, i huvudsak olika ekonomiska intresseorganisationer. En annan möjlighet är pluralistisk demokrati, som innebär att representanter väljs på personlig basis och inte som partikandidater. Som tredje alternativ lanseras folkomröstningsdemokrati.

De modeller som Katz presenterar kan i princip fungera som alternativ till partier. Samtidigt har varianter av dessa inslag redan i praktiken existerat parallellt med partidemokrati. Schweiz kan karaktäriseras som ett folkomröstningarnas förlovade land, men schweizisk politik rymmer också partier. Det finns dock exempel på nutida demokratier som saknar partier. Marshallöarna, Kiribati, Nauru och Tuvalu är länder där parlamentsledamöterna väljs in som "individer och inte som partimarionetter" (Anckar 1999).

Det är uppenbart att det finns gråzoner mellan vad som skall räknas som alternativ och vad som skall ses som komplement till de nuvarande partierna. I den följande indelningen har vi ändå försökt gruppera de idéer som förekommer i litteraturen efter hur långtgående de är. Alternativ skall uppfattas som principiellt möjliga ersättare till partier och utmanare av idéer, vilka får partierna att förändra sig (Budge 1996; Manin 1997; Lawson och Merkl 1988; Strøm och Svåsand 1997).

Den första gruppen av förslag utgör *alternativ till partier*. En metod är lottdragning till politiska uppdrag. En annan tanke är

val av icke partianslutna kandidater; sådana *non-partisan elections* finns redan på lokal nivå i delar av USA. Det finns också gott om möjligheter att utnyttja den nya informationstekniken för olika slag av folkomröstningar. Ytterligare en metod är medborgarinitiativ i lagstiftningsprocessen.

Andra slags idéer kan sammanfattas under rubriken *utmanare till partier*. Man tänker sig exempelvis ändrade partiorganisationer med mindre hierarki och nya mötesformer. Debatten rymmer också pläderingar för komplementära organisationer såsom intresseorganisationer och sociala rörelser. Som ett eko av Ostrogorskis sekelgamla stridsrop hörs också krav på bildandet av "minipartier", mer eller mindre tillfälliga, med begränsning till en särskild social grupp eller en särskild sakfråga.

Alternativa organisationer uppstår när partierna på ett eller annat sätt misslyckats i sin uppgift att fungera som länkar mellan medborgarna och makten (Lawson och Merkl 1988). Ett misslyckande behöver dock inte innebära ett totalt utplånande. Partierna kan sägas överleva eftersom alternativen ännu inte lyckats överglänsa dem (Strøm och Svåsand 1997).

Perspektivet ovan andas viss uppgivenhet. Från en rationalistisk utgångspunkt kan man i stället hävda att partierna kvarstår för att viktiga grupper fortfarande anser dem vara användbara (Strøm och Svåsand 1997). I detta perspektiv blir det tydligare att partierna, trots allt, fyller ett antal viktiga uppgifter i samhället.

Partiernas uppgifter

En precisering av partiernas uppgifter följer ur idén om partiet som en länk mellan folket och makten. Statsvetare har försökt att förteckna partiernas uppgifter i en representativ demokrati. En sådan uppgift är politisk målformulering, en annan tillvaratagandet av sociala intressen, en tredje politisk mobilisering och socialisation av befolkningen. Därtill kan man lägga rekrytering och skolning av den politiska eliten samt regeringsbildning (von Beyme 1985). Många andra partiforskare har givit sitt bidrag till den numera utförliga, närmast förvirrande, listan över partiernas funktioner (Widfeldt 1999).

I definitionsförsöken återkommer ofta partiernas dubbelroll som både idé och organisation. Politisk målformulering och tillvaratagandet av intressen kräver någon form av principer att samlas kring. Politisk mobilisering och socialisering av befolkningen, samt rekrytering av eliten och regeringsbildning, kräver någon form av permanent organisation. Det finns ytterligare uppgifter som framträder med större skärpa om man jämför partierna med deras alternativ. Ett sådant exempel är att tillvarata helheten i stället för enskilda delar; det senare är sådant som exempelvis intresseorganisationernas medlemmar i större utsträckning samlas kring.

Det vi slutligen valt att ta fasta på är sex uppgifter för partierna i en representativ demokrati. Denna indelning återkommer senare i denna rapport och bildar också ramen för våra sammanfattande slutsatser.

Artikulera

Politikens dagordning bestäms av makten att initiera. Ståndpunkter är inte något som partier automatiskt har. Ideologierna som ligger till grund för partierna utvecklades i mycket för över hundra år sedan. Samtidigt ändras samhällets bas, dess teknologi, produktionsformer och yrkesgrupper. Inget parti har grundats av webdesigners. Det sker också stora förskjutningar i samhällets överbyggnad, rättsväsende och egendomsformer. Vem äger Internet?

När så mycket håller på att förändras, när man kan bygga och demontera kärnkraftverk och när luftföroreningar blåser över nationsgränserna, kan man inte bara kämpa för de saker man hade en gång i tiden. Många frågor har fått en någorlunda tillfredsställande lösning. Pensionssystemen är numera mer eller mindre heltäckande, vägnätet har undan för undan byggts ut.

Partierna har på många sätt blivit offer för sin egen framgång. Många av de problem som partierna tillkommit för att lösa har redan lösts. Skall politiken kunna hålla jämna steg med utvecklingen måste de politiska organisationerna spana och tävla, alltså finna och formulera nya frågor som de kan tydliggöra som viktiga för människors välfärd. Här har partierna en viktig och oav-

slutad uppgift. De måste ständigt föra fram frågor som kan påverka medborgarnas liv.

En av partiernas uppgifter är således att aktivt söka efter nya strömningar i samhället. Det faktum att miljöfrågor fått ökad uppmärksamhet i många partiprogram är ett exempel från senare år. Ett annat sätt att initiera förändring av dagordningen är att aktivt integrera tidigare utestängda grupper. Jämställdhet har exempelvis blivit ett mer politiserat område när kvinnorepresentationen ökat (Phillips 1995; Wängnerud 1999).

Uppgiften att artikulera innebär att fånga upp vad människor anser. Uppslag till politiska innovationer kan också komma från andra källor än de egna väljarna. Internationell utblick och historisk vidsynhet ger viktiga erfarenheter. Resor, erfarenheter av olika livsformer, läsning, filosofi och vetenskaplig förtrogenhet bidrar också till att befrämja politisk kreativitet.

Politik går inte endast ut på att finna och överföra lösningar på redan definierade problem. Politiska innovationer är resultatet av en skapande process. Konsten är att formulera rätt fråga.

Aggregera

Men, säger någon med all rätt, samma saker kan ju också intresseorganisationer göra. Problemet är bara att intresseorganisationer kan göra sin egna saker och driva sina särståndpunkter. Intresseorganisationerna kan klä sina egenintressen i allmänintressets kläder; lärarna bör ha högre lön med hänsyn till barnen, läkarna bör avlönas bättre för patienternas skull osv. Intresseorganisationerna lever i hög grad på att försöka lyfta sina medlemmar över genomsnittet. De försöker återerövra förlorade befästningar och få ut mer än andra.

Det som då saknas är organisationer som tar på sig uppgiften att avväga ojämförbara storheter. Hur mycket skall teatrarna få i stöd medan patienterna väntar i kö? Hur hög skall skatten vara för att förbättra välfärden när företagen måste konkurrera med lågkostnadsländer?

Att göra sådana omöjliga val är partiernas huvuduppgift. Det är ingen annan som gör det. Ofta gör heller inte partierna detta, särskilt inte om de sitter länge i opposition. Det är därför en frå-

ga om vuxenutbildning när partier kommer i den positionen att de upptäcker att världen varken är enkel eller vänlig, att det finns några bastanta sammanhang som man inte kommer förbi.

Därför måste det i ett samhälle finnas organisationer som söker konsistens i *budget*. Om alla får höga löneökningar så blir resultatet de facto höjd skatt genom högre räntor. Det är också viktigt att finna konsistens när det gäller *rättssystem*. Kreditlagstiftning måste synkroniseras med skattelag. Ett annat krav på konsistens avser *kausala sammanhang*. Minskat stöd till vaccinering leder till ökade utgifter för läkare. Kravet på samband handlar också om förhållandet mellan politikens *nivåer*. Beslut inom kommuner och län, på riksnivå och inom mellanstatliga organisationer påverkar varandra.

Ett framgångsrikt parti förmår att skapa sammanhang. Från ett virrvarr av förslag och särståndpunkter formar partiet en ideologi och ett handlingsprogram som ger en målinriktning, en vision av ett annat samhälle.

Det är inte bara partierna som behöver göra sådana sammanvägningar. De måste också tvinga oss väljare att göra detsamma. Sveriges ekonomiska vanskligheter under det gångna årtiondet berodde i mycket på att partierna inte tog detta ansvar.

Experiment med så kallade medborgarpaneler har syftet att skapa övervägda politiska samtal människor emellan (Fishkin 1991, 1995). Uppgiften vilar dock starkare på partierna än på medborgarna. Partierna, om några, skall kunna göra avvägningar och leverera konsistens. De skall förena ståndpunkter enligt någon viss logik, en ideologi.

Partiernas aggregerande uppgift är viktig också av ett annat skäl. Partierna måste ställa frågor, sammanhang och principer mot varandra för att inte det politiska systemet skall fragmenteras i mikroskopiska partiklar. Enkel matematik visar att det snabbt skulle uppstå fler partier än väljare. Det finns så många sätt att kombinera ståndpunkter på. En fråga ger två partier eftersom man kan vara för eller emot, till exempel positiv eller negativ till EU. Med två frågor kan man bilda fyra partier: ett för EU och fri abort, ett andra för EU och mot fri abort, ett tredje mot EU och för fri abort samt ett fjärde mot EU och mot fri abort. Med tio frågor som man kan vara för eller emot behövs det

1 024 partier för att täcka alla kombinationer. Med 25 frågor stiger antalet partier till 33 554 432.

Partierna måste vara hårdhanta förenklare, *terrible simplifiers*. Att aggregera intressen innebär inte bara att addera enskilda krav; det kan även intresseorganisationer göra. Politisk aggregering ställer också krav på konsistens. Detta kan bara partier klara. Dessutom fordras en viss konstans, alltså konsistens över tid. Annars blir politiken bara en evig ”stop and go”, som vinglar efter vindarna. Partierna har till uppgift att hjälpa människor att rensa upp i de egna föreställningarna genom att presentera program och formulera principer.

Aktivera

Ingen torde förneka att det finns ett allmänt samband mellan demokrati och opinionsbildning. Däremot råder det mer delade meningar om hur detta samband ser ut. Den som hävdar att demokratin kan inskränka sig till ett system för att registrera medborgarnas givna preferenser kan säkerligen konstruera ett system utan politiska partier.

Ställer man däremot kravet att åsiktsbildningen skall grundas på debatt, eftertanke och möjlighet till omprövning, blir opinionsbildningsprocessen en viktig del av själva demokratin. Medborgarna måste då få möjlighet att i gemenskap med andra pröva sina argument och delta i praktiskt politiskt arbete i syfte att ta ett helhetsansvar för kommunen, regionen eller landet. Erfarenheten visar att demokratins arbetsmetod bygger på en positiv spiral. Ökat intresse leder till ökad aktivitet, som i sin tur leder till ökat intresse.

Det politiska partiet bildar en arena för medborgarnas samhällsengagemang och politiska ansvarstagande. Partiet ger människor tillfälle att föra fram sina åsikter, lyssna på andra, pröva motståndarens invändningar, göra omprövningar och argumentera för sin sak. En sådan diskussion leder till högre medvetenhet och kan också stimulera eget ansvarstagande och öka benägenheten att åta sig offentliga förtroendeuppdrag.

Kanalisera

Partierna kan också kanalisera folkopinionen genom att konkurrera och kontrollera. Den som tror på demokrati tror på opposition. Den som tror på fri åsiktsbildning tror på öppen kritik.

Ytterst är partiernas uppgift att förvandla medborgarnas önskingar till praktiska beslut. I parlamentariska flerpartisystem kan representativitet och handlingskraft råka i konflikt. Mellankrigstidens Europa gav dystra exempel på partier som återspeglade anhängarnas vilja, men som misslyckades med att komma fram till politiska beslut.

Denna del av demokratins funktionssätt kan endast upprätthållas om det finns starka belöningar för att fullgöra dessa uppgifter och om det samtidigt sker inom ramar som hindrar att kritiken inte går över styr. Belöningen, som både är tillräckligt stark och styrande nog, är makt. Den är en *mixed blessing*; den sporrar till att försöka *kunna* ta över om de som sitter vid makten måste avgå, men samtidigt att vara *tvungen* att ta ansvar för makten och bli värderade mot sina löften. Oppositionen tvingas därför kritisera med ansvar.

Rekrytera

Partierna måste finna och forma dem som skall styra. Åter är det så att många med kort varsel kan hämtas in till politiskt arbete; ofta är detta fallet med regeringsmedlemmar. Men likväl måste det finnas en viss stabilitet hos kadrerna, inte minst därför att frågorna är såpass komplexa att det kan ta lång tid att förstå dem och inse sammanhangen mellan dem.

Den engelska komediserien "Yes, Minister" illustrerar att no-viser lätt kan bli etablissemangets fångar. Därför måste de ha kunskaper och erfarenheter som kan matcha förvaltningen, så att den kan överprövas och kontrolleras.

Härtill kommer att politik är ett hantverk. Det finns inarbetade arbetsformer när det gäller förhandlingar, betalningsrutiner och umgänge med meningsfränder och motståndare. Mycket av detta tar så lång tid att lära att en relativt stor grupp måste arbeta mer eller mindre på heltid i årtal för att lära sig färdigheterna

och behärska uppgifterna.

Men politikerna skall inte endast skola in sig själva, de har också i uppgift att skapa en politiskt mer kompetent befolkning när det gäller kunskaper om såväl sakfrågor som procedurer. Det är ingen tillfällighet att befolkningen vet mest om politiska frågor efter stora politiska strider. Politisk kamp betyder politisk kunskap.

Lära

Även om partierna behöver vara både konsistenta och principfasta skall de i princip också vara öppna. De måste kunna lära. Det klassiska exempel på partier som lärt sig i efterkrigstidens politik är tillägnandet av keynesianismen. I början av 1960-talet kunde president Kennedy säga: "We are all Keynesians now".

Ett annat exempel är hur partierna tagit till sig ekologiska principer, förvisso i olika takt och i olika grad. Kontrasten utgörs av det gamla Sovjetunionen. Systemet var konstruerat så att de som satt vid makten *inte* skulle kunna lära sig kontinuerligt och därför drev utvecklingen obönhörligt mot stora miljökatastrofer.

Att lära kan i förstone kännas som ett gammaldags ideal, men reflektion är en företeelse som alltmer hamnat i förgrunden genom nyare teorier om deliberativ demokrati (Bohman och Rehg 1997). Denna uppgift innebär att på ett mer allmänt plan skapa ett öppet samhälle där argumentation äger rum under offentlighet. I lärandet ingår också att göra politik tydlig, att till exempel visa på konfliktlinjer. Rollen som förtroendevald kan inte inskränkas till att passivt registrera folkopinionen. Lärande innebär också att lära ut, att försöka övertyga anhängarna om sin egen uppfattning. De regelbundet återkommande valen kan ses som en ständig mekanism för korrigerings och källa till lärande av sina egna och andras misstag.

Partier kan ha olika motiv för sin verksamhet. Artikulering av ståndpunkter kan exempelvis ske av rent strategiska hänsyn: genom att kalla sig för ett "grönt" eller "feministiskt" parti kan man locka till sig nya väljargrupper. De sex uppgifterna utpekar ändå ett ideal, det rör sig om uppgifter som partierna bör fylla. Det är

en annan fråga om de faktiskt gör det, i så fall i vilken utsträckning och vilka metoder det finns att bringa verkligheten närmare idealet.

Uppgifterna att artikulera, aggregera, aktivera, kanalisera, rekrytera och lära är så generellt formulerade att de inte endast avser de politiska partierna utan kan ses som allmänna krav på ett demokratiskt system. Eftersom det finns olika demokratiteorier råder det också delade meningar om den relativa betydelsen av dessa sex uppgifter. Deltagardemokrater betonar i första hand aktivering, medan konkurrensdemokrater framhäver betydelsen av att partierna ger väljarna möjlighet att utkräva ansvar genom valet mellan välaggregerade åsiktspaket. Samtalsdemokratins prioritering av debatt och diskussion gör att partiernas lärande funktion träder i förgrunden.

Demokratin som samhällsorganisatorisk princip har sin största utmaning just i det förhållandet att systemet skall uppfylla flera olika, delvis svärförenliga krav. De politiska partiernas situation präglas av dilemman och avvägningsproblem.

Idédebatten visar att de politiska partierna inte bör betraktas som några monoliter. De har flera olika uppgifter och framträder både som tankeströmningar, ideologiska symboler, maktcentra och folkliga rörelser. En tillbakablick på det senaste seklets historia visar också på de politiska partiernas stora förvandlingar.

3 Partier som lever sitt eget liv

”När riksdagen 1900 sammanträdde, låg det i luften att ett nytt parti skulle bildas.” Så skriver statsvetaren Edvard Théménus i en krönika över riksdagspartiernas uppkomst (1935). För ett sekel sedan präglades det politiska livet av nya partiers födelse. Liberala samlingspartiet blev en hemvist för de riksdagsledamöter som förespråkade frihandel och rösträtt. Två år senare tillkom riksorganisationen Frisinnade landsföreningen.

Kring förra sekelskiftet formades flera landsomfattande väljarorganisationer. Socialdemokratiska arbetarepartiet grundades 1889 och Hjalmar Branting blev 1896 invald som förste socialdemokratiska riksdagsman. De konservativa och moderata grupperna i riksdagen kompletterades 1904 med stödorganisationen Allmänna valmansförbundet. Ett riksparti med namnet Bondeförbundet startades i Falköping 1913. Efter partisprängningen 1917 delades arbetarrörelsen i en reformistisk och en revolutionär gren.

Med parlamentarismens och den allmänna rösträttens genombrott 1921 hade partisystemet fått det utseende som det skulle behålla i drygt ett halvsekel. Sveriges partipolitiska landskap föreföll ha permanentats för gott. Ett borgerligt block bestående av ett konservativt parti, ett liberalt parti och ett jordbrukarparti konkurrerade om regeringsmakten med ett socialdemokratiskt parti som oftast kunde påräkna parlamentariskt stöd av ett litet kommunistparti.

Djupfrysta partisystem

I åtskilliga demokratiska stater tycktes det som om partisystemet hade fixerats för gott. Visserligen kunde enskilda partiers popularitet variera från ett val till nästa, men några nya stora politiska

rörelser trädde inte längre in på den parlamentariska arenan. I kontrast mot de stora förändringar som samtidigt ägde rum inom ekonomi, kultur, familj och andra delar av samhällslivet framstod partipolitikens oföränderlighet som särskilt anmärkningsvärd.

Partisystemens utveckling, eller snarare brist på sådan, har lockat åtskilliga samhällsvetenskapliga uttolkare. En av de mest berömda teorierna har utvecklats av forskarna Seymour Martin Lipset och Stein Rokkan (1967). Teorin kan sammanfattas i ett enda ord: nedfrysning.

De politiska partierna har uppstått som stelnade avlagringar av stora sociala omvälvningar. Lipset och Rokkan pekar framför allt på nationsbyggande, industrialisering och urbanisering. Dessa historiska händelser har givit upphov till sociala skiljelinjer som ställt olika samhällsgrupper mot varandra.

Detta historiska perspektiv visar att partier är uttryck för motreaktion. Det finns en rad olika typer av partier, vilka alla uppkommit som ett svar på någon del av det omgivande samhället (von Beyme 1985):

- Liberala partier mot den gamla konservativa regimen
- Arbetarpartier mot det borgerliga systemet
- Landsbygdspartier mot det industriella systemet
- Regionala partier mot det centralistiska systemet
- Kristna partier mot det sekulära systemet
- Kommunistiska partier mot de reformistiska socialdemokraterna
- Fascistiska partier mot det demokratiska systemet
- Protestpartier inom småborgerligheten mot den byråkratiska välfärdsstaten
- Ekologiska partier mot det tillväxtorienterade samhället

Centrum och periferi, stat och kyrka, arbete och kapital samt stad och land bildade polerna i det sociala kraftfält som format Europas partipolitiska landskap. Därmed kan de politiska partierna identifieras med socialt avgränsade väljarkategorier. Det moderna partiväsendet kom att präglas av intressegrupper såsom arbetare, bönder, kapitalägare, stadsbor samt språkliga, etniska och religiösa minoriteter. Lipset och Rokkan konstaterade, med en till-

spetsad formulering, att 1960-talets partisystem i allt väsentligt återspeglade 1920-talets skiljelinjer. Under några dramatiska år formades ett partisystem som sedan frystes ner.

De nordiska länderna passade särskilt väl in på denna beskrivning. Sveriges politiska partier formade under ett drygt halvsekel ett mycket stabilt mönster. Fem partier uppdelade på två block återspeglade de socialekonomiska grupperingarna under industrialiseringens epok.

Stabilitet blev nyckelordet för att beskriva tillståndet i de västeuropeiska partisystemen. Ända in i början av 1970-talet var det kontinuiteten och oföränderligheten som frapperade. Nedfrysningsteorin verkade ha besannats.

Tilltagande instabilitet

Efter hand hopades tecknen på att något höll på att hända. Protestvalen i Danmark och Norge 1973 utmanade fempartisystemets hegemoni. Vid folketingsvalet detta år samlade de fem gamla partierna endast 63 procent av rösterna och sex nya partier erhöll parlamentarisk representation. Vid stortingsvalet samma år fick "Anders Langes parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep", senare omdöpt till Fremskrittspartiet, 5 procent av rösterna. Väljarna visade sitt missnöje med de etablerade politikerna.

Efter hand stod det klart att tecknen på ökad rörlighet ingick i ett allmänt mönster. Systematiska valanalyser visade att det pågick vissa grundläggande och långsiktiga förändringar i väljarkåren. De stabiliserande inslagen försvagades, gamla lojaliteter började lösas upp. Partibytarna blev allt fler, valkampanjer och massmedier ökade i betydelse (Dalton 1996).

Statsvetarna började likt jordbävningsforskarna sätta upp sina politiska seismografer längs partiväsendets förkastningssprickor. Kanske väntade en ny intensiv period av konflikter och sociala omgrupperingar som skulle ge upphov till ett nytt slags partisystem. Var det miljöfrågorna, tjänstesektorn, ungdomsrörelser eller livsstilar som skulle bilda grunden för de nya politiska konstellationerna? Frågan är om det fanns något som påminde om den stora *realignment* som omformat det amerikanska partisyste-

met på 1930-talet, då Franklin D. Roosevelts New Deal-program samlat en koalition av arbetare, fackföreningar och minoriteter bakom det demokratiska partiet.

Efter några årtiondens intensiva iakttagelser måste forskarna konstatera att någon ny djupfrysningsprocess inte hade ägt rum. Nya typer av omgrupperingar var knappast i sikte. Tvärtom fortsatte tendenserna till ökad rörlighet och instabilitet. I stället för *realignment* började man tala om *dealignment* (Särilvik och Crewe 1983). Söndervittringen av partisystemets grundpelare fortsatte i oförminskad takt. Kommentatorerna började redan utfärda dödsattester över de politiska partierna.

Diskussionen om partisystemets sammansmältning och försvinnande har nu pågått i ett kvartssekel, men partierna vägrar envetet att dö. Trots generationsskiften, värderingsförändringar, internationalisering, individualisering och informationstekniska revolutioner finns de gamla partierna alltjämt kvar.

Så beskrivningen av dagens politiska partier är motsägelsefull. Vissa tecken tyder på att basen för partisystemet håller på att undermineras. Andra omständigheter pekar på att de gamla etablerade partierna lyckats behålla sin ställning. En summering av tillgängliga fakta ger följande bild. Även om utvecklingen gått olika snabbt i olika länder, och det finns åtskilliga hack i kurvorna, rör det sig om tendenser som observerats i så många system att man kan tala om ett generellt förändringsmönster i de gamla etablerade demokratierna (Pennings och Lane 1998).

- Banden mellan väljare och valda håller på att försvagas. Färre väljare känner sig som fasta anhängare till något speciellt politiskt parti. Med minskande ideologiska skillnader mellan partierna följer svagare partiidentifikation (Schmitt och Holmberg 1995).
- Klassröstningen tenderar att sjunka. De gamla sambanden mellan yrkestillhörighet och partival får allt fler undantag. Särskilt för yngre generationer har den sociala tillhörigheten inte samma betydelse för de politiska sympatierna.
- Väljarbeteendet blir alltmer rörligt. Ett ökande antal väljare byter parti mellan valen. Fler och fler väntar till relativt nära valdagen innan de bestämmer hur de skall rösta. Därmed tilltar

valrörelsernas betydelse.

- Antalet partier växer och partisystemen blir därför mer och mer fragmenterade. Det genomsnittliga antalet effektiva partier i de västeuropeiska demokratierna steg från 3,9 i början av 1950-talet till 4,9 i början av 1990-talet (Pennings och Lane 1998). I slutet av 1980-talet gick Sverige från ett femparti- till ett åttapartisystem.
- Tillväxten av nya partier märks inte minst på kommunal nivå. Lokala småpartier är efter valet 1998 representerade i kommunfullmäktige i hälften av Sveriges kommuner. Partisystemet fragmenteras även i territoriellt hänseende. Europeiska partier får en alltmer självständig identitet.
- Från demokratins genombrott fram till mitten av 1980-talet var rörligheten mellan valen i stort sett oförändrad. Svängningarna i röstetal från ett val till nästa förblev av ungefär samma omfattning. I detta långtidsperspektiv framstod de västeuropeiska partisystemen som stabila (Bartolini och Mair 1990). Under senare år har nettorörligheten tenderat att öka; även i detta avseende tilltar därför instabiliteten (Ersson och Lane 1998). Begränsar man sig till de tre gamla socialekonomiskt baserade partierna i Norden, dvs. socialdemokraterna, moderaterna och centern, samlar de ungefär lika stor andel av väljarkåren i dag som för ett halvsekel sedan. Partisystemets kärna framstår därför alltså som frusen (Sundberg 1999).
- Partiernas medlemsbas krymper. En minskande andel av befolkningen är medlem i någon politiskt parti (Pennings och Lane 1998). I Sverige var nedgången särskilt kraftig under 1990-talet. Den lokala partiaktiviteten nära nog halverades under en tioårsperiod (Petersson m.fl. 1998).
- Offentligt stöd blir en allt viktigare inkomstkälla för de politiska partierna. Därmed minskar den relativa betydelsen av stödet från medlemmar och andra frivilliga insatser. Däremot ökar det ömsesidiga beroendet mellan staten och partierna (Katz 1996).

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det nu finns överväldigande belägg för att de politiska partierna inte längre åtnjuter samma socialt baserade stabilitet som under tidigare skeden. Den ökade rörligheten har emellertid inte inneburit att partierna dött

ut. Däremot har partierna ändrat karaktär i ett grundläggande avseende. En tolkning av de pågående tendenserna är att partierna håller på att göra sig mer och mer oberoende i förhållande till det omgivande samhället.

Ett samhälle i samhället

Därmed skulle det vara tid att på en avgörande punkt revidera den gamla teorin om partisystemet som det fastfrusna uttrycket för samhällets konfliktlinjer. Partisystemet må vara fruset, men frågan är om det fortfarande ger uttryck för tidens sociala rörelser.

De senaste årtiondenas politiska historia kan sammanfattas i hypotesen om partiväsendets successiva autonomisering. Partierna skulle därmed komma att utgöra en alltmer avskild sfär i samhället. De politiska partierna blir i så fall självständiga, för att inte säga självtillräckliga, i flera olika avseenden: ideologiskt, ekonomiskt, organisatoriskt, personellt och kulturellt.

Vid det moderna partiväsendets uppkomst fanns det i allmänhet ett direkt samband mellan ideologi och parti. Konservatismen, socialismen och liberalismen manifesterade sig i politiska partier. Ideologiska meningsmotsättningar hjälpte väljarna att orientera sig i det politiska landskapet.

Efter hand minskade de ideologiska skillnaderna mellan partierna. Mot slutet av 1950-talet hade utvecklingen gått så långt att det uppstod en debatt om ideologiernas död. I den internationella debatten var det Daniel Bell som väckte uppmärksamhet med den provocativa tesen om slutet för ideologierna (1960). I Sverige lanserade Herbert Tingsten (1966) en liknande tanke genom sin skildring av den lyckliga demokratin där ideologierna ersatts av tekniska och administrativa frågor.

I ett avseende träffade beskrivningen rätt. Partipolitiken hade upphört att vara ett slagfält för konflikter mellan homogena samhällsgrupper vägleda av ideologiska baner. Ideologiernas nederlag är egentligen ett resultat av demokratins seger. Det politiska systemet lyckades faktiskt bemästra några av de enorma samhällsproblem som en gång bildat grogrund för partibildningarna. Industrialismens baksida i form av fattigdom och urusla bostadsför-

hållanden ersattes så småningom av ett omfattande välfärds-system. De ekonomiska kriserna dämpades genom offentlig politik. Konservatismens oro gav vika i takt med att arbetarrörelsen i praktiken visade sig acceptera reformismens fredliga strategi. Den ideologiska spännvidden har reducerats när alla stora politiska riktningar bekänner sig till demokrati, marknadsekonomi och välfärdsstat.

Ideologiernas uttunning innebär ingalunda att den politiska debatten har avstannat. Tvärtom pågår de dagspolitiska kontroverserna till synes minst lika intensivt som någonsin. Parlamentsdebatterna fylls av beskyllningar och ömsesidiga angrepp mellan regering och opposition. De ideologiska skillnaderna minskar, men den politiska striden rasar med oförminskad styrka. En tolkning är att den inrikespolitiska debatten förvandlats till en självgående process. Ett politiskt initiativ är ofta resultatet av motsidans utspel, som i sin tur föranletts av tidigare handlingar. Så bildar drag och motdrag en ändlös kedja i partipolitikens spel.

Det går givetvis inte att förneka att yttre händelser inverkar på den politiska debatten. Impulserna från omvärlden omvandlas emellertid vanligen till politiska sakfrågor och blir därmed endast ytterligare ett led i ett redan pågående spel. Hypotesen om partipolitikens slutna och självgående karaktär skulle kunna prövas genom ett experiment. Antag att ett parlament isolerades från yttrevärlden under en längre tid. Hypotesen är att utskottsarbete, kammardebatter och voteringar ändå skulle pågå med oförminskad intensitet. Praktiska och etiska hinder omöjliggör ett sådant fullskaleförsök, varför hypotesen måste förbli ett tankeexperiment.

Även i ett annat avseende har de politiska partierna blivit mer oberoende av samhället i övrigt. Partierna finansieras i ökande utsträckning av skattemedel. I Sverige uppgår det statliga stödet till de politiska partierna till 246 miljoner kronor (2000). Härtill kommer 317 miljoner kronor från kommunerna (1998) och 128 miljoner kronor från landstingen (1998). Inräknas även ersättningar och arvoden till förtroendevalda samt indirekt stöd i form av lokaler och bidragsanställda tar de politiska partierna årligen emot över en miljard kronor i offentliga bidrag.

Problemet med de politiska partiernas finansiering är svårlöst.

Utan några som helst offentliga insatser kan partierna bli beroende av rika och mäktiga och särintressen; risken för politisk korruption ligger nära. Förenta Staterna har prövat olika former för offentlig reglering och insyn i valkampanjernas finansiering, men det har visat sig vara vanskligt att nå de åsyftade målen utan att samtidigt få oönskade sidoeffekter. Reglerna har också visat sig möjliga att kringgå. En norsk statsvetare konstaterar att de statliga partisubsidierarna har stärkt partiapparaterna som organisationer, men det är tveksamt om de har bidragit till att stärka de roller som partierna traditionellt tilldelats i demokratin (Svåsand 1994).

Den yttersta anledningen till att partiernas ekonomi har blivit ett problem är att det inte längre finns tillräckligt många medborgare som genom medlemsavgifter och frivilliga insatser vill bidra till partiernas arbete. Offentliga subsidier finansierade av skattemedel har undanröjt en akut ekonomisk kris. Faran är att partistödet riskerar att på sikt ytterligare förvärpa det underliggande problemet. Partierna blir allt mindre beroende av medborgarnas egna insatser.

Förändringen när det gäller partiernas finansiering har löpt parallellt med en övergång till nya organisationsformer. Att jämföra dagens partier med partierna vid förra sekelskiftet är på sätt och vis oegentligt eftersom det rör sig om svårjämförbara fenomen.

Medlemspartiets uppgång och fall

De äldre formerna av partibildningar utgjordes främst av parlamentskottier utan någon utbyggd organisation. Parlamentarisens krav på starkare partidisciplin och den allmänna rösträttens behov av väljarmobilisering ledde fram till en helt ny typ av politisk organisation. Det riksomfattande medlemspartiet uppkom under senare hälften av 1800-talet, starkt formad av industrisamhällets och fabrikssystemets organisationsmodell. Med den tyska socialdemokratin som förebild spreds den nya organisationstypen över hela Europa, först till arbetarrörelsens partier men så småningom även till de borgerliga partierna.

Länge trodde man att det politiska partiet funnit sin slutgiltiga

form. Den franske statsvetaren Maurice Duverger (1963) utgick i ett inflytelserikt arbete från medlemspartiet som normalmodell. Den representativa demokratin verkade vara intimt och evigt förknippad med riksomspännande partier, organiserade i ett finförgrenat nät av lokalorganisationer, regionförbund, centrala kongresser och partistyreelser.

Redan under 1960-talet fanns det emellertid tecken på att det traditionella medlemspartiets dagar var räknade. Den tysk-amerikanske statsvetaren Otto Kirchheimer (1966) såg i stället hur partierna förvandlades till ett slags allmänna folkpartier, *Allerweltparteien* eller *catch-all parties*. De sökte sig utanför sina traditionella väljarbastioner och vädjade till breda löntagargrupper. De medlemsbaserade lokalorganisationerna minskade i betydelse samtidigt som den centrala partiledningens makt stärktes. Massmedierna blev allt viktigare och partierna kom alltmer medvetet att utnyttja modern kommunikationsteknik.

I efterhand kan man se denna partityp som en övergångsform mellan det byråkratiserade medlemspartiet och det professionella väljarpartiet. Italienaren Angelo Panebianco har skrivit en uppmärksamman bok om de politiska partiernas förvandling (1988). Han pekar på betydelsen av den fortgående professionaliseringen. Fler och fler viktiga uppgifter inom partierna tas över av experter. Sakkunskapens ökande inflytande får betydelsefulla konsekvenser för partiernas organisation och arbetsformer. Andra partiforskare har påpekat att utvecklingen också går i riktning mot ett slags kartellpartier, som finansieras via det offentliga partistödet och utvecklar ett gemensamt intresse av att hålla nya utmanare borta (Katz och Mair 1995, 1996; jfr dock Koole 1996).

Med Panebiancos hjälp kan man kontrastera de två olika partityperna. I det gamla medlemspartiet innehades de centrala rollerna av ombudsmän och andra politiskt rekryterade anställda. I kampanjpartierna har viktiga positioner övertagits av specialiserade experter. Medan medlemspartiet grundades på aktiva medlemmar och stabila väljare låter kampanjpartiet partiledningen träda i direkt kontakt med olika åsiktsgrupper i befolkningen. Den äldre partitypen premierade interna ledare och kollektiva ledningsformer; numera har ledarskapet blivit mer personfixerat och medieberoende. Tidigare finansierades partierna genom

medlemsavgifter och stöd från sidoorganisationer. Dagens partier får sina inkomster från intressegrupper och offentligt parti-stöd. Medlemspartiets betoning på ideologier och partiidentifikation har ersatts av sakfrågor, profilering och opinionsledarskap (Petersson och Holmberg 1998).

Politikens professionalisering

Ser man till utvecklingen i Sverige under de senaste årtiondena lägger man märke till flera förskjutningar i partiernas relationer till andra samhällssfärer. I några fall har det varit fråga om ökat oberoende, i andra om ökat beroende.

Kopplingen mellan partier och massmedier har tenderat att luckras upp. Partipressen spelar inte samma roll som under 1900-talets första hälft och den partipolitiska styrningen av etermedierna har också försvagats. Förhållandet mellan partier och intresseorganisationer bär förvisso spår av partisystemets upprinnelse i sociala gruppintressen, men de formella banden har tunnats ut. Partierna är inte längre lika ekonomiskt beroende av bidrag från organisationer och företag. Kollektivanslutningens avskaffande var också en viktig markering av ökad självständighet mellan arbetarrörelsens fackliga och politiska gren. Ett annat viktigt område som belyser partiernas ökande oberoende är förhållandet till väljarna. Den ökande rörligheten och försvagade partiidentifikationen innebär att länken mellan partier och väljare försvagats.

Men i några årtiondens perspektiv finns det också samhällssfärer med vilka partierna stärkt sina band. Kommunerna kom efter sammanslagningar, expansion och centralisering att förändra sina inre styrelseformer. Särskilt i de gamla glesbygdskommunerna ersattes frivilliga insatser och personliga mandat med partipolitisering. Också genom landstingens expansion förstärktes partiernas kontroll över den offentliga sektorn. För statsförvaltningens vidkommande är bilden blandad. Visserligen har lekmannastyrelsernas partiella avskaffande och utredningsväsendets marginalisering reducerat det parlamentariska inflytandet, men i rekryteringen till de statliga myndigheternas chefstjänster har partipolitiska meriter kommit att väga allt tyngre.

En sammanfattning av dessa utvecklingstendenser tyder på att

partierna fått svagare band till det civila samhället i vid mening (organisationer, medier och väljare), men däremot starkare koppling till den offentliga sektorns administrativa apparat (kommuner, landsting och vissa aspekter av statsförvaltningen).

Partiernas förändring speglar politikens professionalisering. Den offentliga sektorns expansion har allt oftare medfört att uppgiften som förtroendevald blivit ett heltidsuppdrag. Riksdagsledamotskapet betraktas som ett yrke. Inom kommuner och landsting finns i dag ett stort avstånd mellan å ena sidan heltids- eller deltidanställda kommunalråd och landstingsråd och å andra sidan de relativt inflytelselösa fritidspolitikerna. Med politikens professionalisering öppnas partiorganisationerna som karriärvägar. Liksom inom andra delar av samhället kan yrken gå i arv. Personliga kontakter och familjeband utgör viktiga resurser i strävan efter makt och positioner.

Grupptänkande

Varje permanent organisationsbildning kan efter hand utveckla det slutna sällskapets kännetecken. Medlemmarna binds samman inte endast av vissa gemensamma intressen och strävanden utan också av ett system av symboler och koder. En sådan gruppkultur definierar ett gemensamt *vi*, men är ofta förenat med en distans till *dem*, de andra som står utanför och som inte är invigda.

Driven till ytterlighet kan en sådan socialpsykologisk process slå över i grupptänkande (Janis 1982). Grupptänkandets mekanismer innebär att den egna gruppens styrka överskattas. Föreställningen om osårbarhet leder till överdriven optimism. Grupptänkandet yttrar sig också i en sluten inställning. Tänkandet avskärmas. Gruppen bortser från varningar och signaler som borde lett till eftertanke. Man utvecklar en stereotyp och alltmer verklighetsfrämmande bild av motståndaren. I grupptänkandets beslutsmiljö finns ett starkt tryck mot enhetlighet. Medlemmarna leds till själv censur som undertrycker tvivel och motargument. En allmän illusion om enighet gör det ännu svårare att hävda avvikande meningar. Medlemmar som inte ansluter sig till majoriteten kan utsättas för direkta påtryckningar. Självutnämnda åsiktsvakter bevakar att självbelåtenheten inte utmanas.

Organisationsmiljöer kan sålunda ordnas längs en skala där grupp tänkande utgör den ena ytterpunkten. De svenska politiska partiernas placering på denna skala går i brist på undersökningar inte att avgöra. Tendenser till kulturell avskärmning kan märkas på två sätt. För det första bildar varje parti en särpräglad symbolmiljö. Värnandet av partiets traditionella identitet kan drivas så långt att nya presumtiva medlemmar känner sig främmande och ovälkomna. För det andra utgör alla partier tillsammans en politisk gemenskap. De politiskt aktiva riskerar att formera sig till en sluten grupp, "politikerna", med eget språk och särpräglade beteendemönster. För yngre generationer skulle därmed ett politiskt engagemang framstå som en speciell livsstil, jämförbar med valet av klädstil och musiksmak.

Marginaliserade partier

Sammanfattningsvis kan man konstatera att den representativa demokratin alltjämt domineras av de partier som bildades för ett sekel sedan. Samtidigt framstår det partipolitiska livet i flera avseenden som en alltmer avskild del av samhället.

Bedömningen av partisystemets utveckling är delvis beroende av demokratiteoretisk utgångspunkt. Den som tillmäter partierna en relativt begränsad roll i den demokratiska processen har, åtminstone på kort sikt, föga anledning till oro. Dagens politiska partier erbjuder åtminstone en allmän möjlighet till parlamentarisk maktväxling. Partierna fyller också i huvudsak sin uppgift att rekrytera personer till de förtroendevalda posterna i det offentliga beslutssystemet.

Men också i detta begränsade perspektiv finns det allvarliga varningstecken. Med successivt krympande medlemsbas ökar svårigheterna att rekrytera nya frivilliga. En tilltagande isolering från det övriga samhället hämmar också partiernas förnyelseförmåga. Nya krav och strävanden riskerar att passera oupptäckta av den politiska klassen.

För den som vill ge partierna en mer omfattande roll i demokratins funktionssätt är situationen mer alarmerande. Inte ens de nordiska partierna kan längre anses kvalificera sig för epitetet folkrörelser. Minskningen av medlemsaktiviteten och den allt

skevare ålderssammansättningen innebär att partierna marginaliseras som forum för medborgarnas samhällsengagemang.

En norsk undersökning kom till slutsatsen att de politiska partierna i stor utsträckning abdikerat från uppgiften att integrera anhängarna i ett sammanhållet organisationsnät med en övergripande ideologi. Däremot har partierna varit mycket framgångsrika när det gäller att tillförsäkra sig resurser för att bevara sin ställning i konkurrensen om kontrollen över det politiska systemet (Strøm och Svåsand 1997).

Vissa statsvetare betraktar redan kartellpartiet som ett passerat stadium. Under senare år finns tecken på en söndervittring av de etablerade partierna, *decartelization*. Detta pessimistiska framtidsscenario domineras av en akut förtroendekris, populism och karismatiska ledargestalter (Mény 1998).

Diskussionen om de politiska partiernas framtid grundas på en blandning av detaljobservationer och teoretiska antaganden. Det är många gånger svårt att bilda sig en säker uppfattning om hur akut partiernas kris egentligen är. Det kan därför finnas anledning att lyssna på medborgarnas egen bedömning.

4 Vad tycker folket?

Svaret på rubrikens fråga är enkelt. Folk tycker mindre bra om partier i dag än för tjugo, trettio år sedan. Partierna har långsamt tappat sitt grepp om väljarna. Fenomenet är inte bara svenskt, utan återfinns i flertalet etablerade demokratier. Indikatorerna är många. Valdeltagandet sjunker trendmässigt i de flesta äldre demokratier sedan 1960- och 1970-talen (Topf 1995). Detsamma gäller antalet partimedlemmar. I Sverige har speciellt de fyra gamla samhällsbärande partierna socialdemokraterna, moderaterna, centern och folkpartiet förlorat medlemmar i en accelererande takt under 1990-talet (Widfeldt 1999; Möller och Gidlund 1999).

Försvagat förtroende

Den allmänna misstron mot partier och politiker ökar i de flesta länder, inte minst i Sverige. Intervjuundersökningar visar att människors förtroende för partier och politiker under de senaste årtiondena tenderat att sjunka i nästan alla länder där tidsseriemätningar har gjorts (Norris 1999). I Sverige har vi tillgång till systematiska studier sedan 1960-talet och de visar entydigt på ett långsamt minskande politikerförtroende (Holmberg 1999a).

För ett fåtal länder kan man iaktta tecken på att det allmänna politikerförtroendet inte längre urholkas. Det gäller exempelvis Norge, Danmark, Holland och Storbritannien. Resultat från valundersökningar under slutet av 1990-talet tyder på en viss förstärkning av det allmänna politikerförtroendet i dessa länder (Aardal 1999; Nielsen 1999; Holmberg 1999b; Evans och Norris 1999). Så icke i Sverige dock. Nivån på förtroendet för partier och politiker har aldrig varit så låg i Sverige som 1998. I 1998 års valundersökning instämde hela 75 procent av svarspersonerna i påståendet "Partierna är bara intresserade av folks röster, men inte

av deras åsikter”. Trettio år tidigare, i 1968 års valundersökning, var det endast 37 procent som instämde i detta påstående. Cynismen inför partierna är klart större i dag än för en generation sedan.

Partierna på bottenplats

En annan indikator som pekar i samma riktning är resultaten från mätningar av medborgares förtroende för olika samhällsinstitutioner. I de förtroendemätningar som genomförs av SOM-institutet (Samhälle Opinion och Massmedia) vid Göteborgs universitet hamnar alltid ”de politiska partierna” bland de institutioner som åtnjuter lågt förtroende; inte så lågt som EU-kommissionen och EU-parlamentet, men klart lägre än andra politiska institutioner såsom regeringen, riksdagen och kommunstyrelserna. Det betyder att de politiska partierna tillhör de institutioner i samhället som åtnjuter allra lägst förtroende.

I SOM-undersökningen senhösten 1999 såg förtroendeligans botten ut på följande sätt, med start från sista platsen. Måttet är balanssiffror, som visar den procentuella andelen positiva förtroendesvar minus andelen negativa. Skalan går från +100 (maximalt förtroende) till -100 (minimalt förtroende).

Lägst förtroende hade EU-kommissionen med förtroendebalansen -52, följd av EU-parlamentet med -50. Därefter följde de politiska partierna med -34, regeringen och de fackliga organisationerna med -18, kommunstyrelserna med -16 och riksdagen med -4.

För övriga institutioner med svagare koppling till politik är förtroendebalansen nästan alltid positiv, dvs. det finns fler människor som uttrycker förtroende än som uttrycker misstro. Högst förtroende i SOM-studien 1999 hade sjukvården med värdet +55. Andra institutioner med högt förtroende var universiteten med +52, radio och tv med +47 och kungahuset med +41 (Holmberg och Weibull 2000).

Det låga och i många fall minskande förtroendet är alltså i huvudsak ett politiskt problem. Bland de nationella institutionerna är det mest bekymmersamt för de politiska partierna, partidemokratis kärna.

Partiidentifikationen minskar

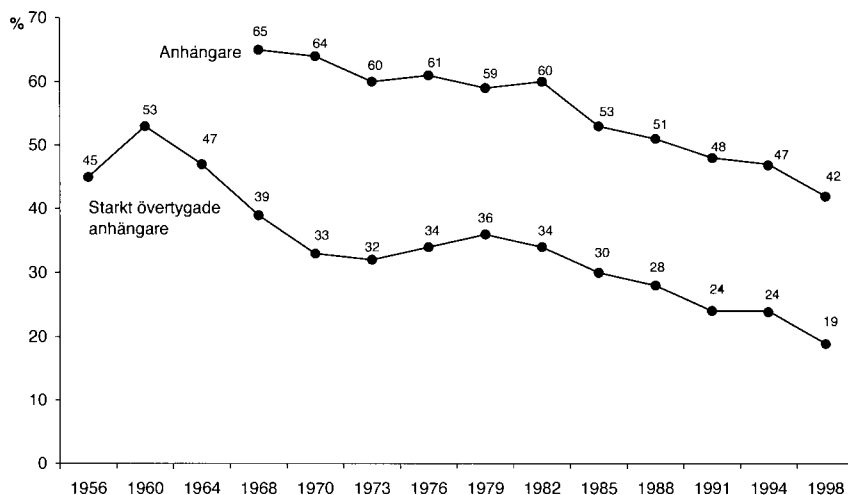
Ytterligare ett mycket tydligt mått på att partierna har tappat opinionsstöd är att människors känslomässiga partianknytning tenderar att försvagas. Inom forskningen talar man om olika grader av partiidentifikation. En del medborgare uppfattar sig som anhängare av bestämda partier och kan känna starkt för sitt parti medan andra är mer ljumma i sin övertygelse eller känsla. Partiidentifierade väljare kan ses som ett slags subjektiva partimedlemmar. Utan att formellt vara medlemmar brukar de vara trogna partianhängare som sällan byter parti.

Forskningen har länge visat att andelen medborgare som uppfattar sig som övertygade anhängare till något parti är på nedgång. Under de senaste trettio åren har graden av partiidentifikation minskat i 17 av 19 undersökta västdemokratier (Dalton 1999).

Sverige är ett av de länder där nedgången varit mest markant. Andelen övertygade partianhängare bland röstberättigade svenskar har minskat från 65 procent 1968 till 42 procent 1998. Nedgången är minst lika påtaglig bland de mest övertygade anhängarna, från 39 procent starkt övertygade anhängare 1968 till 19 procent 1998 (se figur 4.1). Raset blir än mer iögonfallande om man jämför med läget under 1950-talet, då andelen starkt partiidentifierade höll sig kring 50 procent (Holmberg 1999a). Partidemokratins kärnväljare, de starkt övertygade partianhängarna, har mer än halverats under de senaste fyrtio åren.

Minskningen i andelen övertygade partianhängare är inte ett fenomen som är begränsat till några få partier. Nedgången har drabbat alla partier. Andelen väljare som identifierar sig med något parti har sedan 1960-talet minskat med 10–20 procentenheter bland både socialdemokratiska och borgerliga sympatisörer. Dock är det fortfarande så att socialdemokraterna har den högsta andelen övertygade anhängare bland sina sympatisörer (62 procent 1998). Motsvarande andel är lägre bland borgerliga sympatisörer: 51 procent bland moderater och centerpartister och 36 procent bland folkpartister 1998.

Figur 4.1 Försvagad partiidentifikation.

Anmärkning: Den övre kurvan visar den totala andelen personer som betraktar sig som anhängare av något parti (starkt och svagt övertygade anhängare kombinerade). Den nedre kurvan visar andelen personer som betraktar sig som starkt övertygade anhängare av ett parti. Åren 1956–1964 utnyttjades inte samma fråga om partiidentifikation som från 1968. Frågan var tidigare dikotom, dvs. undersökningspersonerna fick ange om de var starkt övertygade anhängare av sitt parti eller inte. Resultaten kommer från Valundersökningarna (SCB och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet).

Den allt ljummare uppslutningen bakom de gamla partierna kompenseras inte av att de nya partierna rekryterar många övertygade anhängare. Läget är det rakt motsatta. Ny demokrati, så länge det fanns, hade färre, inte fler, övertygade anhängare bland sina sympatisörer än de gamla etablerade partierna. Detsamma gäller miljöpartiet och kristdemokraterna. Andelen partiidentifierade väljare var 1998 endast 33 procent bland kristdemokraternas sympatisörer och 22 procent bland de miljöpartistiska sympatisörerna. Bland Ny demokratis sympatisörer fanns 28 procent övertygade anhängare 1991 och 14 procent 1994. Entusiasmen falnar bland de gamla partiernas sympatisörer, samtidigt som glöden bland dem som trots allt stannar kvar är något större än hos de nya partiernas anhängare. Denna omständighet bådär inte gott för partiernas långsiktiga överlevnad.

Gamla lojaliteter slits ned

Att människors känsla av partianhängarskap har att göra med politiska åsikter och bedömningar av vad partierna står för kan tyckas självklart, liksom att partiidentifikationen påverkas av förändringar i åsikter och partiståndpunkter. Upplevda ideologiska avstånd till partierna och uppfattningen av nivån på motsättningsarna mellan partierna har ett samband med graden av partiidentifikation. Ju större åsiktsavstånd till partierna och ju mindre partierna uppfattas skilja sig åt, desto mindre anledning att bli övertygad partianhängare.

De motsatta utvecklingstendenserna i USA och Sverige när det gäller andelen starkt partiidentifierade väljare illustrerar betydelsen av att partierna uppfattas stå för klart åtskilda alternativ. I USA har andelen starkt övertygade partianhängare ökat under de senast 25 åren, från cirka 20 procent till omkring 30 procent. En av orsakerna är att det amerikanska folket under samma period har uppfattat ett tydligare politiskt avstånd mellan det republikanska och det demokratiska partiet (Wattenberg 1990).

I Sverige har uppfattningarna om avstånden mellan partierna liksom graden av partiidentifikation gått åt motsatt håll. På den betydelsefulla vänster–högerdimensionen uppfattar väljarna allt mindre avstånd mellan partierna. Det ideologiska avståndet mellan socialdemokraterna och moderaterna uppfattas på en tiogradig skala ha minskat från 6,0 enheter 1979 till 5,3 enheter 1998.

Analysen av sambandet mellan graden av partikonflikt i olika västeuropeiska länder och graden av partiidentifikation bland medborgarna visar på samma samband. Länder med en hög grad av polarisering och partikonflikt tenderar att ha väljare med en högre grad av partiidentifikation (Schmitt och Holmberg 1995).

Att åsiktsavstånd också spelar en roll kan visas mycket tydligt med hjälp av svenska data. Människor som uppfattar ett relativt stort ideologiskt avstånd till det egna partiet på vänster–högerskalan, eller som är mindre nöjda med det egna partiets politik i olika sakfrågor, har svagare partiidentifikation. Sambandet är också iakttagbart i tidsseriedata. Samtidigt som graden av partiidentifikation sjunkit i Sverige under de senaste tjugo åren har allt fler människor upplevt en minskad ideologisk samhörighet

med det egna partiet. Sambandet är speciellt tydligt bland socialdemokratiska sympatisörer, men återfinns också bland moderaternas sympatisörer. Bland socialdemokratiska väljare har andelen som placerar sig själva och partiet på samma position på vänster–högerskalan minskat från 51 procent 1979 till 36 procent 1998. Den uppfattade åsiktsgemenskapen med det egna partiet har blivit mindre.

En motsvarande utveckling, om än inte lika påtaglig, kan spåras även för moderata samlingspartiet. Andelen moderata sympatisörer som placerar sitt parti på samma ideologiska position som sig själv har sjunkit från 31 procent 1979 till 24 procent 1998.

Lärdomen av resultaten för både socialdemokraterna och moderaterna är att när åsiktsavståndet till det egna partiet upplevs som allt längre blir det svårt att förbli en övertygad anhängare. Ett ökat ideologiskt avstånd tär på lojaliteten.

Tiden arbetar mot partierna

Sanningen att politik och partiidentifikation hänger ihop kan förefalla uppenbar. Men inom den internationella, i huvudsak amerikanska, forskningen kring känslan av partianhängarskap och dess rötter och förändringar, är kopplingen mellan politik och partiidentifikation inte given. Den mest kända modellen fäster föga avseende vid politiska förklaringar till partikänslan. Den betonar istället apolitiska faktorer av närmast socialpsykologiskt slag.

Modellen lanserades i valforskningens barndom i den amerikanska klassikern *The American Voter* och fastslog att de flesta människor får sina partisympatier och grad av partiidentifikation redan i mycket unga år via påverkan från i första hand föräldrarna men också från kamrater och från skolan (Campbell m.fl. 1960). Partikänslan fördjupas sedan med åren. Graden av partiidentifikation kommer att öka enligt en livscykelmodell. Unga människor kommer mer eller mindre automatiskt och oberoende av politiken att bli mer och mer partiidentifierade vart efter de blir äldre. Det faktum att dagens äldre väljare är mer partiidentifierade än yngre väljare förklaras av livscykelmodellen. Äldre människor har haft längre tid på sig att lära sig tycka om partier-

na. Enligt modellen kommer också dagens unga generation i sinom tid att få en förstärkt partikänsla.

Denna åldrandemodell kom dock att ifrågasättas i USA när forskningen visade att graden av partiidentifikation började sjunka i slutet av 1960-talet. Slutsatserna grundades på kohortanalyser, dvs. studier av förändringar inom olika åldersgrupper över längre tidsperioder. Det visade sig att graden av partiidentifikation inte ökade under perioden 1952–1980 i olika åldersgrupper som livscykelmodellen förutsade (Abramson 1983).

En alternativ förklaringsmodell lanserades. Tillväxten i partikänslan över tid betraktades inte längre som någon automatisk process. Den nya teorin, som fick namnet generationsmodellen, innebär att varje generation i unga år präglas av sin tids värderingar och förhållningssätt, och att sedan mycket lite förändras vartefter generationerna åldras. De flesta människor behåller i allt väsentligt den grad av partianhängarskap som de anammat under den formbara uppväxttiden och de tidiga vuxenåren.

Kohortanalyser av hur graden av partiidentifikation förändrats i Sverige baserat på data från valundersökningarna 1968–1998 visar att ingen av modellerna passar in särskilt väl på det svenska fallet. Graden av partianhängarskap tenderade inte att öka i de olika ålderskohorterna som livscykelmodellen skulle ge anledning att förvänta. Partikänslan förblev heller inte konstant, som generationsmodellen förutsade. De flesta ålderskohorter utmärks istället av att graden av partiidentifikation minskar över tid (Holmberg 1999b).

Partikänslan växer inte med ålder och ökad erfarenhet; den tvärtom minskar. Kanske bör vi istället för den optimistiska och något godtrogna livscykelmodellen tala om en mer mörk men kanske också mer realistisk förslitningsmodell där gamla lojaliteter långsamt mals ned. Nedgången i graden av partikänsla är dock oftast begränsad till några få procentenheter i de flesta kohorter, vilket gör att generationsmodellen inte kan dömas ut helt och hållet medan livscykelmodellen tappar i trovärdighet.

Sentida internationell forskning visar att partidentifikationens styrka utvecklas enligt förslitningsmodellen i England precis som i Sverige, medan livscykelmodellen får ett visst stöd i amerikanska och danska studier (Crewe och Thomson 1999, Borre 1999).

Tidsserierna för USA är speciellt intressanta eftersom de omfattar den längsta perioden. Amerikanska kohortstudier med start redan 1952 visar att graden av partiidentifikation förändras i enlighet med livscykelmodellen. Partikänslan tenderar att öka något i de flesta kohorter vartefter människor blir äldre.

Ett detaljstudium av resultaten visar att andelen partiidentifierade amerikaner blev färre i de flesta kohorter under 1960- och 1970-talen, för att sedan börja öka igen under 1980- och 1990-talen (Miller och Shanks 1996). En möjlig tolkning är att Vietnamkriget, studentprotesterna, Watergate och Nixons avgång resulterade i en tillfällig periodeffekt som störde den naturliga livscykelmodellen.

Tillfällig effekt eller inte, för Sveriges del kvarstår faktum att livscykelmodellen inte fungerat bland svenska väljare under de senaste trettio åren; den har heller inte fungerat bland engelska väljare. Partikänslan har inte förstärkts med tilltagande ålder, den har tvärtom tenderat att försvagas. Partiernas förlorade grepp om väljarna kan knappast illustreras bättre. Svenska väljare som växer i ålder och visdom blir inte mer övertygade om partiernas förträfflighet. De blir tvärtom mindre övertygade.

Svängningar under valperioden

Alla indikatorer har hittills pekat i samma riktning. Även om vi inte använder ord som partikris är situationen knappast uppmuntrande för de svenska partierna. Läget är i själva verket rätt dystert.

En ljuspunkt i mörkret är dock de regelbundna svängningar i graden av partianhängarskap och politikerförtroende som förekommer under valperioderna. De årliga SOM-undersökningarna visar att människors grad av partiövertygelse är högre under valår än under mellanvalsperioden. Detsamma gäller också förtroendet för olika politiska institutioner såsom riksdagen (Holmberg och Weibull 2000). Valen tycks ha en positivt förtroendeskapande funktion. När politikerna under valåren anstränger sig extra att komma ut till folket, och väljarna fokuserar på valet och partierna, blir effekten att tilltron till partier och politiker stiger.

Svenska riksdagsval har en förtroendehöjande effekt, inte en

förtroendesänkande. En bakomliggande faktor är förmodligen att val väcker förhoppningar. Politiska val ger upphov till hopp om förändringar och förbättringar, vilka sedan uppenbarligen grusas för många eftersom politikerförtroendet tenderar att gå ned igen åren efter valen.

Hur sköter partierna sina uppgifter?

Den samlade bilden av partiernas läge är dock övervägande mörk. Situationen har dessutom förvärrats under 1990-talet. Den stora frågan är som alltid tvåfaldig. Vad ligger bakom och vad kan göras? Ett sätt att närma sig båda frågorna, inte minst frågan om orsaksförhållandena, är att tillfråga folket. Hur tycker svenska folket att partierna sköter sig i olika avseenden och är det några speciella uppgifter som människor tycker att partierna missköter? Medborgarnas bedömning av partierna kan ge en antydning om vad som ligger bakom den minskande tilltron till partierna och kanske också ge en fingervisning om hur partierna kan reformeras.

SNS Demokratiråd 2000 har genomfört en sådan frågeundersökning med svenska folket. Den gjordes som en enkätstudie senhösten 1999 i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Materialet omfattar 2 800 slumpvis utvalda personer mellan 15 och 80 år boende i Sverige. Andelen svars personer blev 65 procent av nettourvalet, sammanlagt 1 703 personer.

Vi bad svars personerna bedöma hur bra eller dåligt de tyckte partierna fungerade på åtta olika områden. Dessa områden har att göra med de principiella krav som man kan ställa på partierna. Det gäller uppgifter som att artikulera (ta upp nya frågor), aggregera (ta ansvar för svåra och långsiktiga beslut), att aktivera (medlemsinflytande och gemenskap), att kanalisera (föra fram medborgarnas krav och önskemål), att rekrytera (få fram lämpliga personer till förtroendeuppdrag) och utveckla samhället genom lärande (stärka demokratin). Svaren återges i tabell 4.1

Resultaten är deprimerande läsning. Betyget blev underkänt på alla områden. Det är genomgående fler svars personer som tycker partierna fungerade dåligt än bra på de åtta undersökta

Tabell 4.1 Folket bedömer hur partierna sköter sina uppgifter.

Partiernas uppgifter	Svarsalternativ			Summa procent	Andel bra minus andel dåligt
	Bra	Dåligt	Vet ej		
Ta ansvar för svåra och långsiktiga beslut	21	65	14	100	- 44
Ge medlemmarna inflytande över partiets politik	13	57	30	100	- 44
Få fram lämpliga personer till förtroendeuppdrag i samhället	21	61	18	100	- 40
Föra fram medborgarnas krav och önskemål	24	61	15	100	- 37
Värdesätta medlemmarnas frivilliga insatser	16	35	49	100	- 19
Ta upp nya frågor i samhällsdebatten	34	49	17	100	- 15
Ge tillfälle till gemenskap mellan medlemmarna	19	33	48	100	- 14
Stärka demokratin	29	41	30	100	- 12

Frågeformulering: "Det finns olika uppfattningar om de politiska partierna. Hur tycker Du att partierna fungerar när det gäller att:"

Anmärkning: Resultaten kommer från 1999 års riksomfattande SOM-undersökning baserad på 1 703 svarspersoner. Andelen personer som inte besvarade de olika frågorna om hur partierna fungerade varierade mellan 9 och 11 procent. Procentberäkningarna omfattar enbart personer som fyllt i något svarsalternativ. Svarsalternativen var: "mycket bra", "ganska bra", "ganska dåligt", "mycket dåligt" och "vet ej". Alternativen "mycket bra" och "ganska bra" ryms under alternativet "bra" i tabellen. Detsamma gäller för "ganska dåligt" och "mycket dåligt" som ryms under alternativet "dåligt". Partiuppgifterna har rangordnats efter graden av negativ kritik utifrån andelen svarspersoner som anger att partierna skötte sig mycket eller ganska bra minus andelen som angav mycket eller ganska dåligt.

områdena. Mest kritik fick partierna när det gäller den centrala aggregeringsfunktionen. Hela 65 procent av svarspersonerna anger att partierna fungerar mycket eller ganska dåligt när det gäller att ta ansvar för svåra och långsiktiga beslut.

Den kritiska inställningen är nästan lika stor när det gäller hur partierna fungerar som kanaler för medborgarnas önskemål eller som värvare av personer till förtroendeuppdrag. Andelen svarspersoner med en negativ bedömning är i båda fallen 61 procent. Även när det gäller den betydelsefulla uppgiften att stärka de-

mokratin röner partierna mer negativ kritik än positiv. Minst kritik får partierna när det gäller hur de fungerar internt, men även här är de negativa omdömena fler än de positiva och många människor saknar uppfattning.

Resultaten ser i huvudsak likadana ut i olika sociala grupper. Män eller kvinnor, yngre eller äldre, högutbildade eller lågutbildade: alla gör de i allt väsentligt samma negativa bedömning av hur partierna sköter sina uppgifter.

Partimedlemmar och övertygade partianhängare tenderar dock som väntat att vara mer positiva än övriga svarspersoner. Men även bland dem finns mycket negativa omdömen. Bland övertygade partianhängare överväger de negativa bedömningarna över de positiva för alla uppgifterna utom den om att stärka demokratin, där dock endast 41 procent bland övertygade partianhängare tycker att partierna fungerar bra mot hela 31 procent som anser att partierna fungerar dåligt.

Partipolitiskt varierar resultaten något mellan de olika partiernas sympatisörer. Bedömningarna av hur partierna sköter sig är övervägande negativ bland samtliga partiers anhängare, men minst så bland sympatisörer till socialdemokraterna och centerpartiet. Mest kritiska är personer som sympatiserar med vänsterpartiet, miljöpartiet och moderaterna. Resultatet känns igen från undersökningar av det allmänna politikerförtroendet, vilka visat att socialdemokratiska väljare tenderar att hysa ett något större förtroende för politiker än väljare som röstar på vänsterpartiet, miljöpartiet eller moderaterna (Holmberg 1999a). Internationella studier visar också att personer som har sitt parti representerat i regeringen brukar ha ett högre allmänt politikerförtroende än personer som stödjer oppositionen. Förtroendet tenderar att bli större när man får som man vill jämfört med när man inte får som man vill.

Det likartade mönstret i resultaten från våra mätningar av hur människor bedömer att partierna sköter sina uppgifter och resultaten från studier av den allmänna politikertilltron tyder på att de båda fenomenen är relaterade till varandra. En analys av åsikts-sambanden på individnivå i SOM-undersökningen bekräftar att det finns en sådan tydligt koppling. Bedömningarna av hur partierna fungerar har ett samband med människors allmänna tilltro

till politiker. Den genomsnittliga korrelationen (r) mellan ett mått på förtroendet för politiker och bedömningarna av hur väl partierna klarar av våra åtta olika uppgifter är +0,37. Det betyder att bedömningarna av hur partierna sköter sig kan vara en av orsaksfaktorerna bakom den allmänna politikermissstron. Missnöjet med hur partierna fungerar spiller över i ett generellt politikermissnöje.

Den levande debatten förs på annat håll

Uppgiften att föra fram nya frågor och att vara ett forum för samhällsdebatten är inte en exklusivitet för de politiska partierna. Det finns många andra organisationer och institutioner som helt eller delvis fyller samma roll. Partierna är utsatta för konkurrens när det gäller artikuleringsuppgiften. De är inte ensamma om att försöka föra en levande och intressant samhällsdebatt.

Frågan är hur partierna klarar sig i denna konkurrens. SNS Demokratiråd bad med hjälp av 1999 års SOM-undersökning svenska folket att bedöma hur väl de tyckte att partierna och ett antal andra organisationer och institutioner fungerar när det gäller "att föra en levande och intressant samhällsdebatt". Resultaten redovisas i tabell 4.2 och är inte någon uppmuntrande läsning för partierna. Flera av konkurrenterna får bättre betyg.

Massmedierna får en mycket positiv bedömning. Hela 82 procent anger att de tycker att press, radio och tv fungerar bra när det gäller att föra en levande och intressant debatt. Endast 10 procent anser att medierna sköter sig dåligt. Övriga debattfora får klart mindre positiva bedömningar. Men två instanser som åtminstone får mer beröm än klander är teatern och näringslivet. Något fler svarspersoner tycker att de fungerar bra än som tycker de fungerar dåligt när det gäller att föra en intressant samhällsdebatt.

Partierna däremot förenar sig med ett antal andra instanser som får en övervägande negativ bedömning. Det är 39 procent som anger att de politiska partierna är bra på att föra en levande och intressant samhällsdebatt, men 42 procent som tycker att partierna är dåliga på denna uppgift.

Även aktionsgrupper, fackliga organisationer och statliga och

Tabell 4.2 Var förs en levande och intressant samhällsdebatt?

Organisation, institution	Svarsalternativ			Summa procent	Andel bra minus andel dåligt
	Bra	Dåligt	Vet ej		
Press, radio och tv	82	10	8	100	+ 72
Teatrar	28	23	49	100	+ 5
Näringslivet	37	33	30	100	+ 4
Aktionsgrupper och sociala rörelser	30	32	38	100	- 2
Politiska partier	39	42	19	100	- 3
Fackliga organisationer	24	48	28	100	- 24
Statliga och kommunala institutioner	21	49	30	100	- 28

Frågeformulering: "Hur tycker Du att följande organisationer fungerar när det gäller att föra en levande och intressant samhällsdebatt?"

Anmärkning: Resultaten kommer från 1999 års riksomfattande SOM-undersökning. Antalet svarspersoner var 1 703. Personer som inte besvarade frågorna om hur de olika institutionerna/organisationerna fungerade som debattforum ingår inte i procentbasen. De omfattade mellan 8 och 11 procent av svarspersonerna. Svarsalternativen var samma som i tabell 4.1. Organisationerna/institutionerna har i tabellen rangordnats efter andelen som uppgav att de skötte sig mycket eller ganska bra minus andelen som angav mycket eller ganska dåligt.

kommunala institutioner får en övervägande negativ bedömning när det gäller att vara intressanta debattfora. Värst ut råkar fackliga organisationer och den offentliga förvaltningen. Det är enbart cirka 20 procent som tycker att de är bra på att föra en levande och intressant samhällsdebatt mot nästan 50 procent som anser att de fungerar dåligt.

Partierna hamnar visserligen inte allra längst ned, men ändå på den undre halvan. Allmänhetens underbetyg är anmärkningsvärt, särskilt med tanke på att uppgiften att artikulera åsikter och att fungera som ett levande debattforum tillhör partiernas centrala uppdrag. Partierna som levande debattforum får ett sämre betyg än massmedierna.

Behövs partierna?

Det allt svagare folkliga stödet för partierna ger upphov till en olycksbådande fråga av mer principiellt slag. Anser människor

att det är onödigt med politiska partier?

Forskningen har analyserat olika demokratimodeller och alltmer kommit att diskutera om partierna verkligen är nödvändiga i en demokrati. Även i den allmänna debatten framförs förslag om demokratiska styrsystem utan partier eller med endast mycket svaga partier, ett slags skalpartier (Adamsson m.fl. 1999).

Forskning av empiriskt slag har också börjat initieras på området. I ett stort internationellt valforskningsprojekt (*The Comparative Study of Electoral Systems, CSES*) ingår en intervjufråga om hur människor ser på partiets nödvändighet. Mätningen gäller hur väljare bedömer behovet av politiska partier i sitt eget land. Sverige ingår i projektet, som genomförts i ett trettio-tal länder under åren 1996–1999. Datamaterial från de femton först undersökta länderna finns tillgängliga för analys. Resultaten i tabell 4.3 visar vad röstberättigade väljare i femton länder anser om behovet av politiska partier i deras egna länder.

En klar majoritet av svarspersonerna i alla undersökta länder uppfattar partierna som nödvändiga. På det principiella planet har partierna alltså stöd av folkflertalet och åtnjuter legitimitet. Stödet är starkast i gamla etablerade demokratier som Holland, Norge och Sverige, men det är också starkt i nya demokratier som Spanien och Taiwan. Åsikten att partier är nödvändiga får minst stöd i USA – världens äldsta partidemokrati – och i Polen, Lettland och Ukraina, tre mycket färskas demokratier.

De demokratiska systemens ålder har inget enkelt samband med hur medborgarna uppfattar nödvändigheten av partier. Exemplet Ukraina och USA illustrerar att opinionsstödet för partierna kan vara relativt svagt i både gamla och nya demokratier. Att just USA är den västdemokrati som uppvisar det svagaste stödet för behovet av partier är dock inte överraskande. Amerikanska partier har historiskt sett varit mindre ideologiskt präglade och mer haft karaktären av valmaskiner än partier i övriga västvärlden. Amerikansk politik har dessutom alltid varit mer individfokuserad och mindre partiinriktad än i andra länder. Det svagare stödet för uppfattningen om partiernas nödvändighet i de nya demokratierna i Östeuropa kan förstås utifrån enkel spridningsteori och åsiktsbildningens allmänna tröghetslag. Ett nytt fenomen som ett flerpartisystem slår inte igenom och accepteras över en natt.

Tabell 4.3 Behövs partierna? Folkets åsikter i 15 länder.

Procentandel som svarar att partierna är nödvändiga	Samtliga	Ålder			Skillnad 18–30 år minus 61–
		18–30	31–60	61–	
Holland	90	93	90	88	+ 5
Norge	89	88	89	89	– 1
Spanien	83	79	86	81	– 2
Taiwan	82	80	82	82	– 2
Sverige	81	80	81	80	0
Rumänien	79	86	80	72	+ 14
Storbritannien	76	68	78	81	– 13
Tjeckien	74	73	73	76	– 3
Israel	73	73	72	69	+ 4
Australien	71	62	71	78	– 16
Nya Zeeland	71	68	71	75	– 7
Polen	67	69	68	62	+ 7
Ukraina	57	56	58	54	+ 2
USA	56	41	54	69	– 28
Lettland	55	60	54	54	+ 6

Frågeformulering: "Somliga säger att de politiska partierna är nödvändiga för att vårt politiska system skall fungera i Sverige. Andra säger att det inte behövs några politiska partier i Sverige. Om Du använder skalan på kortet, vilken är Din uppfattning?"

Kommentar: Svarsskalan varierar mellan 1 (partierna behövs) och 5 (partierna behövs inte). Resultaten visar andelen svarspersoner som uppgivit svaren 1 eller 2. "Vet ej"-svar är inte medtagna i procentbasen. Andelen personer som svarade "vet ej" varierade mellan 1 och 4 procent i de flesta länder med en topp på 18 procent i Taiwan. Data kommer från det internationella forskningsprojektet The Comparative Study of Electoral Systems. Antalet intervjuade personer (röstberättigade väljare) varierade mellan som lägst cirka 1 000 i Lettland och som högst strax över 4 000 i Nya Zeeland. Samtliga undersökningar är eftervalsstudier som genomfördes åren 1996–1998.

Unga amerikanska trendsättare

Ett tydligt tecken på att tröghetslagen haft betydelse är att opinionsstödet för partiernas nödvändighet tenderar att vara minst bland de äldsta medborgarna i Östeuropa. I länder som Rumänien, Polen, Lettland och Ukraina är äldre svarspersoner mindre övertygade om partiernas nödvändighet än yngre. Demokratins behov av ett flerpartisystem har med andra ord insetts och accepterats först och i störst utsträckning av de yngsta medborgarna i de forna kommunistländerna i Östeuropa.

Mot denna bakgrund är det intressant att kopplingen mellan ålder och uppfattningen om behovet av politiska partier är helt om-

vänd i flera gamla etablerade demokratier. I Australien, Nya Zeeland, Storbritannien och USA tenderar unga personer att vara mindre övertygade om behovet av partier än äldre. Mest påtagligt är mönstret i USA. Bland amerikaner under 30 år ses partierna som nödvändiga av endast 41 procent medan hela 26 procent uppfattar att partier inte behövs. Amerikaner över 60 år har helt andra uppfattningar; 69 procent bland dem anser att partierna behövs, medan endast 12 procent ser partierna som överflödiga.

De fyra länderna med svagare stöd för partiernas nödvändighet bland unga medborgare tillhör alla det gamla brittiska imperiet och har långvariga erfarenheter av majoritetsval. Andra etablerade demokratier, som inte varit engelska kolonier och som inte utnyttjar majoritetsval, utan istället använder ett proportionellt valsystem (exempelvis Holland, Norge och Sverige), uppvisar inte ett åsiktsmönster där yngre medborgare är mindre övertygade om behovet av partier än äldre. Bland holländare, norrmän och svenskar är övertygelsen om partiernas nödvändighet lika stark oavsett ålder.

Resultatet i de anglosaxiska länderna är iögonfallande. Unga, mindre partibundna människor går före och överger tanken att partier är nödvändiga, medan äldre personer mer tenderar att hålla fast vid den gamla övertygelsen att partier behövs. Eftersom mönstret är tydligast i Förenta Staterna kan ett scenario vara att partier som demokratiska massföreteelser försvinner och dör först i USA, samma land där masspartierna en gång först föddes.

Scenariot är ominöst och tillspetsat, men väl värt att fundera över. Forskningen kring förtroende och legitimitet har pekat på risken att bristen på tilltro inom en samhällsnivå kan sprida sig till andra nivåer (Norris 1999; Dalton 1999). Misstro mot politikens aktörer kan spilla över på förtroendet för det politiska systemet och till tron på själva demokratin.

Det betyder att det minskande förtroendet för partierna och den sjunkande graden av partiidentifikation skulle kunna leda till en försvagning av människors mer principiella övertygelse om att partier är nödvändiga i en demokrati. Missnöjet med partierna drar med sig hela partisystemet i fallet.

Resultaten från CSES-projektet visar att det kan ligga någonting i smittohypotesen, åtminstone såtillvida att det finns ett sam-

band mellan människors grad av partiidentifikation och synen på partiernas nödvändighet (Holmberg 2000). Personer som är övertygade partianhängare tenderar att vara mer positiva till tanken att partier behövs, jämfört med personer som har svag eller ingen partiidentifikation. Sambandet återfinns i alla undersökta länder, men starkast och mest påtagligt i USA (och i Lettland). Bland starkt övertygade partianhängare i Amerika är 79 procent positiva till idén att partier är nödvändiga mot endast 43 procent bland personer utan någon partiidentifikation. I den växande gruppen av amerikaner utan någon partikänsla är det med andra ord redan i dag endast en minoritet som är övertygade om att partierna behövs.

Slutsatsen av vår analys av partiernas läge och vad folket tycker är mörk. Folk tycker allt sämre om partier. Och om det, även när det gäller partier, skulle vara som på så många andra områden att mycket börjar i Amerika och att trenderna sätts av unga amerikaner, då är partiernas läge på allvar hotat. Partier och partidemokratien som vi känner den i dag kan vara på upphällningen långt före nästa århundrade.

5 Krympande partiers anatomi

När det talas om partiernas kris i Sverige är det i hög grad folkrörelsepartiernas kris som avses. De medlemsbaserade partierna ser ut att vara på väg att försvinna för att omvandlas till professionella, väljarorienterade kampanjpartier. Kristecknet framför andra är de fallande medlemssiffrorna.

Sverige är känt som folkrörelsernas land. Därmed avses partier där medlemmarna spelar en framträdande roll och där det finns en starkt utvecklad intern demokrati (Gilljam och Möller 1996). Föreställningen om folkrörelsepartier brukar också förutsätta ett relativt stort antal medlemmar i partierna och deras sidorganisationer.

De två stora folkrörelsepartierna, bondeförbundet och socialdemokraterna, var viktiga drivkrafter i uppbyggnaden av den svenska folkstyrelsemodellen. Här fick bönder och arbetare den politiska skolning som satte dem i stånd att konkurrera med borgerskapet om makten. Folkbildningen ägde rum inom kvinnoförbund, ungdomsförbund, fackföreningar, Kooperation, studieförbund och folkhögskolor. Partiet framstod som den trygga ramen kring den enskildes liv från vaggan till graven.

De sjunkande medlemstalen får sannolikt konsekvenser i en rad avseenden. Den internationella partiforskningen har utpekat ett antal hypoteser. Partierna får allt färre aktiva. Medlemmarna avspeglar i avtagande grad befolkningens sociala sammansättning och politiska uppfattningar. Partianhängarna präglas i ökad utsträckning av ett vi-och-dem-tänkande. Medlemmarna spelar en minskande roll i de toppstyrda och centraliserade partierna. Partierna blir mer och mer beroende av offentlig finansiering.

Frågan är i vilken omfattning som dessa utvecklingsdrag återfinns i de svenska partiorganisationerna. Sverige tillhörde länge, tillsammans med Norge, de få länder som syntes relativt opåverkade av de generella förfallstendenser som präglade flertalet

europiska länder (Mair 1997; Svåsand, Strøm och Rasch 1997). Medan medlemstalen rasade på många andra ställen framstod Sverige länge som ett undantag. Men från mitten av 1980-talet började också de svenska partiernas medlemsiffror att vika nedåt (Widfeldt 1999). Frågan är om partierna därmed också blivit mindre representativa och mer toppstyrda. Hur genomgripande är de förändringar som nu pågår?

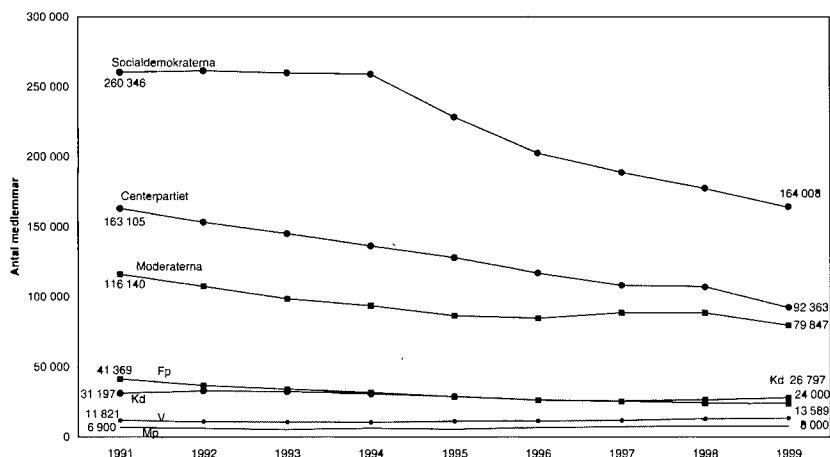
Sjunkande medlemstal och färre aktiva

Under 1990-talet har det varit fråga om en tillbakagång i medlemsantalet som bara kan beskrivas som betydande. Mer än en tredjedel av medlemmarna försvann under det gångna årtiondet. Värst har utvecklingen drabbat centerpartiet och socialdemokraterna, de klassiska folkrörelsepartierna.

Uppgifter om partiernas medlemstal kan hämtas från två källor, från partiernas egna medlemsregister och från intervjuundersökningar. Med all sannolikhet innebär båda datainsamlingsmetoderna en överskattning av det faktiska medlemsantalet. Partiernas avregistrering av frånfallande medlemmar släpar efter och intervjuundersökningar har nästan alltid en tendens att övervärdera befolkningens deltagandenivå. De tal som här kommer att anges ligger därför snarare i överkant än i underkant i förhållande till partiernas verkliga medlemsbas. Dessa mätproblem har emellertid större betydelse när det gäller att skatta den absoluta nivån; för en bedömning av förändringar har felen mindre betydelse.

Figur 5.1 visar utvecklingstendenserna som de framgår av partiernas egna medlemsberäkningar; serien börjar vid 1990-talets början, då socialdemokraterna hade avskaffat kollektivanslutningen. Centerpartiet är det parti som har förlorat flest medlemmar. Partiet har tappat mer än var tredje medlem sedan 1990-talets början; här till skall läggas att centern förlorade åtskilliga medlemmar redan under 1980-talet. Även socialdemokraterna har tappat många medlemmar, både absolut och relativt. Minst har tillbakagången av naturliga skäl varit för de partier som redan i utgångspunkten hade få medlemmar. Varken för vänsterpartiet, miljöpartiet eller kristdemokraterna har förändringarna varit

Figur 5.1 Partiernas medlemsutveckling: officiella uppgifter.

Källa: Widfeldt 1999 och uppgifter från de politiska partierna.

särskilt stora vare sig i absoluta eller relativa tal. Men som helhet har partierna mist ungefär 200 000 medlemmar sedan 1992. Organisationsprocenten är efter denna kraftiga minskning nere i 6 procent (räknat som antal medlemmar i proportion till antal röstberättigade).

Jämfört med många andra länder har medlemsnivån ännu inte sjunkit till anmärkningsvärt låga nivåer och tillbakagången har kommit sent. I gengäld går utvecklingen nu ganska snabbt, när den väl satt igång.

Danmark, Holland och Storbritannien är länder som upplevt de största medlemsförlusterna och där tillbakagången inträffade tidigast (Mair 1994). Danmark hade tiden efter andra världskriget ovanligt höga medlemstal med 600 000 medlemmar och en organisationsgrad på 25 procent. Redan 1980 hade medlemsantalet sjunkit till under 300 000 och är i slutet av 1990-talet mindre än 200 000 medan organisationsprocenten är knappt 5 procent (Bille 1997). Det norska mönstret påminner mer om det svenska. Här kulminerade medlemsantalet i mitten av 1980-talet med sammanlagt omkring 450 000 medlemmar, men detta antal hade halverats vid utgången av 1990-talet och organisationsgraden hade

fallit till mellan 6 och 7 procent (Heidar och Svåsand 1994). Att partierna har svårt att behålla sina medlemmar förefaller vara ett universellt fenomen.

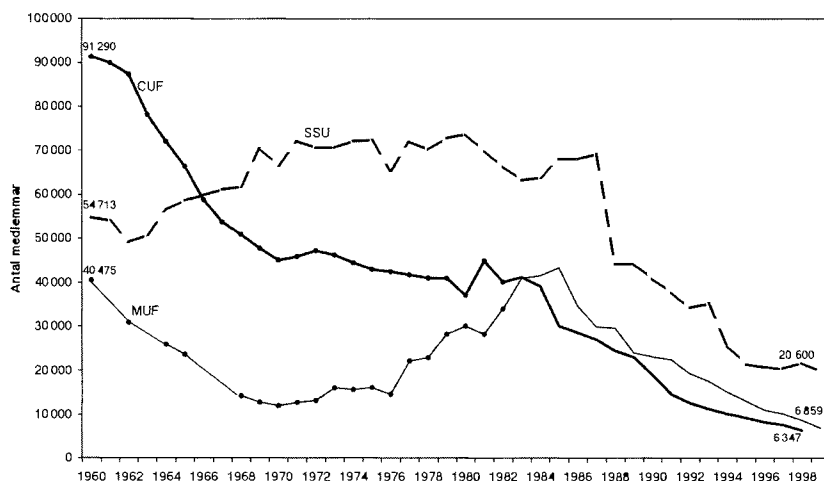
Försvagningen av partiernas folkliga bas syns också tydligt i ungdomsförbundens medlemssiffror. Figur 5.2 återger de officiella medlemstalen för de tre största ungdomsförbunden. En viss del av minskningen under 1980-talet får tillskrivas det faktum att partierna rensat i sina medlemsregister; siffrorna under den senare delen av perioden får därför anses mer realistiska. Det står ändå utom allt tvivel att partiernas ungdomsförbund fått allt svårare att rekrytera nya medlemmar.

Nästa fråga är vad som hänt med aktiviteten inom partierna. Intervjuundersökningar har den fördelen att de förutom medlemskap också kan mäta mötesdeltagande och förtroendeuppdrag inom partierna. Utvecklingen i Sverige sedan 1986 framgår av figur 5.3. Utvecklingen när det gäller medlemstal är identisk med den som framgick av partiernas officiella siffror. Båda datainsamlingsmetoderna ger belägg för att partiernas medlemstal reducerats med en tredjedel under de senaste tio åren. Däremot förefaller det inte att ha hänt så mycket med mötesdeltagandet. Inom den krympande medlemsskaran ökar aktivitetsnivån när det gäller att gå på möten och att åta sig uppdrag. Det är i första hand de passiva medlemmarna som lämnat partierna.

Detta resultat kan jämföras med andra undersökningar. En tidigare rapport från SNS Demokratiråd visade att befolkningens deltagande i politiska möten minskat mellan 1987 och 1997 (Petersson m.fl. 1998). Även en undersökning av ordförandena i partiernas kommunorganisationer ger liknande resultat; deltagarantalet vid partiernas möten rapporteras ha minskat med en tredjedel mellan 1979 och 1999. Slutsatsen blir att mötesaktiviteten har reducerats under senare år, men att tillbakagången vad gäller antalet aktiva knappast har varit dramatisk. Detta stämmer väl överens med observationen att det är en någorlunda konstant andel av befolkningen som är aktiv i politiska partier, oavsett om partiernas medlemstal går upp eller ned (Bartolini 1983).

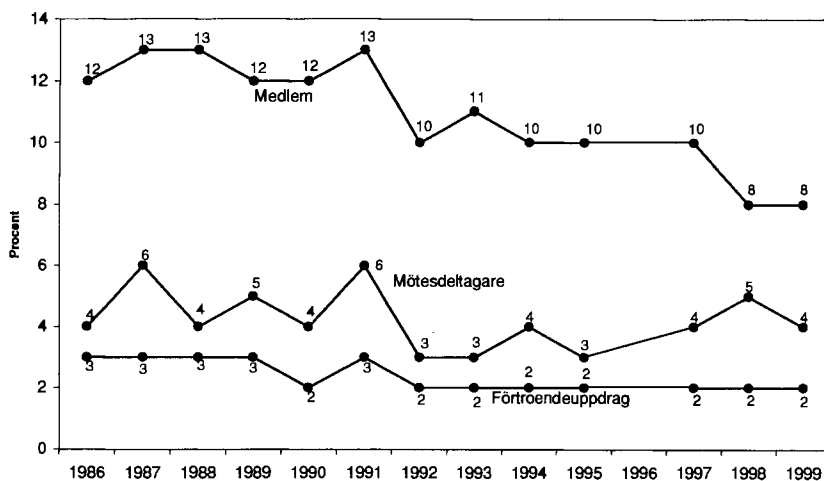
Mer bekymmersam är bilden när det gäller åldersfördelningen bland medlemmar och aktiva. Särskilt de aktiva blir äldre och äldre. Det finns numera endast ett fåtal partiaktiva under 40 år.

Figur 5.2 Partiernas ungdomsförbund: officiella uppgifter.

Källa: Widfeldt 1999 samt uppgifter från Ungdomsstyrelsen och de politiska ungdomsförbunden.

Figur 5.3 Partiernas medlemsutveckling: uppgifter från enkäter.

Anmärkning: SOM-institutets årliga enkätundersökningar, Göteborgs universitet. Fråga om partimedlemskap ställdes inte 1996. Frågan är så konstruerad att endast ett svar tillåts. Därför antas alla som uppgivit att de har någon typ av uppdrag också ha varit på möte. I kategorin medlemmar ryms också medlemmar som varit på möte eller har uppdrag. I kategorin mötesdeltagare ingår också medlemmar med uppdrag. Procenttalen för respektive år kan alltså inte adderas med varandra.

Ett pessimistiskt scenario är sålunda att partierna försvinner från jordelivet i samma takt som sina aktiva medlemmar. Det enda som skulle kunna hejda denna utveckling är att partierna stärker sin ställning bland de yngre.

För att närmare kunna undersöka de unga generationernas förhållande till de etablerade partierna har vi låtit genomföra en specialundersökning. Demokratirådet ställde i SOM-undersökningen hösten 1999 ett antal extra frågor som fördjupar bilden av svenskarnas partiengagemang. Förutom frågor om partimedlemskap innehöll enkäten också frågor om man under det senaste året funderat på att gå med i eller lämna ett parti.

Som framgår av tabell 5.1 är det omkring 20 procent av de nuvarande partimedlemmarna som under det senaste året övervägt att gå ur sitt parti, vilket motsvarar halvvannan procent av hela befolkningen. Omvänt hade ungefär 5 procent av befolkningen haft tankar på att gå med i ett parti.

I tabellen har svarspersonerna indelats i sex kategorier efter graden av partianknytning. Den första kategorin består av trofasta mötesdeltagare, det vill säga de som är aktiva i sitt parti och som inte funderat på att lämna det. Nästa kategori omfattar tvivlande mötesdeltagare. Passiva partimedlemmar bildar en egen kategori. Den fjärde gruppen utgörs av potentiella partimedlemmar, det vill säga de medborgare som funderat på att gå in i ett parti. Utträdarna kan användas som benämning för dem som tidigare varit partimedlemmar. De partifrämmande, som utgör den överväldigande majoriteten av befolkningen, har varken varit med i eller övervägt att ansluta sig till något politiskt parti.

Undersökningen möjliggör vissa intressanta jämförelser mellan åldersgrupperna. Den för partierna goda nyheten är att de yngsta generationerna knappast är mer partifrämmande än de äldre. Den dåliga nyheten är att det också är i den yngsta åldersgruppen som man återfinner en stor andel utträdare. Problemet är därför inte att de unga inte funderat på möjligheten att gå med i ett parti, och heller inte att de aldrig provat möjligheten, utan att många som ansluter sig till ett parti snabbt går ur igen. Särskilt de unga har uppenbarligen inte funnit det vara givande att vara medlem i ett politiskt parti.

Tidigare var partimedlemskapet ofta ett led i en livslång an-

Tabell 5.1 Partianknytning efter ålder.

	18–40 år	41–60 år	61–80 år	Samtliga
Aktiva och trofasta medlemmar	1	5	6	4
Aktiva men tvivlande medlemmar	0	1	1	1
Passiva medlemmar	3	4	6	4
Potentiella medlemmar	8	4	2	5
Tidigare medlemmar	16	11	17	14
Partiframmände	72	75	68	72
Summa procent	100	100	100	100
Antal svarspersoner	598	546	361	1 582

Källa: Demokratirådets enkätfrågor i SOM-undersökningen hösten 1999.

knytning till en folkrörelse, som omfattade de flesta av tillvarons sidor. I dag har partimedlemskap blivit en aktivitet bland många andra, en sysselsättning som man kan pröva och välja bort om den inte lever upp till förväntningarna. Att vara medlem i ett parti kan i dag jämföras med att vara med i en teaterförening, som man går in i om man tycker att programmet verkar intressant och som man lämnar om man tycker att föreställningarna är för tråkiga och skådespelarna för dåliga, eller om man föredrar att använda sin tid till något annat.

Tar man den unga generationens förhållande till de politiska partierna som en pejling på partiernas framtid pekar tecken på en politisk värld med få partimedlemmar och stor medlemsomsättning.

Svikna förväntningar

Att de politiska partierna, och särskilt partiernas inre liv, inte lever upp till förväntningarna framkom mycket tydligt i vår enkätundersökning hösten 1999. Det visade sig finnas stora skillnader mellan trofasta mötesdeltagare och utträdare i bedömningen av partiernas verksamhet.

Tabell 5.2 visar svaren på de tidigare redovisade enkätfrågorna

Tabell 5.2 Bedömning av partierna, efter partianknytning.

	Trofasta och aktiva	Passiva	Poten- tiella	Parti- främ- mande	Före detta medlem- mar	Samt- liga
Syn på partiorganisationernas interna verksamhet:						
Att ge tillfälle till gemenskap mellan medlemmarna	+ 33	- 10	- 3	- 17	- 24	- 15
Att värdesätta medlemmarnas frivilliga insatser	+ 13	- 21	- 7	- 18	- 33	- 19
Att få fram lämpliga personer till förtroendeuppdrag	- 11	- 21	- 29	- 41	- 55	- 41
Att ge medlemmarna inflytande över partiets politik	- 17	- 34	- 47	- 44	- 57	- 44
Syn på partiernas roll i samhället:						
Att stärka folkstyrelsen	+ 27	- 4	+ 20	- 14	- 30	- 12
Att ta upp nya frågor i samhällsdebatten	+ 11	- 3	- 6	- 16	- 27	- 15
Att ta ansvar för svåra och långsiktiga beslut	- 4	- 19	- 31	- 46	- 53	- 34
Att föra fram medborgarnas krav och önskemål	+ 26	- 3	- 28	- 43	- 49	- 39
Antal svarspersoner	54	62	81	1 055	203	1 466

Anmärkning: Tabellen visar procentdifferenser, dvs. skillnaden mellan bra och dåligt. Data från Demokratirådets enkätfrågor i SOM-undersökningen hösten 1999. I tabellen ingår inte den lilla gruppen (11 personer) som är aktiva, men tvivlande.

om partiernas interna aktiviteter och samhällsroll; datamaterialet har här uppdelats efter graden av partianknytning. Som huvudregel är ordningsföljden den att trofasta och aktiva partimedlemmar ger partierna jämförelsevis bäst betyg. Därefter kommer, i tur och ordning, passiva medlemmar, potentiella medlemmar, partifrämmande och till sist utträdare. Många bland de partifrämmande saknar över huvud taget en bestämd uppfattning om partierna, medan flertalet bland utträdarna är negativt inställda.

Det framgår tydligt av intervjusvaren att skälet att lämna ett parti inte primärt är tidsbrist, utan en desillusionerad syn på partiarbetet. Otillfredsställelsen gäller främst möjligheterna att utöva inflytande genom partierna samt partiernas bristande förmåga att rekrytera rätt personer till förtroendeuppdrag. Partier-

na synes därmed ha misslyckats med två av sina mest centrala uppgifter som länk mellan samhälle och stat.

Men också de passiva partimedlemmarna ger uttryck för ett överraskande stort missnöje. Även i denna kategori är det genomgående fler som anser att partierna fyller sina uppgifter dåligt än som anser att partierna sköter sina uppgifter väl. Mest otillfredsställda är de passiva medlemmarna när det gäller möjligheterna att utöva inflytande över partiets politik. Passiviteten kan alltså inte tolkas som ett uttryck för att hälsan tiger still och att de därför inte behöver vara aktiva. Tvärtom är passiviteten ett tecken på en tyst protest mot partier som inte kan uppfylla medlemmarnas behov av deltagande och inflytande. Frågan är snarast varför de fortsätter att vara medlemmar när de har en så kritisk inställning till partierna.

Det finns således relativt stora skillnader i uppfattningar mellan å ena sidan trofasta och aktiva partimedlemmar och å andra sidan passiva medlemmar. De trogna och aktiva medlemmarna bildar partiernas kärntrupper, de som kommer till mötena, de som tar på sig uppdrag, de som har en positiv syn på partiernas samhällsroll och de som har glädje av partiföreningarnas sociala gemenskap. Men även i denna grupp finns en ganska negativ syn på medlemmarnas möjligheter att utöva inflytande över besluten och på partiernas förmåga att rekrytera rätt människor till de politiska posterna.

Det är tankeväckande att missnöjet bland både nuvarande, utträdande och potentiella medlemmar samlar sig kring partiernas inre liv, det vill säga medlemmarnas möjligheter att utöva inflytande och att rekrytera aktiva politiker.

Det manar också till eftertanke att missnöjet med de politiska partierna är större i Sverige än i Danmark. Då ett urval danska medborgare i januari 2000 ställdes inför samma intervjufrågor gav de visserligen inte uttryck för någon massiv tillfredsställelse, men missnöjet är ändå klart mindre utbrett än i Sverige. Som framgår av tabell 5.3 är det först och främst bedömningen av partiernas inre arbete som är mindre negativ både bland de danskar som alltjämt är medlemmar och de som lämnat partierna. Skillnaden mellan de både länderna stämmer överens med observationen att partiidentifikationen under senare år varit lägre i Sve-

rige än i de skandinaviska grannländerna (Holmberg 1992).

Allmänhetens underbetyg gör det berättigat att tala om en medlemskris för de svenska partierna.

Tabell 5.3 Bedömning av partierna i Sverige och Danmark.

	Sverige		Danmark	
	Parti-medl.	Icke-medl.	Parti-medl.	Icke-medl.
Partiorganisationerna:				
Att ge tillfälle till gemenskap mellan medlemmarna	+ 9	- 15	+ 12	- 11
Att värdesätta medlemmarnas frivilliga insatser	- 6	- 20	+ 35	+ 15
Att få fram lämpliga personer till förtroendeuppdrag	- 22	- 42	- 7	- 8
Att ge medlemmarna inflytande över partiets politik	- 26	- 44	+ 25	- 9
Partiernas roll i samhället:				
Att stärka folkstyrelsen	+ 10	- 14	+ 35	+ 25
Att ta upp nya frågor i samhällsdebatten	+ 3	- 16	+ 4	0
Att ta ansvar för svåra och långsiktiga beslut	- 14	- 44	- 20	- 42
Att föra fram medborgarnas krav och önskemål	+ 3	- 40	+ 2	- 18
Genomsnitt	- 5	- 29	11	- 6
Antal svarspersoner	127	1 339	57	871

Anmärkning: Tabellen visar procentdifferenser, dvs. skillnaden mellan bra och dåligt. Svenska data från Demokratirådets frågor i SOM-institutets postenkät hösten 1999. Danska data från danska maktutredningens telefonenkät i januari 2000. Den svenska undersökningen innehöll formuleringen "att stärka demokratin", den danska "att stärka folkstyrelsen".

En grupp särlingar?

När medlemsantalet minskar, och speciellt när det faller så snabbt som i Sverige under senare år, finns det anledning att tro att partimedlemmarna alltmer kommer att skilja sig från resten av befolkningen, både vad avser demografi och aktivitetsnivå. Det ligger också nära till hands att anknyta till hypotesen om grupptänkande, att den tynande medlemsskarans värdering av partiets styrka och svaghet skiljer sig från den övriga befolkningen. Farhågan är alltså att partiorganisationerna i ökad grad kommer att bestå av politiskt specialintresserade särlingar.

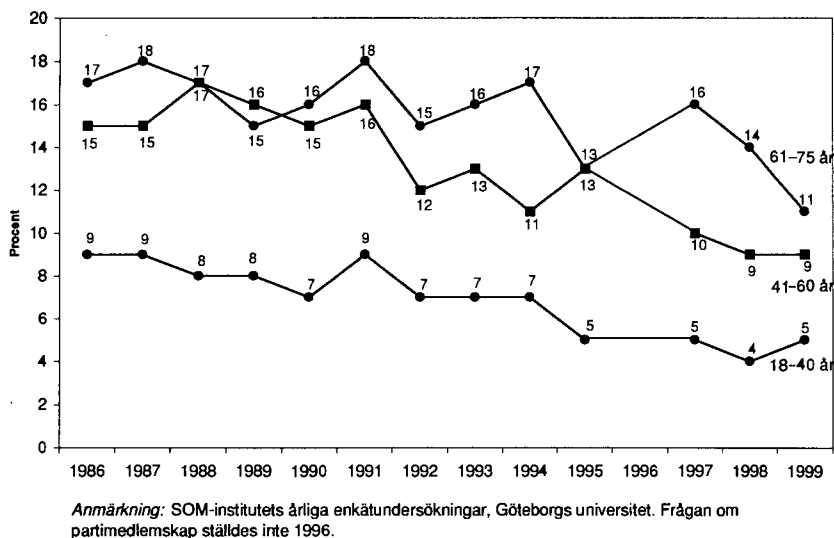
Den centrala frågan i detta sammanhang är om partierna blivit mindre representativa för befolkningen under den period som medlemstalen gått ned (Widfeldt 1999).

Generationsskillnaderna är även här av centralt intresse. Det är dagens unga som formar partiernas framtid. Nya tendenser brukar slå igenom starkast bland ungdomar. Med utgångspunkt i föreställningen om partiernas förfall borde den relativa tillbakagången vara starkast i de yngre åldersgrupperna. Överraskande nog är denna utveckling inte särskilt stark, så länge man begränsar sig till att betrakta själva partimedlemskapet. Huvudintrycket är nämligen att partierna förlorat medlemmar i ungefär samma storleksordning i alla generationer (figur 5.4).

Det förväntade mönstret framträder något klarare när man betraktar andelen aktiva medlemmar. Här har utvecklingen för yngre respektive äldre gått i motsatt riktning. Medan andelen aktiva partimedlemmar för de ungas vidkommande har fallit i takt med minskningen i medlemstalen har aktiviteten bland de äldre snarare stigit. Den bild som framträder är att de äldre som förblivit partimedlemmar har ökat sin aktivitet, som ett slags kompensation för dem som lämnat partierna. Konsekvensen har blivit just den som tidigare påpekats, nämligen att det inte ägt rum en så stor minskning i antal mötesdeltagare som man kunde förvänta.

Som de flesta andra former för politisk aktivitet har partiarbete traditionellt dominerats av män. Andelen kvinnor inom de nordiska partierna har, på grundval av väljarundersökningar, beräknats till något under 40 procent (Sundberg 1995). Frågan är nu

Figur 5.4 Partiernas medlemsutveckling inom åldersgrupper.

om denna andel har förändrats när partiernas medlemsbas reducerats. Enligt tabell 5.4 har andelen kvinnor minskat både bland medlemmar och mötesdeltagare, men intressant nog endast till de cirka 38 procent, som enligt Sundberg är det normala i de nordiska länderna, även i Sverige. Något tyder alltså på att kvinnoandelen överskattats i de tidigaste SOM-undersökningarna. Den försiktiga slutsatsen är därför att andelen kvinnor är någorlunda opåverkad av fallet i medlemstalen. Kvinnor och män förefaller ha lämnat partierna i ungefär likartad omfattning.

Till skillnad från övriga europeiska länder har de nordiska partierna haft en bred social sammansättning. Andelen arbetare och korttidsutbildade har legat i nivå med, snarast överstigit, motsvarande andel av befolkningen som helhet (Rokkan 1970). Denna iakttagelse kan läggas till grund för två motsatta hypoteser om hur den utbildningsmässiga sammansättningen av partiernas medlemmar har utvecklats i takt med de fallande medlemstalen. Den ena hypotesen tar sin utgångspunkt i förhållandet att det just är de klassiska folkrörelsepartierna, vilka tidigare mobiliserade bönder och arbetare, som på senare år förlorat medlemmar. Man

Tabell 5.4 Partiernas medlemsutveckling bland kvinnor och män.

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999
Medlemmar, %													
Kvinnor	12	13	11	14	12	11	8	9	9	8	8	7	6
Män	12	14	14	10	12	15	12	13	12	12	12	10	10
Mötesdelt. %													
Kvinnor	3	6	4	7	4	5	2	2	2	3	3	4	3
Män	4	6	4	4	4	7	4	4	5	3	5	5	5
Antal svarspersoner	1 624	1 673	1 643	1 578	1 582	1 494	1 889	1 848	1 694	1 776	1 738	3 561	3 502

Källa: SOM-institutets undersökningar, Göteborgs universitet. Frågan är så konstruerad att endast ett svar tillåts. Därför antas att alla som uppgivit att de har någon typ av uppdrag också har varit på möte. I kategorin medlemmar ryms också medlemmar som varit på möte eller har uppdrag. I kategorin mötesdeltagare ingår också medlemmar med uppdrag. Procenttalen för respektive år kan alltså inte adderas med varandra.

skulle därför förvänta att tillbakagången är störst bland lågutbildade. Denna hypotes stämmer också med föreställningen om en tilltagande professionalisering av partiernas arbete. Den andra hypotesen innebär att det först och främst är den välutbildade medelklassen som kan klara sig utan partierna (Dalton 1984; Gilljam och Möller 1996). Det är särskilt denna grupp som kan antas reagera mot en stel och hierarkisk organisation. Utifrån denna hypotes skulle man alltså vänta att tillbakagången är störst bland högutbildade.

Av tabell 5.5 framgår att medlemstalen sjunkit mest bland lågutbildade, medan aktivitetsnivån inom denna grupp varit stabil. Det finns inget som tyder på att det främst skulle vara högutbildade som överger partierna. I själva verket är det bland högutbildade som man finner lägst andel partifrämmande. Gruppen av välutbildade rymmer relativt flest medlemmar, potentiella medlemmar, men också före detta medlemmar. Vad konsekvensen blir på längre sikt kan man i dag bara spekulera om.

Den allmänna slutsatsen blir att det inte ägt rum några större förändringar i partimedlemmarnas sammansättning (jfr Petersson m.fl. 1998; Widfeldt 1999). Man kan inte konkludera att den sociala representativiteten har minskat. Det mest anmärkningsvärda, och det mest bekymmersamma, är förskjutningen i

Tabell 5.5 Partiernas medlemsutveckling inom utbildningskategorier.

	1986	1988	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999
Medlemmar, %											
Låg utbildn.	14	13	13	13	12	11	11	11	10	9	8
Mellan	10	14	11	11	9	11	10	9	7	6	6
Hög	11	12	12	17	10	11	10	10	11	9	9
Mötesdelt. %											
Låg utbildn.	3	3	4	6	3	3	3	3	3	5	4
Mellan	4	4	4	5	3	3	4	3	3	3	3
Hög	5	6	3	8	5	4	4	4	6	6	5
Antal svars pers.	1 534	1 643	1 412	1 573	1 880	1 857	1 580	1 745	1 705	3 519	3 406

Anmärkning: I 1987 och i 1989 års SOM-undersökningar ställdes ingen fråga om utbildningsnivå. Frågan är så konstruerad att endast ett svar tillåts. Därför antas att alla som uppgivit att de har någon typ av uppdrag också har varit på möte. I kategorin medlemmar rymms också medlemmar som varit på möte eller har uppdrag. I kategorin mötesdeltagare ingår också medlemmar med uppdrag. Procenttalen för respektive år kan alltså inte adderas med varandra.

partiernas ålderssammansättning. Partiarbete förefaller att efter hand utveckla sig till en specialitet för aktiva pensionärer.

Det finns emellertid inte bara en oro för partiernas demografiska förändringar. Debatten om partiernas sjunkande medlemstal handlar väl så mycket om partimedlemmarnas brist på åsiktsmässig och ideologisk representativitet. Vad som brukar benämnas Mays lag säger att partimedlemmar är mer renläriga än både väljare och valda representanter (May 1973). Av just denna orsak kan partiledningen uppleva medlemskåren som en belastning i kampen om väljarnas röster. Det ligger nära till hands att förmoda att med fallande medlemstal kommer avståndet att växa ytterligare mellan å ena sidan mötesdeltagarna och aktivisterna och å andra sidan väljarna.

Tillgängliga data gör det möjligt att pröva hypotesen i tre olika avseenden. Tabell 5.6 redovisar attityder till den offentliga sektorns storlek, flyktingmottagande och EU-medlemskap. Partierna måste indelas i två olika grupper, eftersom de socialdemokratiska mötesdeltagarna förväntas ligga till vänster om socialdemokratiska sympatisörer, medan de borgerliga partiernas mötesdeltagare antas ligga till höger om borgerliga sympatisörer.

När det gäller åsikterna om den offentliga sektorns storlek stämmer hypotesen. De socialdemokratiska mötesdeltagarna lig-

Tabell 5.6 Åsiktsutvecklingen bland partiernas anhängare.

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999
Andel som anser att den offentliga sektorn bör minska													
<i>Socialdemokraterna</i>													
Alla sympatisörer	23	21	26	25	43	34	24	17	22	14	12	16	16
Medlemmar	12	10	19	6	49	41	12	18	26	8	6	4	7
Mötesdeltagare	0	8	18	26	30	24	20	0	9	0	0	11	14
<i>De borgerliga partierna</i>													
Alla sympatisörer	59	58	64	66	74	75	68	54	60	51	43	49	46
Medlemmar	71	75	75	77	83	89	67	71	65	57	57	54	57
Mötesdeltagare	75	70	50	72	81	70	70	65	68	63	54	55	58
Andel som anser att det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar													
<i>Socialdemokraterna</i>													
Alla sympatisörer	-	-	-	-	59	53	63	59	57	55	52	48	44
Medlemmar	-	-	-	-	49	41	54	51	45	40	42	35	36
Mötesdeltagare	-	-	-	-	30	34	56	41	36	8	37	30	16
<i>De borgerliga partierna</i>													
Alla sympatisörer	-	-	-	-	61	55	65	57	55	60	59	52	49
Medlemmar	-	-	-	-	59	58	71	62	55	50	73	52	45
Mötesdeltagare	-	-	-	-	44	51	52	57	45	38	50	49	38
Andel positiva till svenskt EG/EU-medlemskap													
<i>Socialdemokraterna</i>													
Alla sympatisörer	-	-	-	-	-	36	18	18	29	33	29	32	32
Medlemmar	-	-	-	-	-	47	22	16	29	41	29	20	41
Mötesdeltagare	-	-	-	-	-	49	25	35	44	54	74	46	43
<i>De borgerliga partierna</i>													
Alla sympatisörer	-	-	-	-	-	62	53	49	61	58	52	57	55
Medlemmar	-	-	-	-	-	59	47	53	52	58	65	58	57
Mötesdeltagare	-	-	-	-	-	61	56	50	62	66	68	64	64

Anmärkning: SOM ställer ingen fråga om *vilket* parti man är medlem i. Därför består exempelvis kategorin medlemmar på den socialdemokratiska sidan av tabellen av sådana som tycker att socialdemokraterna är det bästa partiet i svensk politik och samtidigt är medlemmar av ett politiskt parti. På samma sätt är de borgerliga partiernas medlemmar operationaliserade med hjälp av partipreferens. Detsamma gäller också för mötesdeltagare. Överensstämmelsen med faktiskt medlemskap torde dock vara god. Frågan om hur människor röstar har endast ställts under valår. Antalet svarspersoner bland medlemmar och mötesdeltagare är litet, varför siffrorna bör tolkas med försiktighet. De borgerliga partierna definieras här som moderaterna, folkpartiet, centerpartiet och kristdemokraterna.

Frågan är så konstruerad att endast ett svar tillåts. Därför antas att alla som uppgivit att de har någon typ av uppdrag också har varit på möte. I kategorin medlemmar rymms också medlemmar som varit på möte eller har uppdrag. I kategorin mötesdeltagare ingår också medlemmar med uppdrag. Procenttalen för respektive år kan alltså inte adderas med varandra.

ger till vänster om partiets sympatisörer och de borgerliga mötesdeltagarna står till höger om partiernas sympatisörer. Åsiktsklyftorna varierar något från år till år, men det finns inte något klart mönster i dessa förändringar.

För invandrarfrågan finner man det oväntade resultatet att mötesdeltagarna i båda grupperna ligger till vänster om sympatisörerna; avståndet är relativt störst inom socialdemokratin. Men inte heller här kan man spåra någon tydlig utvecklingstendens under 1990-talet.

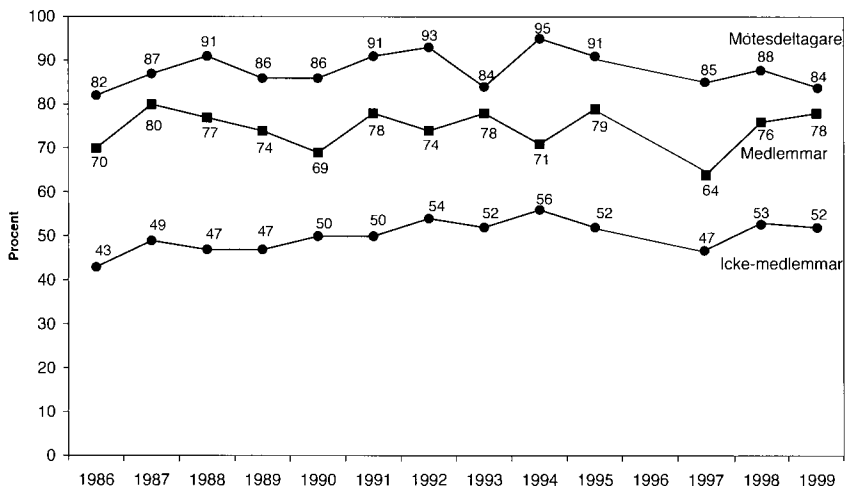
Slutligen finner man för EU-frågan också ett i förhållande till Mays lag överraskande resultat. Mötesdeltagarna i båda parti-grupperna är mer EU-vänliga än sympatisörerna. Här finns också en svag förändringstendens; avståndet har ökat bland de borgerliga partierna. Skillnaden är emellertid måttlig och endast nätt och jämnt signifikant.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det inte är mycket som talar för en minskande åsiktsrepresentativitet (jfr Widfeldt 1999). Representativiteten är också överlag relativt god. Den mest iögonenfallande diskrepansen mellan sympatisörer och mötesdeltagare återfinns inom socialdemokratin i flyktingfrågan, där avståndet svänger mellan 15 och 48 procentenheter. Men inte heller här finns det tecken på att avståndet systematiskt skulle öka.

Föreställningen om att partierna håller på att utvecklas till organisationer för politiskt specialintresserade skulle innebära ett växande avstånd mellan befolkningens och de partiaktivas genomsnittliga intresse. Detta är faktiskt vad som hände i Danmark under den period då partiernas medlemstal sjönk kraftigt (Togeby 1992). Figur 5.5 visar emellertid att detta inte inträffat i Sverige. Tvärtom är det politiska intresset bland de partiaktiva någorlunda konstant, medan intresset bland icke-medlemmar varit stigande.

Det enda som man kan tolka som ett tecken på att det håller på att uppstå ett samhälle i samhället, som förfaller till den form av grupptänkande där avståndet mellan "oss" och "dem" ständigt ökar, är de tidigare redovisade resultaten, där det som väntat framgår att de trogna och aktiva partimedlemmarna jämfört med andra grupper har en betydligt mer positiv syn på partierna. Problemet är att det saknas data som tillåter tidsjämförelser. Det går

Figur 5.5 Andel mycket eller ganska politiskt intresserade.

Anmärkning: SOM-institutets årliga enkätundersökningar, Göteborgs universitet. Frågan om partimedlemskap ställdes inte 1996. Frågan är så konstruerad att endast ett svar tillåts. Därför antas att alla som uppgivit att de har någon typ av uppdrag också har varit på möte. I kategorin medlemmar ryms också medlemmar som varit på möte eller har uppdrag. I kategorin mötesdeltagare ingår också medlemmar med uppdrag. Procenttalen för respektive år kan alltså inte adderas med varandra.

därför inte att säga om detta är ett nytt fenomen. Det finns emellertid ingen anledning att tro att det skulle ha ägt rum någon större förändring. Även på "den gamla goda tiden" torde partimedlemmar haft mer positiva attityder till partierna än icke-medlemmar.

Allt som allt förefaller partiaktivisterna ha förändrat sig förbluffande lite under de senaste 15 åren. Det råder inget tvivel om att partiernas medlemmar blivit färre, men den krympande skaran är i allt väsentligt sig lik. De har visserligen blivit lite mer gråhåriga, men de har varken blivit mer eller mindre representativa för de oorganiserade väljarna än de alltid har varit.

Hur styrs partierna?

Ett viktigt inslag i föreställningen om folkrörelsepartier utgörs av den levande partidemokratin. I folkrörelsepartiet går inflytande nerifrån och upp och inte omvänt. Därför är teorin om folkrörelsepartiernas förfall också förknippad med en föreställning om att partierna blir mer toppstyrda i takt med att de förlorar medlemmar. Orsakerna till en sådan utveckling kan vara många, men som särskilt viktiga faktorer nämns ofta medieutvecklingen och den offentliga partifinansieringen. Båda faktorerna har gjort partierna mer oberoende av medlemmarna, men mer beroende av staten. Samtidigt blir partiledningen mer inriktad på att skapa stöd bland väljarna än bland de allt färre medlemmarna.

Frågan är vad som hänt med ledningsstrukturen i de svenska partierna under den period som medlemstalen gått tillbaka. För att besvara frågan är det nödvändigt att beakta såväl formella regler som faktiska beslutsprocesser. Dessvärre är det betydligt enklare att kartlägga det förra än det senare. Demokratirådet har på denna punkt inte haft möjlighet att genomföra någon ny dattainsamling, varför slutsatserna måste bygga på en sammanställning av resultat från andra undersökningar. Det finns numera flera studier av kandidatnominering, partiledarval, inflytande över partiernas långsiktiga politikutveckling, inflytande över dagligt beslutsfattande och makten över det lokala partiarbetet.

Formellt sett har alla partier, med ett kortvarigt undantag i form av Ny demokrati, en struktur som motsvarar de klassiska medlemspartierna. Under de senaste 40 åren har det endast ägt rum mindre förändringar i de formella reglerna, och modifieringarna går inte i någon bestämd riktning (Widfeldt 1999). På denna punkt råder ingen oenighet bland svenska statsvetare.

Det råder också i stort sett enighet om kandidatnomineringen. Det avgörande inflytandet ligger, både nu och tidigare, på lokal och regional nivå. Men medan Jon Pierre (1990) är benägen att hävda att det ägt rum en svag maktförskjutning i riktning mot den centrala nivån, bedömer Jan Teorell (1998) att det skett en viss utveckling i riktning mot ökat lokalt inflytande. Måhända är det mest intressanta som hänt i verkligheten att inflytandet synes ha flyttat från de lokala partiledningarna till de lokala medlemmar-

na (genom provval) och till väljarna (genom personval).

Men när det kommer till utvecklingen av det faktiska inflytandet i övrigt är observatörerna mer oeniga. Pierre och Widfeldt skriver i sitt bidrag till ett stort internationellt jämförande partiforskningsprojekt att de svenska partierna håller på att få en "stratarkisk struktur" (1994). Därmed avses att den centrala partiledningen får ökad autonomi över politikutformningen, medan partiernas regionala organ kontrollerar nomineringsprocessen och väljarmobiliseringen överlåtits på de lokala partiföreningarna. De tre nivåerna skulle enligt denna tolkning vara relativt oberoende av varandra. Dessutom skulle utvecklingen ha inneburit att partimedlemskapet har fått avtagande betydelse, att den organisatoriska centraliseringen förstärkts och att riksdagsgrupperna fått ökad autonomi. Dessa ändringar betraktas som bestämda av statens, inte av det civila samhällets, behov; man talar därför om ett mer eller mindre symbiotiskt förhållande mellan stat och partier. De svenska partierna skulle alltså vara på väg mot den typ som benämns kartellparti (Katz och Mair 1995). Dokumentationen bakom dessa mycket omfattande påståenden är dock ytterst begränsad.

I en rad publikationer, alla med Tommy Möller som medförfattare, avvisas kategoriskt föreställningen om en stratarkisk struktur; i stället framhävs partiernas centralisering och toppstyrning som typiska drag (Gilljam och Möller 1996; Bäck och Möller 1997; Gidlund och Möller 1999). Allmänt hävdas att centralstyrningen ökat och att lyhördheten gentemot medlemmarna minskat, även om Gidlund och Möller (1999), på grundval av analyser av de lokala partiorganisationernas utveckling sedan slutet av 1970-talet, konstaterar att det ägt rum en viss vidgning av den lokala autonomin. Huvudslutsatsen är att de svenska partierna utvecklat sig från demokratiska medlemspartier till toppstyrda väljarpartier.

En helt annan bedömning återfinns i Jan Teorells avhandling (1998) om beslutsprocesserna inom moderata samlingspartiet och socialdemokraterna. Även Teorell finner att den högsta ledningen har en oproportionerligt stort inflytande, även om det finns en viss skillnad mellan de två partierna. Socialdemokraterna har fler drag av ett "medlemsorienterat folkrörelseparti", me-

dan moderaterna huvudsakligen är ett "väljarorienterat kampanjparti". Mot denna bakgrund diskuterar Teorell uppfattningen att medlemsdemokratien skulle försämrats. Hypotesen avvisas kategoriskt. Teorell hävdar tvärtom att även om partierna i dag är mycket centraliserade och medlemsinflytandet ringa, så har medlemmarnas inflytande under senare år ökat snarare än minskat. Över huvud taget är beläggen för förfallstesens ytterst magra, påpekar Teorell. Vad de olika undersökningarna främst visat är att partiernas aktivister ställer allt större krav på inflytande. Problemet med förfallstesens är att vi vet mycket lite om hur förhållandena såg ut på "den gamla goda tiden". När så många har dragit slutsatsen att partidemokratien förfaller beror det antagligen på att man jämför dagens situation med idealföreställningar om hur partidemokratien egentligen borde fungera (jfr Albinsson 1986, Bille 1997).

En mer eller mindre uttalad premis för påståendet om övergången från en partityp till en annan är föreställningen om att partierna inte längre har användning för medlemmar och rent av inte heller vill ha några medlemmar. Skälet skulle vara att parti-byråkratin och medierna har övertagit kampanjarbetet och staten finansieringen. Härmed skulle också partiernas motivation att skaffa medlemmar ha försvunnit (Pierre och Widfeldt 1994; Gidlund och Möller 1999). Frågan är dock om denna premis är hållbar.

Emot tesen talar för det första att såväl partiledningen som de vanliga aktivisterna ständigt ger uttryck för bekymmer över tillbakagången och att de också vidtar olika åtgärder för att stoppa medlemsminskningen. Detta har tolkats som att partierna vill behålla en image av att vara medlemspartier och att de reellt sett saknar intresse av medlemmar (Pierre och Widfeldt 1994). Det skulle således endast vara fråga om ett spel för galleriet. Denna misstanke grundas egentligen inte på något annat än partiteorin att partierna inte borde vara intresserade av medlemmar. Men då har resonemanget utmynnat i rena cirkelbeviset. En alternativ tolkning kunde vara att partierna och de lokala partiföreningarna faktiskt gärna skulle vilja behålla medlemmarna, men att de inte längre har förmågan.

Den andra invändningen är att det statliga partistödet inte

gjort partierna helt oberoende av medlemmarnas bidrag och insatser. Att det offentliga stödet utgör den dominerande inkomstkällan för de svenska partierna är i och för sig otvivelaktigt. Men konsekvenserna förefaller först och främst ha varit ett ökat oberoende i förhållande till intresseorganisationer och privata bidragsgivare (Gidlund 1983; Albinsson 1986; jfr Svåsand, Strøm och Rasch 1997) och en utökning av antalet heltidspolitiker, även lokalt (Teorell 1998). Det vore också besynnerligt om det skulle ha dröjt ett kvarts sekel innan partistödet började påverka medlemstalen i negativ riktning. En lika plausibel hypotes skulle vara att de generösa subsidierna givit de svenska partierna en konstgjord andning och därmed uppskjutit partikrisen till 1990-talets början. För övrigt har de svenska partiernas beroende av partistödet minskat och inte ökat sedan stödet infördes 1965 (Pierre, Svåsand och Widfeldt 1998).

Det är vanskligt att på dessa grunder dra en säker och entydig slutsats om vad som hänt i de svenska partiorganisationerna. Det mesta talar dock för att Jan Teorell har rätt i sin bedömning av utvecklingen. Argumenten för förfallstesen är helt enkelt för svaga och faktaunderlaget nästan obefintligt. Förvisso finns det knappast någon medlemsdemokrati i dagens svenska partier, men det har det i själva verket aldrig funnits. Möjligen går det att spåra vissa tendenser i riktning mot stratarkiska strukturer; alla nivåer i partihierarkin har fått något ökad självbestämmanderätt och något minskat inflytande över de andra nivåerna. Dessutom förekommer vissa försök att vid sidan om medlemmarna dra in väljare i partiernas arbete (Gidlund och Möller 1999). Men förändringarna är ytterst marginella; partiledningen har alltså ett fast grepp om rodet.

Motsvarande undersökningar av utvecklingen i Danmark och Norge har lett till i huvudsak samma resultat. Lars Bille konstaterar i sin bok om de danska partierna (1997) att medlemspartiets huvuddrag fortfarande var tydligt igenkännbara vid mitten av 1990-talet. Inget tydde på att partierna saknade vilja att aktivera befolkningen i verksamheten. Det fanns heller inget som pekade på att partierna satsade starkare på väljarna än på medlemmarna, inte heller att partierna beskurit medlemmarnas inflytande utan snarare tvärtom. Inte desto mindre hade medlemmar i stor ut-

sträckning försvunnit. Huvuddragen i denna bild återkommer även i analyser av de norska partierna (Heidar och Saglie 1994; Vogt 1994). De norska partierna har förlorat medlemmar, men alltså framstår de först och främst som medlemspartier.

Susan Scarrow, som undersökt partiernas utveckling i Tyskland och Storbritannien, är också skeptisk till förfallstesens (1995). Hennes huvudinvändning riktas mot den idylliserande bilden av det förgångna, guldåldersmyten av partier där alla var aktiva och utövade inflytande över besluten. Tvärtom menar hon att förväntningarna på medlemsinsatser i många avseenden har ökat under senare år.

Varken i Sverige eller i andra länder synes problemet vara att de politiska partierna blivit mer centraliserade eller ger mindre plats för medlemmarnas inflytande än de gjorde tidigare. Problemet är däremot att befolkningen upplever att partierna i dag är för centraliserade och ger för litet utrymme för inflytande (se tabell 5.2). Oavsett hur förhållandena såg ut tidigare framstår dagens partiorganisationer som otillräckliga för det nya århundradets människor, särskilt de unga (jfr Gidlund och Möller 1999). Även om partierna har gjort försök att anpassa organisationsstrukturen till nutidens krav, har de inte lyckats i tillräcklig utsträckning.

I alla de tre skandinaviska länderna framstår medlemspartiet som förhållandevis intakt som organisationsform, men med ständigt färre medlemmar. Även om partitypen inte är bunden till medlemsantalets storlek utan till organisationsformen (Duverger 1963; Scarrow 1995), måste man likväl konstatera att medlemspartierna allvarligt försvagats genom medlemskårens minskning. Frågan nu är snarast var smärtgränsen går när det gäller medlemsantal. När kommer de sjunkande medlemstalen att framtvunga så stora organisationsförändringar att partierna skiftar karaktär? Frågan är också när medlemsminskningen börjar påverka partiernas legitimitet så mycket att man måste söka alternativa arbetsformer när det gäller exempelvis kandidatnominering.

Denna bild går igen i partiernas egna bedömningar av sin verksamhet. Särskilt öppenhjärtiga är de interna utvärderingar som partierna gjorde efter det senaste valet. Dessa valanalyser sammanfattas på särskild plats efter detta kapitel.

Slutsatsen när det gäller folkrörelsepartiet är snarast att det aldrig existerat i den ideala form som dyker upp särskilt i svensk partidebatt. Det tillhör en av de många vackra, men falska myterna i det svenska samhället.

Folk utan partier och partier utan folk

Analyserna av de svenska partiorganisationerna visar att man finner några, men inte alla, av de kristecken som beskrivits i den internationella partilitteraturen. Först och främst har medlemstalen under 1990-talet fallit dramatiskt, liksom antalet partiaktivister har minskat. På andra områden förefaller inte så mycket ha hänt. Som vi kunnat konstatera har det inte ägt rum några mer märkbara förändringar i partimedlemmarnas sociala och åsiktsmässiga representativitet. Organisationsstrukturen framstår också som relativt oförändrad.

Problemet är knappast att partierna har ändrat karaktär och därför inte längre behöver medlemmarna, utan snarast att partierna inte har ändrat sig tillräckligt och att medborgarna anser sig ha allt mindre behov av partierna.

Det är de fallande medlemstalen som utgör det helt avgörande problemet i de svenska partiernas utveckling. Särskilt starkt framträder detta när man betraktar de yngre generationerna, där aktivitetsnivån är låg och där det finns många som prövat på för att senare avsluta medlemskapet. Det finns anledning att tro att medlemsminskningen ännu inte nått sin slutpunkt. De sjunkande medlemssiffrorna är inte bara ett kristecken, utan bildar problemets kärna. Frågan är vilka mer omfattande konsekvenser denna utveckling har för medborgare och partier.

Kan väljarna klara sig utan att vara med i politiska partier? Frågan kan besvaras genom att granska vilket utbyte som människor traditionellt haft av att vara partimedlem. För den enskilde har medlemskapet givit möjlighet till politisk förkovran, inflytande över politiska beslut, social gemenskap, rekrytering till förtroendeposter och dessutom fungerat som en ledstjärna för att orientera sig i dagspolitiken. Uppoffringarna har framför allt bestått i medlemsavgifter och stundtals tidsåtgång samt inordning under

en hierarkisk och formell struktur.

Utvecklingen har antagligen inneburit att en del av dessa uppoffringar upplevs som tyngre än tidigare, samtidigt som fördelarna väger mindre. Uppenbarligen är det organisationsformen och de begränsade inflytandemöjligheterna som nu upplevs som särskilt fränstötande (se tabell 5.2). På en rad områden har andra organisationer och institutioner dessutom övertagit partiernas traditionella uppgifter. Sammantaget finner allt fler människor att de klarar sig alldeles utmärkt utan att lägga ned sina krafter på ett politiskt parti. Mycket talar för en sådan kalkyl, även om man inte kan utesluta att medborgarna kan komma att sakna partierna som orienteringspunkter i vardagspolitiken.

Nästa fråga är om partierna kan klara sig utan medlemmar. Traditionellt har medlemsavgifterna säkrat partiernas ekonomi och medlemmarna har dessutom bidragit med oavlönade arbetsinsatser och som rekryteringsunderlag för den offentliga sektorns politiska poster. Men partiledningen kan också uppfatta medlemmarna som en belastning. Då medlemmarna ofta har uppfattningar som avviker från såväl väljarna som partiledningen kan hänsynstaganden till medlemmarna försvåra partiets riksdagsarbete. De resurser som används för medlemsvård kanske skulle kunna utnyttjas bättre för väljarvård. Flera observatörer menar att detta räknestycke under senare år gått med minus (Pierre och Widfeldt 1994; Gidlund och Möller 1999).

Möjligen har man i denna debatt bortsett från några av de bidrag som medlemmarna ger till partierna. Susan Scarrow har exempelvis påpekat att partimedlemmar inte bara utgör en grupp lojala väljare, utan också fungerar som partiernas ambassadörer ute i samhället (Sarrow 1994, 1995). Ett stort medlemsantal kan också förläna partiets övriga arbete större legitimitet. Fallande medlemstal kan sålunda leda till större väljarrörlighet och ökat misstroende mot politiker (jfr Mair 1997). Slutsatsen skulle då vara att partierna i dag har betydligt större användning för medlemmarna än vad medborgarna har av partimedlemskapet.

Handlingsförlamad självinsikt

Partierna har analyserat mycket men gjort lite

Alla partier genomförde efter valet 1998 interna valanalyser. Särskilt för de partier som tappade väljare blev eftervalsrapporterna ett tillfälle till själv-rannsakan. Men steget från ord till handling visar sig ofta vara långt. Beskrivningen av krisläget är vanligen öppenhjärtig och det saknas ingalunda förslag till åtgärder, men det praktiska genomförandet har i stort sett uteblivit.

"We've got a problem!"

Det socialdemokratiska ungdomsförbundet SSU tillsatte efter partiets valförlust en analysgrupp under ledning av Mikael Damberg, sedermera förbundets ordförande. Gruppens första rapport gavs rubriken "Houston, Houston, come in Houston. We've got a problem!". Problembeskrivningen är uppriktig:

"Valet 1998 bekräftar bilden av socialdemokratin som ett grått och åldrande parti med framtiden bakom sig."

"Vi tror att socialdemokraterna förlorade valet för att vi talade för lite om framtiden, har en föråldrad ledarstil, bedrev en dålig valrörelse och på grund av att människor har förlorat förtroendet för oss."

"Socialdemokratin föddes som ett svar på industrisamhällets orättvisor. Nu förändras samhället i snabb takt. Klarar partiet av att ställa om för att möta kunskapssamhället?"

Moderpartiets egen valanalys innehåller i sak också en skarp vidräkning med partiets arbets-sätt. Socialdemokraternas analysgrupp leddes av Thomas Östros.

"Vi talar ofta om utåtriktat arbete i partiet. I praktiken handlar det dock ofta om att söka kontakt med de redan frälsta – även om en del av dem inte är aktiva."

"Politik handlar om en väldig mängd möten mellan människor. Ett problem är bara att det lätt blir så att de flesta mötena sker inom partiet i stället för utåt mot medborgare och väljare."

"Den politiska retoriken tenderar till att leva sitt eget liv och när människor inte kan känna igen sig i den så minskar deras tilltro till politiken i allmänhet och till socialdemokratin i synnerhet."

Centerpartiet gjorde också ett förlustval och en analys- och programgrupp under ledning av Anders Carlberg sökte analysera partiets uppgång och fall. Kritiken var fundamental.

”Sedan partiet förlorade rollen som det ledande icke-socialistiska alternativet 1982, har centerpartiet inte lyckats formulera sitt övergripande politiska uppdrag och sin position i det politiska landskapet.”

Folkpartiets analysgrupp leddes av Cecilia Malmström och rapporten ställde frågan hur det kunde gå så dåligt för folkpartiet.

”Valet 1998 handlade om folkpartiets frågor, men vi som parti blev ointressanta ju närmare valdagen vi kom.”

”Det är sällan folkpartiet framstår som drivande och förslagsställande. Sökordet är reaktion snarare än aktion.”

”Efter att ha talat med och tagit emot synpunkter från en mycket stor mängd medlemmar står det klart att det finns en viss kritik i partiet som går ut på att man från lokalt håll upplever en bristande kontakt mellan partiledningen och arbetet i kommunerna.”

Trots att moderata samlingspartiet hävdade sin ställning blev valet 1998 ändå en besvikelse.

”Den tekniska diskussionen har vi moderater nästan alltid vunnit. Däremot har vi haft svårare att förklara vad förslagen innebär för människor och varför vi vill genomföra dem.”

”Debatten mellan partierna handlar ofta om kortsiktig administration av politiken och

om vem som klarar detta bäst. Moderater kan då bli lika identifierade med makten som Socialdemokraterna.”

Utförliga receptsamlingar

Valanalyserna stannar inte vid problembeskrivningar, utan innehåller också ofta utförliga receptsamlingar. Inom partierna finns det uppenbarligen en utbredd medvetenhet om att många gamla arbets- och organisationsmodeller behöver förändras.

Moderaterna har lanserat begreppet ”det öppna partiet” och arbetsgruppen förklarar bakgrunden.

”Varför kommer ett sådant begrepp upp på dagordningen? Är det för att många upplever partiet som slutet eller är det bara ett sätt att beskriva kravet från väljarna i en ny tid? Svaret är naturligtvis både och. De politiska partierna har liksom andra s.k. folkrörelser svårt att attrahera människor i 1990-talets Sverige. Medlemstalen sjunker och antalet aktiva föreningsarbetare minskar. När vi nu är på väg in i 2000-talet är det sannolikt dags att på allvar förändra de arbetsformer som har sina rötter i tidigt 1900-tal.”

Den moderata gruppen illustrerar med förslag till åtgärder. ”Fortsätt utveckla direktkontakterna med väljarna.” ”Skapa regionala tankesmedjor, centra för politisk debatt och idéut-

veckling.” ”Skapa en öppen moderat nättidning för debatt och för att förmedla goda exempel.” Man föreslår också förändringar i partiorganisationen ”vad gäller styrning av pengar, arbetskraft, kampanjer och opinionsbildning”.

Folkpartiets analysgrupp anser också att ”en oberoende och förutsättningslös organisationsöversyn av partiet bör göras”.

”Vi måste söka upp människor i deras vardag och höra vilka frågor som bekymrar dem, vad de förväntar sig av politiken. Vi kan inte förvänta oss att de kommer till oss, då måste vi komma till dem.”

”Läget är bekymmersamt för folkpartiet. När nu nomineringar och uppdragsfördelningar är över är det viktigt att inte sjunka in i ett allt-är-som-vanligt-tänkande.”

Den centerpartistiska valanalysen utmynnar i en plan för ett nytt partiprogram, ”för att kunna formulera visionen för Sverige efter folkhemmet”.

”Centerpartiet kan bli en framtidsverkstad, där visioner prövas och nya politiska lösningar formuleras. En kreativ miljö, där många människors idéer och tankar får komma till uttryck.”

”Den moderna informationstekniken bör användas för att öppna processen och göra så många som möjligt delaktiga. Det kan skapa ett interaktivt ar-

bete där flödet går kors och tvärs, in och ut ur partiet och inte bara enkelriktat från centrum och utåt.”

Socialdemokraternas analysgrupp vill ”återupprätta tilltron till demokratin”.

”Gör medlemskapet i partiet något värt genom att se till att partimedlemmar ges möjlighet att vara delaktiga i formandet av större beslut om politikens långsiktiga inriktning.”

”Uppmuntra att partiet därutöver måste utveckla kanaler för utåtriktad dialog utanför partiets egna led.”

”Uppmuntra en utveckling där partiaktiviteter och partiföreningar kan se väldigt olika ut.”

”Hitta nya forum för demokratiska samtal vid sidan av medierna – människa till människa.”

Gruppen föreslår att partistyrelsen bör ”initiera idéutbyte och erfarenhetsspridning mellan lokala partiorganisationer”.

”Det finns en lång rad goda exempel på nya arbetssätt som tyvärr inte fått den spridning som de förtjänar.”

Också SSU-analysen innehåller en rad förslag, för att ”vinna slaget om framtiden”.

”Socialdemokraternas företrädare måste bli bättre budbärare av politiken. Det är aldrig väljarnas fel om ett parti inte uppfattas ha något framtidspariti. Det är partiets eget fel.”

”Vi måste finnas och verka i

människors vardag. Tidigare sa man att socialdemokratin var ett folkrörelseparti, det är vi inte längre.”

”En av de saker som behöver utvecklas är ledarstilen hos våra politiska företrädare.”

”För att lyckas modernisera socialdemokratin och våra arbetsformer tror vi att det är nödvändigt att värva en helt ny ungdomsgeneration till partiet.”

”Vi socialdemokrater måste också förändra våra interna mötesformer.”

”Låt oss därför pröva att ta bort talarstolen! Låt oss prioritera dialog och diskussion i stället för monolog och tal. Vi kan kalla det mingelkongress.”

”Att våga är att förlora fotfästet en liten stund. Att inte våga är att förlora sig själv.” Med dessa ord avslutar det socialdemokratiska ungdomsförbundet sin rapport.

Marginella förändringar

Sveriges politiska partier riskerar knappast att förlora fotfästet. I allt väsentligt behåller partierna det gångna seklets organisation och arbetsformer.

Det framgår av valanalyserna att problemen inte är nya. Rap-

porterna innehåller åtskilliga hänvisningar till reformförslag som lags fram i tidigare eftervalsanalyser. Traditionen att efter ett valnederlag dokumentera partilivets problem och lufta djärva förnyelseidéer framstår numera som en ritual och besvärjelse.

Inom enskilda partier återfinns förvisso en del praktiska experiment med nya former. Moderata samlingspartiet söker nya aktiva genom ett slags trainee-program. Runt folkpartiet finns arbetsgrupper och nätverk som är öppna även för den ”som inte vill köpa hela folkpartiets åsiktspaket”, för att citera partiets hemsida.

I sin doktorsavhandling om partierna och deras medlemmar konstaterar Anders Widfeldt att partierna gjort medvetna försök att förnya sina organisationer för att dra till sig medlemmar och aktivister. Författarens slutsats är dock lakonisk. Inget tyder på att dessa försök har varit framgångsrika. ”There is no sign that these attempts at organisational renewal have been successful” (Widfeldt 1999).

Det finns därför all anledning att anropa Houston.

6 Maktförskjutningar

År 1960 skulle The New Cambridge Modern History utge sitt tolfte band, om vår egen tid, och redaktören David Thomson måste ge boken ett namn. Den 602 sidor tjocka volymen fick titeln *The Era of Violence*. Det är föga förvånande att 1900-talet skildras som våldets era. Inte någon gång tidigare i mänsklighetens historia har så många dödats i krig, så många avlivats i koncentrationsläger, så många dött av människoalstrade sjukdomar, så många drabbats av katastrofer som vållats av stater och regimer. Språket har tillförts nya ord såsom världskrig, atomvapen, förintelsläger, holocaust, gulag, Gestapo och KGB. Platser blev kända under namn som Auschwitz, Belsen och Killing Fields. Bland de personnamn som kommer att gå till historien finns statschefer som dödat metodiskt och i ofattbar omfattning: Hitler, Stalin, Pol Pot.

Ändå är detta inte det enda perspektiv som kan anläggas på det tjugonde århundradet. Man kunde lika gärna kalla vår tid för demokratins era. Aldrig har så många länder haft fungerande demokratier. Genom de senaste årtiondenas utveckling i Latinamerika och Afrika, och inte minst efter murens fall, har en rad nya stater inlemmats bland dem där folket inte bara behöver lyda, utan också kan byta ut sina ledare.

Fler och fler människor får rätt att delta i valen. Under 1900-talet utvidgades rösträtten inte bara till nya länder utan också till nya grupper, inte minst till egendomslösa, ungdomar och kvinnor. Vid valet i den islamiska republiken Iran i februari 2000 slogs rekord när det gällde antalet kvinnliga kandidater.

Men den demokratiska revolutionen under det gångna århundradet kommer också till uttryck på andra sätt. Fler och fler områden av samhällslivet har demokratiserats. Det gäller också i näringslivet, där de anställda tagit plats i företagens beslutande organ. I skolorna får eleverna ta till orda. När den norske statsminis-

tern Einar Gerhardsen fick frågan vad som varit arbetarrörelsens viktigaste bidrag till samhällsutvecklingen brukade han ofta svara: "Att vanligt folk inte längre behöver stå med mössan i hand."

Demokratin har också utvidgats på andra sätt, inte minst därför att insynen ökat i de politiska besluten och rätten till information om den offentliga förvaltningen har blivit starkare. Även om den formella informationsfriheten har sina gränser hjälper ofta kopieringsmaskinen. Journalister förmår att gräva upp det mesta, såsom politiska övergrepp (Watergate), ekonomiska oegentligheter (CDU i dagens Tyskland) och personliga svagheter (Lewinsky).

De mänskliga rättigheterna har förstärkts. Den 10 december 1948 antog FN:s generalförsamling den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, vilken allt fler länder kommit att ansluta sig till. Under 1990-talet har världssamfundet blivit betydligt mer aktivt när det gäller att rättsligt beivra brott mot de mänskliga rättigheterna, även regeringars övergrepp på sin egen befolkning. Fängslandet av krigsförbrytare från före detta Jugoslavien är ett exempel, det engelska rättsväsendets ingripande mot Pinochet är ett annat. I framtiden kommer det inte att finnas något land som ger frizoner för diktatorer och generaler som använt militärmakt mot sitt folk. Dessutom ökar benägenheten att rikta sanktioner mot länder som styrs av suspekta partier; de internationella reaktionerna på att Jörg Heiders parti trädde in i den österrikiska regeringen är ett belysande fall.

Demokratins framväxt har självfallet inte varit utan bakslag. Det kommer antagligen aldrig en tid då man kan säga att demokratin segrat en gång för alla.

Ändå är det intressant att så starka bekymmer finns i de äldsta och mest stabila demokratierna. Sjunkande valdeltagande och minskande medlemstal för de politiska partierna betraktas som allvarliga varningssignaler.

Varför valdeltagandet minskar

Enligt klassisk politisk teori, som förutsätter att väljarna uppträder rationellt, stiger valdeltagandet ju större avstånd det är mellan partierna och ju större chans det är för väljaren att bidra till

valets utfall. Deltagandet ökar om valet gör någon skillnad för väljaren och om väljaren gör någon skillnad för valet. Störst skulle deltagandet därmed bli i samband med ödesval då partierna ligger åsiktsmässigt mycket långt ifrån varandra, men röstmässigt mycket nära varandra.

Denna rationella utgångspunkt kan förklara såväl den försvagade uppslutningen bakom partierna vid val tillfällen som den minskande anslutningen till partierna och den försvagade aktiviteten inom partierna under mellanvalsperioderna.

Minskande partiskillnader

Partierna har blivit mer lika vad gäller partiprogram och valmanifest. De ideologiska skillnaderna har minskat. "Vi är alla socialdemokrater", säger några. "Vi är alla liberaler", säger andra. De menar i stort sett samma sak. De meningsskiljaktigheter som finns handlar mer om grader än om principer; debatten rör *skattesatser*, *invandringskvoter*, *utbyggnadstakt* osv. Eftersom det gör mindre skillnad vilka partier som vinner, spelar det följaktligen mindre roll om väljarna deltar.

Kompromisspolitik

Denna mekanism blir ännu starkare om valutslaget betyder mindre för vilken politik som en regering kommer att föra. Även om man kan lägga en röst på ett visst parti har många länders efterkrigshistoria handlat om politiska koalitioner. Det betyder att väljarna inte får det som de röstat på. Efter valet måste olika partier ingå kompromisser som ger kombinationer av beslut som inte finns i något partis program. Därmed väljer man inte ett alternativ, utan man väljer en förhandlingsagent. Innehållet i politiken blir känt först långt efter det att själva valet är över och efter det att förhandlingarna partierna emellan har avslutats. När det skall kompromissas är partierna självfallet med, men de är inte av samma betydelse för besluten som till sist fattas av koalitionen.

Det finns också andra, kompletterande förklaringar till lågt valdeltagande och låg partianslutning. En lista över faktorer som

spelar in måste beakta följande faktorer, som reflekterar andra förändringar i samhällslivet.

Medialisering

En orsak till det minskande deltagandet kan i förstane verka överraskande: väljarna har fått *större* makt. Det är bara det att denna makt kommer till uttryck genom andra kanaler än partierna. Viktigast i denna utveckling är mediernas roll.

Politikerna studerar tidningarna mycket noga. Där möter de väljarna, förmedlade via journalister. I statsvetarnas jargong skulle saken formuleras som att dagens politik har många andra slags *input* än valsedlar och medlemskort.

Dessutom deltar väljarna i långt flera virtuella dialoger. Genom debattprogram fungerar journalister som medborgarens ställföreträdare. De ställer de svåra frågorna och kan peka på inkonsistens i svaren.

Det kan mycket väl tänkas att partierna blir mindre representativa när det gäller medlemssammansättning och samtidigt mer representativa inför väljarnas önskningar.

När mediestormen sätter in och kampanjjournalistiken drivs hårt har partitopparna svårt att inte vika sig. Numera gäller det också frågor om ledarval, som tidigare betraktats som partiets inre angelägenheter. När arbeiderpartiet som Norges största parti nyligen bytte statsministerkandidat var mediemakten den utslagsgivande faktorn.

Till yttermera visso konkurrerar partierna inte bara om att föra fram saker som väljarna redan är engagerade i, utan de tävlar också om att vara först med att ta upp nya frågor som kan vinna nya väljare. Väljarna utövar därmed inflytande utanför vallokaler och sammanträdesrum.

Opinionsmätningarna bidrar till denna utveckling. Mediernas skenbart exakta procenttal ger en bild av väljarnas åsikter, som partierna tvingas ta hänsyn till. Opinionsmätningarna har fått en permanent plats i politiken som vikarierande folkomröstningar, om än inte beslutande så i varje fall rådgivande.

När partierna kan påverkas på detta sätt kan väljarna fråga sig: Varför bruka så mycket tid på medlemskap, möten och valkamp?

Partierna reduceras till yttrandeformer för specialintresserade när tv-skärmen blivit folkets tribunal och opinionsmätningarna folkets kanal.

Globalisering

En annan orsak till att valdeltagande och medlemskap har gått tillbaka är, paradoxalt nog, att väljarna har fått *mindre* makt.

Globaliseringen har reducerat den traditionella politikens styrning och påverkan. Gränserna har blivit mer porösa. Varor, pengar och information strömmar över gränserna vid sidan av politikens kontroll. Alla länder befinner sig mer i andra länders makt utan att denna makt är politiskt styrd. Sambandet mellan de ekonomiska krafternas verksamhetsfält och de gamla politiska institutionernas räckvidd har blivit svagare. Den nationellt baserade politiken framställer sig ofta ha större inverkan på historiens tunga krafter än den i själva verket har.

Medan makten flyttat utomlands har politikerna blivit sittande hemma. Norge har erfarit detta ännu tydligare än Sverige. Norge är inte medlem i EU, men genom EES-avtalet har Norge förbundit sig att acceptera gemenskapens lagstiftning. Stortinget över-sätter praktiskt tagit alla beslut i Bryssel till norsk lag och därmed har parlamentet i stor utsträckning förvandlats till ett expeditionskontor. Den politiska striden mellan de politiska partierna utspelas inom nationens ram. I USA är det tvärtom: här är deltagandet störst när det gäller unionens politik, inte delstatens. I Europa är det ännu så länge tvärtom.

Partierna fungerar inte där institutionerna finns. Deltagandet i Europavalen sjunker samtidigt som Europaparlamentets betydelse ökar. De som tagit säte i parlamentsbyggnaden i Strasbourg har fått en alltmer osäker folklig legitimitet.

Så länge man inte funnit goda institutionella svar på denna situation är det föga förvånande att väljarna är återhållsamma. Samtidigt inser de den enkla matematiken. Om demokrati nu är att dela på makten så att alla får samma röst, så blir det mindre till var och en ju fler man delar med.

Institutionerna måste både bli överstatliga och globala för att kunna hantera de krafter som släppts lösa, men ju större de blir

desto mindre blir inflytandet över dem. När politiken vinner ökad makt, förlorar den enskilde makt över politiken.

Nya arenor

Det mesta i politiken äger rum mellan valen och inte längre enbart i partiernas studiecirklar, utredningsgrupper, möten och kongresser. På den tiden då de viktiga sakerna hände där, då gällde det att vara *på plats*. Numera har arenorna blivit så många fler. Också i detta avseende har massmedierna varit en viktig drivkraft.

Medierna nöjer sig inte längre med att ge referat från andra arenor, såsom riksdagsdebatter, kommunfullmäktige, medlemsmöten och partikongresser. I dag har medierna själva blivit arenor. En ny proposition presenteras först på DN Debatt och därefter i riksdagen. Det som utspelar sig i parlamentets kammare framstår ofta som repriser av gamla tv-program.

Från tv-studion är sändningen *live*, den berättar om det som sker under tiden som det faktiskt händer. Tittarna slipper mötesplågarna. Förr måste man gå till ett möte, nu är det mötet som kommer till medborgarna, i deras eget vardagsrum. Man kan se politikerna svettas i närbild. En del parlament har försökt återta initiativet genom att införa mer tv-mässiga, spontana frågestunder. Därmed har parlamenten givit sig in i mediekonkurrensens stenhårda kamp om uppmärksamhet.

På ett sätt innebär politikens överflyttning till nya arenor en form av demokratisering. Ledarna betraktas inte längre på avstånd och underifrån. Den som försöker spela upphöjd plockas snabbt ned. Väljarna har direkt tillgång till ledarna och debatten.

När partiernas medlemsroll har blivit mindre är det alltså inte bara på grund av vad som hänt *på* arenorna, utan också som resultat av kampen *om* arenorna.

Politisering

En annan förändring har att göra med de politiska frågorna. Det har förvisso skrivits mycket om att marknaden har vunnit mark på politikens bekostnad. Det ligger tvivelsutan mycket i detta påstående.

Aldrig förr har så mycket varit politiskt beslutat. Omsorg om barn, vård av äldre, stöd vid depression, upphovsrätt på Internet, kontroll av kött, utsläpp från bilar, brännbarheten hos kläder, takvinkeln på hus, hjälmar vid cykling och rökning på offentlig plats. Allt är politik.

Det ställer varje enskild individ inför ett dilemma. Det finns helt enkelt inte tillräckligt många timmar för att kunna engagera sig i allt. Det mesta måste man låta passera, och man kan göra det med det lugna samvetet att det inte blir så galet i alla fall. De som har hand om frågorna finner antagligen i stort sett acceptabla lösningar.

Tidsbudget

Politikens allestädesnärvaro leder till tidsfällor. Partiernas gamla möteskultur svarade mot ett paternalistiskt familje- och arbetsliv. När mor var hemma gick far på möte. Om båda skulle iväg kunde någon moster eller farmor rycka in. Men när båda föräldrarna måste vara aktiva på många olika områden, och dessutom fungera som transportcentral för barn som skall iväg i alla riktningar, då kan det vara en välsignelse att i alla fall politiken kommer hem till dig.

Politiken finns i dag till hands när man så önskar, varenda kväll, i betydande doser. Tillgången till politik är i själva verket långt större än tiden före tv, då man gick på möte någon gång i månaden.

Marknadslösningar

Samtidigt har marknadslösningar gjort det enklare att *inte* engagera sig. Den som betalar ett kort på Friskis och Svettis köper sig fri från både kaklotteri och lokalstädning. Varför skall man gå med i en förening bara för att upprätthålla en mindre praktisk och bekväm lösning?

Man glömmer ofta att de gamla medlemspartierna gav extra lösningar på vardagslivets problem. Partierna var hjälpstationer, arbetsförmedlingar, arbetslöshetskaféer, underhållningsklubbar och danslokaler. De erbjöd goda möjligheter för många, men var anpassade till en annan tid än vår.

Expertis

Medan det tidigare var partierna som formulerade problem och föreslog botemedel, har mycket av problemformuleringen i dag flyttats över till andra arenor. Det beror bland annat på att många av dagens frågor fått annan karaktär och blivit mer komplexa.

Förändringen illustreras av Statens offentliga utredningar. Politiken har förvetenskapligats. Utredningsväsendet rymmer inte bara vetenskaplig expertis när det gäller att identifiera vad problemen är. Experter deltar också när det gäller att formulera problemens lösning. Forskarna har många gånger kommit att spela en viktigare roll än politikerna. Politikens premisser hämtas i dag från andra håll än de politiska partierna.

Utbildning

Det är ett väldokumenterat samband att ju svagare resurser, ju lägre utbildning, ju mindre kunskap, desto lägre valdeltagande och medlemskap. Men även om skillnaderna består kan genomsnittseffekten, av inkomst, utbildning och information, dämpas. Även de högst utbildade deltar mindre via de gamla formerna och röstar mer sällan vid valen.

Som en tillspetsad avslutning på denna genomgång kan man ställa en avgörande fråga. Är inte beklagandena över fallande valdeltagande och minskande medlemsuppslutning mer ett uttryck för politikers, statsvetares, kommentatorers och förtroendevaldas dröm om guldåldern som aldrig fanns, än ett uttryck för den reella betydelsen av Tocquevilles idé om många små föreningar och knattelag som katapulter för demokratiskt deltagande?

Bilden av en guldålder hänger samman med föreställningen om fullsatta salar med folk som satt tätt intill varandra, intensivt lyssnande, med nya inlägg, bred debatt och skarpa meningsbrytningar.

En mer realistisk bild av det förflutna innehåller andra drag. Även på den tiden var det fler som betalade avgift än som kom till möten eller klev upp i talarstolen. Det var inte alla som kom. Det var inte alla som tog till orda. De som gjorde det var inte alltid representativa. En del var bara röstboskap.

Åtskilliga kom inte för att anmäla uppfattningar som de hade, utan för att förstå vad de själva ansåg men som de inte själva kunde formulera. Det var betydelsefullt nog.

Men frågan är vilken roll som partierna spelar i dag. Väljarna kanske bara har fått andra sätt att framföra sina synpunkter och partierna andra sätt att aggregera preferenser, främst genom medierna, som gör det mindre nödvändigt och förnuftigt att arbeta politiskt på samma sätt som förr.

Demokrati, partier och makt

Om 1900-talet inte bara blev våldets utan också demokratins århundrade kan det verka förbluffande att valdeltagandet minskat samtidigt som demokratin blivit alltmer befäst och utvecklad. Därmed aktualiseras några viktiga frågor om makt.

Har partierna fått mindre makt, över sakfrågorna och över politikens dagordning?

Har väljarna fått mindre makt?

Har partimedlemmarna fått mindre makt?

Partiernas makt

Svaret på frågan om partierna fått mindre makt blir både ja och nej. Intresseorganisationer, forskningsmiljöer och medier kan väcka, artikulera och framföra olika frågor. Där medierna tidigare ofta var en del av partierna, tydligast genom partipressen, fungerar de nu efter egna normer och på egna premisser. Ofta arbetar de också emot partierna. De ser sin roll som granskarens och kritikerns. Uppgiften är att jaga makten i alla andra former, inte minst partiernas.

Härtill kommer att medierna har upptäckt att politik är god underhållning. Alla ingredienser finns för en god följetong: stridstuppar, hjältar och skurkar, yttre strid och inre split, öppna fejder och dolda intriger, spel för galleriet och ränker i kulisserna, presskonferenser och läckor. Politiker har blivit kändisar med färgstarkt privatliv, jeans och galadress, med partnerskiften och rollbyten.

Och ändå: även om partiernas situation har förändrats finns det ännu ingen storskalig demokrati som fungerar utan partier. Partiernas hundraåriga historia visar att själva det faktum att de överlevt, om man skall tro Darwin, betyder att de har livskraft och inte som sköldpaddor dör innanför sina gamla skal.

Väljarnas makt

Det finns knappast skäl att tro att väljarna fått minskad makt, även om deras i makt i utvecklade demokratier inte beror på en hög aktivitetsnivå. Hög aktivitet var nödvändig på den tid när ytt randemöjligheterna var mer begränsade och kanalerna färre. Nu drar medierna in väljarna hela tiden. Enkäter, intervjuer, reportage eller statistiska opinionsmätningar berättar om vad väljarna anser, tänker och gör. Om det är något som dagens politiker vet så är det att väljarna är ständigt närvarande.

Väljarna är i allmänhet relativt väl informerade och dessutom alltmer blaserade. Även när partierna anlitar de bästa reklambyråerna och informationskonsulterna visar det sig vara vanskligt att lura och förföra.

Väljarna har också makt eftersom de inför politikerna kan framstå som oförutsägbara. De reagerar inte efter manuskriptet eller så som förståsigpåarna menar att de borde reagera.

Amerikansk politik ger exempel på väljarnas gåtfullhet. Både kommentatorer och politiska ledare var i början av 1999 övertygade om att president Clinton bara hade några få dagar kvar i Vita huset. Republikanerna satsade stora resurser och mycket av sin framtidsstrategi på en stormattack för att få presidenten avsatt genom riksriksåtal. De politiska experterna gick på högvarv. Men efter några månader slickade de sina sår. Clinton hade hela tiden stöd av den stora allmänheten. Folk skilde mellan Clinton som privatperson med sina laster och Clinton som president med grepp om politik och ekonomi. Väljarna hade större urskillningsförmåga än både politiker och kommentatorer.

Väljarna är ofta sofistikerade och låter sig sällan ställas helt åt sidan. Det gamla uttrycket om att man inte kan lura hela folket hela tiden äger fortfarande sin giltighet. "You can fool some of the people all the time, and all of the people some of the time, but

you cannot fool all of the people all the time.”

Det behöver inte ens vara nödvändigt för väljarna att jämt och ständigt delta själva för att göra sig gällande och bli hörda. De verkar genom att vara. De verkar därför att de *kan* reagera.

Partimedlemmarnas makt

Har så partimedlemmarna fått minskad makt? Ja, i det avseendet att mötena spelar mindre roll än förr. Men svaret är nej i ett annat avseende. Partimedlemmarna, och sympatisörerna, använder samma kanaler gentemot partiledningen som väljarna gentemot de valda politikerna.

Numera ringer tidningarna runt till partiernas förtroendevalda både före och mellan partikongresserna för att ta reda på deras åsikter om både sakfrågor och personer. I radio och tv intervjuas både medlemmar och förtroendevalda, även sådana som sällan tar ordet eller som få lyssnar på när de tar till orda, om partiets interna frågor. Medierna delar upp åsiktsmätningarna efter partitillhörighet.

Om det blivit färre som sitter nedanför talarstolen vid partiernas möten finns det numera desto fler talarstolar där medlemmar och sympatisörer kan komma till tals. Det är inte svårt för politiker och partipampar att få reda på hur landet ligger.

Fångade av sina former

Diskussionen om partiernas roll har försvårats av att partierna har fångats av sina former, politikerna av sina traditioner och statsvetarna av sina tabeller.

Det behöver inte nödvändigtvis vara ett demokratiskt sjukdomstecken att färre går och röstar. Visserligen är det alltså så att flertalet icke-röstare kännetecknas av vanmakt, utanförskap och bristande resurser. Men det finns också en grupp som medvetet avstår från att utnyttja sin rösträtt därför att de är rimligt nöjda med vad som händer. Passivitet kan vara ett uttryck för att hälsan tiger still. Därmed inte sagt att man för evigt avsvurit sig möjligheten att aktivera sig politiskt. Det finns en stor demokra-

tisk reserv som ligger latent om det skulle bli fara å färde.

Samma sak gäller för partimedlemskap och partiaktivitet. Det är inte självklart att en politisk arbetsform som utvecklades under 1800-talet är den som bäst passar år 2000. I dag finns en rad andra kanaler både till partierna och via partierna. Nu senast har Internet och hemsidor öppnat möjligheten att kommunicera direkt med partiexpeditioner och sekretariat utan att behöva gå via möten, diskussioner och resolutioner.

Det finns en risk att dessa nya former leder till obalans och bristfällig representation när det gäller vilka frågor som väcks och vilka beslut som fattas. Väljarnas egna ståndpunkter riskerar också i ökad grad att bygga på fördomar och bristande information. De största hoten mot demokratin är skevhet och dumhet. Det är inte bara partiernas uppgift att utgöra bålverk mot sådana tendenser, särskilt om man skall kunna undvika de omständigheter och processer som drev fram våldets 1900-tal.

En annan risk är att partierna klamrar sig fast vid sina gamla mönster. Fortfarande tas det för givet att partier bara tillåter att man är med i ett parti. Samtidigt vet vi att väljarna kan hålla med ett parti i vissa frågor, men ett annat parti i andra frågor. Därmed blir både partierna och partistrukturen lidande av bristfällig representation. Partimönstret kan hindra att politiska uppfattningar kommer till uttryck. Det finns också partimedlemmar som från och till röstar på andra partier än sitt eget. Under senare årtionden har väljarna alltmer börjat vandra fram och tillbaka mellan partierna.

Det finns en annan lösning än den nuvarande. Väljarna kunde ges ökade möjligheter att forma partierna, att påverka också de alternativ som de har att välja mellan. Även en socialdemokrat kan ha synpunkter på moderaternas program och vice versa. Fullföljer man tanken öppnas möjligheten för envar att vara medlem i flera partier. Man kan också experimentera med delmedlemskap enligt följande modell. Alla får 100 medlemsenheter som de kan fördela och använda för att påverka politiken inom ett eller flera partier. Framtidens partimedlem kanske som exempel använder 60 enheter på moderaterna, 30 på folkpartiet och 10 på vänsterpartiet.

Redan i dag tillämpas på flera håll i Förenta Staterna olika system med öppna primärval. Medlemmar i det demokratiska

partiet har därmed möjlighet att påverka republikanernas kandidatnominering och vice versa.

Innan man blir alltför pessimistisk när det gäller partierna och deras arbetssätt måste man sätta frågetecken kring de former som partierna stöpts i.

Partierna är döda. Leve partierna!

Partier och demokrati: ett hållbart äktenskap?

Statsvetardoktorander bedömer dagens situation

Under vårterminen 2000 gav Göteborgs universitet en kurs i svensk och jämförande politik. Kursen, som ingick i forskarutbildningen i statskunskap, leddes av Jonas Hinnfors och Sören Holmberg. Denna termin var kursen koncentrerad till det tema som är ämnet för årets demokratirådsrapport, nämligen förhållandet mellan partier och demokrati. Kursen avslutades med att varje student skrev en sammanfattande essä. Dessa analyser ger en bild av hur dagens statsvetare ser på de politiska partiernas situation.

Historien upprepar sig?

Redan de gamla upplysnings-tänkarna förhöll sig skeptiska till ett politiskt styre baserat på partier, påminner **Helena Rohdén** och drar paralleller med de senaste decenniernas tänkesätt.

Då som nu präglas idédebatten av mångfald; det finns ingen enda dominerande ideologi. Internationellt och lokalt engagemang löper parallellt. Individen och det civila samhället står i centrum. Stora samhällsomvandlingar har inletts: då industrisamhälle, nu informationssamhälle. Opinionsbildningen förändras dramatiskt och utmanar statens kontroll: då genom

massspridda trycksaker och nu med Internet. Under upplysningstiden härskade en stark tro på förnuftet och individen. Det fanns en stark misstro mot korporativa, kollektiva institutioner såsom politiska partier och andra slags "fraktionsbildningar".

Helena Rohdén konstaterar att det svenska korporativa systemet har blivit en alltmer omstridd företeelse. Det finns data som tyder på att dagens medborgare inte enbart är allmänt missnöjda med den representativa demokratin, utan att de också är specifikt missnöjda med den korporatism som i den allmänna debatten utmålats som spelplan för särintressen.

De politiska partierna ses som representanter för olika gruppintressen, men allt färre känner sig hemma i själva grupperna. Korporatismen har minskat legitimiteten för de politiska institutionerna i stället för att öka dem.

Korporatismens försvagning innebär emellertid inte att särintressenas makt har minskat. Man kan till och med hävda att lobbyismen kombinerar det sämsta hos korporatismen, särintressena, med det sämsta hos individualismen, den rikes och starkes rätt.

Bilden av framtiden måste inte nödvändigtvis bygga på en parallell med den franska upplysningens följder. Det finns alternativ till skräckväldet. Helena Rohdén exemplifierar med tysk och engelsk upplysning, där de nya tankarna inleddes i det rådande politiska systemet. Dagens misstroende kan leda till att det nuvarande politiska systemet förnyas med hjälp av olika reformer.

Partiet kan bli en samtalsarena

I stället för att fråga huruvida partier och demokrati är ett hållbart äktenskap eller inte, bör vi börja med att bestämma oss huruvida vi *vill* ha ett hållbart äktenskap eller inte. Det blir i mångt och mycket så hållbart som vi gör det. **Elin Naurin** ställer frågan på vilket sätt vi vill bevara, alternativt utveckla, partierna.

Partiernas problem kan sammanfattas med ordet legitimitetsbrist. Det gäller att vända sjukdomsbilden. Utmaningen blir att sprida en positiv smitta som gör systemet friskare i stället för sjukare. Insatser för ökad legitimitet för de politiska partierna kan få positiva effekter för förtroendet även på andra nivåer.

Elin Naurin anknyter till det senaste inom statsvetenskapen, teorin om samtalsdemokratin, och skisserar ett institutionellt experiment. Tanken är att för-

verkliga idén om partiet som samtalsarena. Partiets roll blir att upprätthålla engagemanget och anordna möten där vanligt folk och de politiska representanterna gemensamt diskuterar och överlägger kring politiska frågor.

En möjlighet vore att utgå från processen kring formulandet av valmanifesten. Partiet skulle kunna hämta inspiration till sitt program via samtal med "vanligt folk". I den experimentella formen skulle ett slumpmässigt urval av befolkningen inbjudas till medborgarsamtal eller medborgarkonsultationer. Dessa diskussioner mellan partiet och medborgarna bör vara öppna och offentliga. Offentlighet genom mediebevakning skulle öka trovärdigheten och legitimiteten.

Den seriösa dialogen mellan medborgarna och de politiska partierna skulle kunna bli ett stående inslag i demokratin. Enligt Elin Naurin vore det en seger för både väljarna och partierna.

Ingen anledning till oro

Det finns anledning att ifrågasätta huruvida den starka oro som till och från ventileras verkligen är befogad. Krisförespråkarna kan visa på hur många negativa indikatorer som helst vad gäller förtroende eller engagemang, men för att bli tagna på

allvar måste de också kunna påvisa konkreta effekter av de negativa trenderna. Härvidlag blir de ofta svaret skyldiga, skriver **Andreas Bågenholm**.

Det finns inga hållbara belägg för att partiernas problem fått några påtagliga konsekvenser för demokratin. Om inga effekter kan skönjas finns det föga att oroa sig för och heller inget större behov av en reformering av partiernas arbetssätt. Engagemang och deltagande har inte något egenvärde, utan är endast ett medel för medborgarna att bevaka sina rättigheter. Det viktigaste är att möjligheterna att delta alltid står öppna för den som så önskar.

Att människor prioriterar andra saker än att engagera sig politiskt bör därför inte ses som ett demokratiskt problem. Om det visar sig att ett slags beredskap för demokratins eller andra viktiga världens försvar finns latent hos medborgarna vore detta ytterligare en anledning att avfärda krisscenerierna som överdrivna.

Partiernas kris bygger på föreställningen om att medborgarna nödvändigtvis måste vara aktiva inom politiken. Engagemang kan emellertid ta sig andra uttryck. Därför bör man ta utvecklingen med ro, menar **Andreas Bågenholm**.

Åsiktspaketen inte populära

De debattörer som förespråkar deltagande och samtalsdemokrati har en romantiserad syn på politiken. Individualiseringen innebär att opinionsbildningen präglas av allt större mångfald. De gamla ideologiska åsiktspaketen är inte längre lika populära, anser **Johan Martinsson**.

De gamla partiernas försök att förnya organisationer och mötesformer tycks inte hjälpa. Det finns därför anledning att på allvar ställa frågan om människor inte längre vill arbeta inom politiska partier över huvud taget när de engagerar sig politiskt.

Det kanske är just de egenskaper hos partierna som demokratiforskare brukar prisa, som medborgarna vänder sig emot. Medborgarna kanske vill påverka politiken, opinionen och beslutsfattarna både genom allmänna val och genom andra aktiviteter, men inte inom samma organisationer som beslutsfattarna och inom organisationer som tar fram helhetsprogram för politiken.

En tolkning är att medborgarna blivit sig själva nog. Är det kanske historien om den självtillräcklige medborgaren vi bevittnar? Det kan tyckas så då medborgarna alltmer avvisar djupare, kontinuerligt engagemang och organiserade politiska diskussioner. De tycks snarare vilja välja mellan färdiga poli-

tiska alternativ utifrån de åsikter de redan har än att aktivt vara med och forma alternativen.

En alternativ tolkning är att det handlar om elitens oförmåga att förstå eller acceptera det moderna samhällets individualistiska sida. Frågan är om det funnits en tendens att kraftigt överskatta möjligheterna att nå fram till gemensamma ståndpunkter i politiska frågor. Johan Martinsson avslutar med att fråga om problemet inte snarare ligger i det politiska systemet än hos medborgarna.

Dags för familjeterapi

Man får i dagens Sverige lätt intrycket att "demokrati" är det samma som partidemokrati. Partidemokrati är dock en samsättning av många idéer, som inte egentligen hör samman och som inte heller passar vidare bra ihop, skriver **Lina Eriksson**.

Representation är från början en antidemokratisk idé, ett alternativ till folkviljans förverkligande, men som "demokratiserats" genom idéer om åsiktsmässig och social representativitet på bekostnad av deltagandeinslaget i den ursprungliga demokratiidén. Men de tre bildar inte alltid en motsägelsefri helhet. Idéförvirringen belyses av de olika uppfattningarna om vad som bör vara de folkval-

da representanternas roll. Folket anser att deras uppgift är att representera folket, medan riksdagsledamöterna i stället betonar partiet och sin egen ledarroll.

Här finns en förklaring till den ökande politikermisstron. Det är inte förvånande att väljarna allt mindre tror att de valda tar hänsyn till folkets åsikter, om de valda faktiskt inte heller ser detta som sin uppgift. Lina Erikssons tolkning är att man nu börjar uppmärksamma avståndet mellan dem som styr och dem som officiellt ska styra, nämligen folket. Det framstår som allt mindre meningsfullt att rösta. Partidemokratin förmår inte längre ge sken av att smidigt innefatta demokratiska idéer.

Partidemokratins framtid problematiseras ytterligare av framväxten av en ny typ av medborgare. Intervjuundersökningar visar på grundläggande värderingsförändringar inom de gamla industriländerna. Individualisering och postmoderna tänkesätt ändrar metoderna att organisera sig. Människor ser sig inte längre naturligt som en liten del av en större grupp. Man vill spela roll själv, i egenskap av individ, och man vill se tydliga resultat. Det känns därför inte meningsfullt att gå med i ett parti, med dess strikta hierarkier och trögrörlighet.

Lina Eriksson besvarar till

sist frågan om partiernas och demokratins äktenskap. Äktenskapet kommer nog inte att upplösas – skilsmässolagarna är för krångliga och det råder brist på älskare att byta till. Men de båda makarna behöver definitivt gå på familjeterapi för att ordna upp sin relation.

Omgifte mellan samma parter

Så fort man betecknar något som ett bekymmer utgår man, uttalat eller outtalat, från något ideal och därtill hörande normer. När det minskande stödet för de politiska partierna framställs som ett problem är det mot bakgrund av partidemokratins ideal. Men vad betyder egentligen detta?

Erica Nilsson hänvisar till att det representativa systemet redan under tidigare historiska skeden genomgått stora förändringar. Idén om politisk representation är äldre än idén om demokrati via politiska partier. Under sista hälften av 1800-talet ägde utvidgningen av rösträtten rum parallellt med framväxten av masspartier.

Det visade sig att masspartierna inte underminerade de representativa institutionerna. De förändringar som först tett sig hotande för representationen sågs i stället i nytt ljus, som ett steg mot mer demokrati. Äktenskapet mellan partier och demokrati hade således kommit till

stånd och vunnit legitimitet. Legitimitetsgrunden utgjordes av idén om ökad demokrati genom principen om närhet mellan väljare och valda.

Visserligen pågår stora förändringar av det politiska livet i riktning mot åskådardemokrati. Men äktenskapet mellan partier och demokrati förefaller alltjämt hållbart. Forskningsläget tyder inte på någon kris för den representativa demokratin. Den söker sig bara nya former, liksom alltid. Inget konstigt med det.

Nya former uppstår som anpassning till nya historiska villkor och som svar på brister i de etablerade former som en gång kommit till. Partidemokratin är i sådan bemärkelse inte längre ensamt dominerande som förklaringsmodell över hur den representativa demokratin fungerar. Nya företeelser uppmärksammas i empirin och nya förklaringsmodeller eftersöks i teorin. Inget konstigt med det heller.

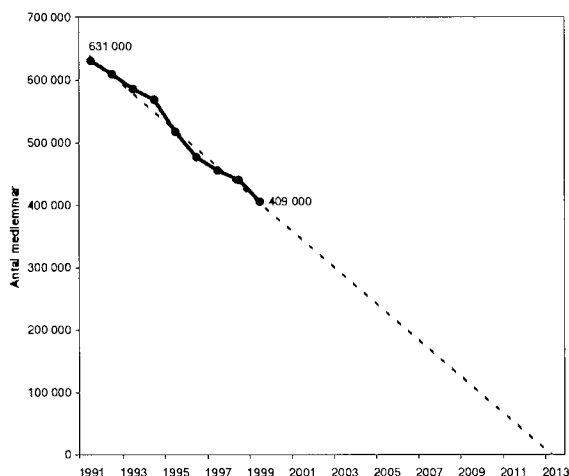
Problemet är snarare hur man i dag skall formulera normerna för den representativa demokratin. Själva motivering- en för äktenskapet mellan partier och demokrati är en annan nu än då det instiftades. Äktenskapet verkar hållbart, men det återstår att se om motiveringen för denna relation är hållbar bland allmänheten och i mötet med deltagardemokratisk argumentation, avslutar Erica Nilsson.

7 En framtid utan partier?

En enkel framskrivning av de senaste årens tendenser innebär att de svenska partierna har försvunnit som medlemsorganisationer inom ett drygt årtionde. Partiernas sammanlagda medlemstal minskade från 631 000 år 1991 till 409 000 år 1999. Det innebär att partierna som nettogenomsnitt tappat runt 30 000 medlemmar per år. Figur 7.1 drar ut trendlinjen. Om utvecklingen fortsätter i denna takt når partiernas medlemstal nollstrecket år 2012–2013.

En sådan mekanisk trendframskrivning utgör naturligtvis inte någon prognos. Det mest realistiska scenariet är att raset bromsas upp och att medlemstalet planar ut på en lägre nivå än dagens. Det är en ännu öppen fråga hur mycket partierna kan krympa utan att helt förlora sin karaktär som medlemspartier.

Figur 7.1 Partiernas medlemstal: utveckling 1991–1999 samt trendframskrivning.

De danska partierna har redan genomgått en kraftig medlemsminskning, följd av en relativ stabilisering. Men Sverige är snart nere på den danska nivån, som innebär att cirka fem procent av de röstberättigade är med i något parti. Och det finns ännu inte några säkra tecken på att raset i de svenska medlemssiffrorna har hejdots.

Man kan också försöka bedöma hur små partier kan bli genom att utgå från de minsta svenska partierna. Miljöpartiet har ungefär 8 000 medlemmar och vänsterpartiets medlemstal ligger på cirka 13 000. Med sju sådana minipartier skulle det samlade medlemstalet hamna på strax under 100 000 medlemmar, vilket motsvarar en dryg procent av den röstberättigade befolkningen.

Man måste då betänka att det finns över 68 000 politiska uppdrag i kommunerna, som efter valet 1998 besätts av nära 45 000 förtroendevalda (Hagevi 1999). Härtill kommer andra politiskt tillsatta poster i landsting, riksdag och allehanda statliga organ samt dessutom partiernas egna funktionärer. Antalet partimedlemmar börjar närma sig antalet politiska förtroendeuppdrag.

Att det pågår en sådan utveckling visas av tillgängliga intervjuuppgifter. Enligt data från maktutredningens medborgarundersökning, och den uppföljning som redovisades i Demokratirådets rapport 1998, ökar sambandet mellan partimedlemskap och förtroendeuppdrag (databearbetningen har utförts av Anders Westholm vid Uppsala universitet). År 1987 var det 24 procent av partimedlemmarna som har eller någon gång haft ett förtroendeuppdrag i kommunen, landstinget eller riksdagen. År 1997 hade motsvarande siffra stigit till 38 procent. Det innebär att allt fler inom den krympande gruppen av partimedlemmar har eller haft ett politiskt förtroendeuppdrag.

Ett alltmer realistiskt scenario är att det inom något årtionde i praktiken inte finns kvar några "vanliga partimedlemmar". Partier blir detsamma som politiker. De lokala partimötena samlar bara de personer som annars möts i skolstyrelsen, stadsdelsnämnden och landstingsfullmäktige.

Så från principiell utgångspunkt spelar det mindre roll om partiernas medlemstal når exakt nollstrecket eller stannar på något hundratusental. Partierna skulle ändå ha upphört att fungera som någorlunda brett förankrade medlemsorganisationer.

Partier utan medlemmar

Frågan är om det märks någon skillnad. Spelar det någon roll för det politiska systemet och den demokratiska processen om partierna har en bred medlemsbas eller inte? Vi avslutar vår rapport med att värdera utvecklingen i ljuset av de sex huvuduppgifter som tilldelas politiska partier. Tankeexperimentet går i första hand ut på att skissera hur Sverige skulle se ut med partier utan medlemmar. Man kan också föra tanken ännu ett steg längre, nämligen att bedöma vad som händer med en demokrati utan partier.

Artikulering

Även partier utan medlemmar kan inregistrera folkopinionens skiftningar. Marknadsundersökningarnas arsenal av opinionsmätningar och fokusgrupper ger redan i dag partiledningarna möjlighet att gå förbi partiorganisationerna för en statistisk närkontakt med allmänheten. Expertrapporter, tankesmedjor och forskningsinstitut kan också ge ett inflöde av problemformuleringar och ståndpunkter. En fortsatt minskning av medlemstalen ökar behovet av professionell idéträlning.

Inte heller i en demokrati utan partier skulle artikuleringen av nya idéer upphöra. Massmediernas makt torde bli ännu större genom möjligheten att dag för dag, timme för timme, vara med och bestämma över den offentliga debattens dagordning. Utan partier blir kampen om uppmärksamhet ännu mer öppen och konkurrensen därmed hårdare. Intresseorganisationer och deras tankesmedjor fick därför större spelutrymme. Frånvaron av partier skulle lämna ett vakuum i samhällsdebatten. Nationens mentala gränser skulle bli ännu mer porösa och lämna större plats för internationella trender och idéströmningar.

Aggregering

Uppgiften att sammanväga och jämkä olika krav till ett konsistent handlingsprogram skulle åtminstone på kort sikt kunna underlättas i ett parti utan medlemmar. Partiledningen skulle inte behöva ta hänsyn till bångstyriga lokalorganisationer och oförutsägbara partikongresser. Men samtidigt fick partiets beslutsfatta-

re söka råd från annat håll. Beroendet av experter, forskare och utredare blev sannolikt större.

Tankeexperimentet om en demokrati utan partier avslöjar att aggregering är partiernas kanske allra viktigaste uppgift. Ingen annan institution kan fylla samma roll. Tankesmedjor, konsultbyråer och medier kunde visserligen lära sig att hålla åtminstone några bollar i luften samtidigt, men de är inte organiserade för att ta ett samlat samhällsansvar. Ett partilöst samhälle skulle präglas av motstridiga och snabbt skiftande prioriteringar med inkonsistenta beslut.

Aktivering

Partier behöver inte ha egna medlemmar för att organisera medborgarnas samhällsengagemang. Dagens sociala rörelser visar på alternativa arbetsformer. Partierna fick i så fall inrikta sig på att mobilisera och driva kampanjer i enskilda sakfrågor. Redan i dag försöker partier locka till sig olika kategorier av specialintresserade; man behöver inte längre "köpa hela åsiktspaketet".

Om partierna helt försvann från scenen skulle förändringen när det gäller aktivering vara tämligen marginell. Partierna står numera endast för en mindre del av medborgarnas totala samhällsengagemang. Många har redan bytt ut medlemskortet mot kampanjmärken. Medborgarnas egna insatser för politisk påverkan skulle i än högre grad organiseras kring ad hoc-grupper, konsumentaktioner, nätverk, Internet och massmedier.

Kanalisering

Utan medlemmar förändras partiernas strategi. Hittills har en folkvald politiker haft att manövrera mellan hänsynstaganden till väljararenan, den parlamentariska arenan och den interna partiarenan (Sjöblom 1968). Om den senare föll bort kunde partiledningen mer obundet vädja till väljarna och göra kompromisser med andra partier. Ett parti kunde gå in för ett ja till EMU utan att behöva ta hänsyn till medlemmar och partikongress.

Ett demokratiskt parlament utan partier fick antagligen väljas genom val i enmansvalkretsar. Ett sådant atomiserat parlament

utan fasta partier skulle ge en mer flyktig politik. Parlamentarism är knappast möjligt utan stabila partier, varför den styrande makten antingen fick övergå till en folkvald president eller till en permanent samlingsregering av schweizisk typ. Hur som helst fick statliga myndigheter sannolikt en viktigare roll i beslutsprocessen. Vägen till en mer individualiserad representation skulle därmed löpa parallellt med en återgång till ämbetsmannastaten.

Rekrytering

Partierna kan i brist på medlemmar nominera vem som helst till riksdag och fullmäktigeförsamlingar. Partiledningen skulle inte ha samma möjligheter att bedöma enskilda kandidater. Professionella rekryteringsbyråer fick ersätta de lokala partiorganisationernas urvalsprocess grundad på åratals erfarenheter av möten, flygbladsutdelning och kaffekokning. Valsedlarna brukar komponeras med stor hänsyn till bostadsort, social bakgrund, ålder och kön. Utan detta slags nomineringsprocess skulle de folkvalda möjligen bli mer färgstarka, men sannolikt mindre representativa.

I en demokrati helt utan partier fick individualismen fullt spelrum. Den som för tillfället förmår att väcka störst uppmärksamhet blir vald. Med fler galningar i politiken ökar efterfrågan på persongranskning; journalisterna kommer att tillbringa många timmar letande i skattelängder, brottsregister och soptunnor. Marknaden ser ljus ut för headhuntingföretag och urvalstestare. Intressegrupper ges ökade möjligheter att föra fram sina egna kandidater. Politikernas ekonomiska bindningar får därmed större betydelse.

Lärande

Ett medlemsbaserat parti kan ses som en del av samhällets kollektiva minne. Genom partiernas tolkningar och symboler formas en bild av nationens strävanden, konflikter, misslyckanden och erfarenheter. Utan partiernas medlemsorganisationer får samhällets självbild inte samma permanenta förankring i rörelser med relativt bred folklig bas. Eftersom partierna endast undan-

tagssvis varit eniga är inre konflikter en del av medlemspartiernas vardagsliv. I takt med att debatten inom partierna tystnar så försvinner en viktig del av det offentliga samtalet.

Ett samhälle utan partier kännetecknas av många experiment, men är föga lärande. Partiernas uppgift att ta ett övergripande samhällsansvar framtvingar en träning i att hantera konflikter, dilemman och avvägningssproblem. Utan partierna som lärande organisationer bereds plats för expertmakt och teknokrati. Samhället blir mer segmenterat; varje samhällssektor styr sig själv. Balansen och avvägningen mellan olika sektorsintressen framstår som det partilösa samhällets olösta problem.

Demokrati utan partier upphäver sig själv

I takt med att medlemmarna försvinner förändras partiernas roll. Delar av partiernas klassiska uppgifter har redan tagits över av andra aktörer och institutioner. En utvecklingsväg kunde vara att partierna helt släpper ambitionerna att artikulera, aktivera, kanalisera, rekrytera och lära. Kvar blir då partier som specialiserar sig på det kärnområde där de besitter unik kompetens, nämligen uppgiften att aggregera. Frågan är emellertid hur realistisk denna möjlighet är. Utan egen kapacitet att sondera efter nya idéer, utan stadigvarande tillgång till ett nätverk av engagerade och debatterande anhängare reduceras även förmågan att skapa sammanhängande, handlingsinriktade program.

Tankeexperimentet om partier utan medlemmar leder därför ytterst fram till frågan om en demokrati utan partier. Genomgången av de sex uppgifterna i den representativa demokratin ger ett tämligen entydigt resultat. Ett samhälle utan politiska partier innebär stora förändringar när det gäller maktstruktur och styrelsesätt.

De politiska partiernas sorti skulle lämna ett maktvakuum som de starkaste aktörerna snabbt fyller ut. Därmed ökar välorganiserade och resursstarka särintressen sitt inflytande.

En annan genomgående observation är att expertmakten stärks i ett samhälle utan partier. Ämbetsmän, forskare och specialiserade tjänsteföretag skulle få en mer central roll i den poli-

tiska beslutsprocessen.

I en demokrati har folket alltid sista ordet och utan partier skulle andra aktörer konkurrera om att tolka folkets röst. Den vinner som vid en viss tidpunkt kan fånga folkets gunst. Vältalighet, framtoning och karisma blir därmed viktiga kvaliteter.

Politiska partier står för en viss tröghet i samhällslivet och utan partier får politiken ett större inslag av instabilitet. Rörligheten gäller såväl problembeskrivningar, lösningsförslag som beslutsfattare.

Det torde säkert gå att beskriva den partilösa demokratin i positiva ordalag. Adjektiv som spännande, omväxlande och underhållande kunde därmed komma till användning.

Men vår egen sammanfattning måste formuleras i betydligt mer negativa termer. Såvitt vi kan bedöma leder ett samhälle med frånvarande eller kraftigt försvagade partier till betydande problem från demokratisynpunkt.

Ett samhälle utan partier skulle leda till ökad makt för rika sår-intressen, teknokrati och karismatiska ledargestalter.

Den samhällstyp som tonar fram bygger på en kombination av elitism och populism. Små elitgrupper och auktoritära ledargestalter kan genom moderna medier och effektiva propagandametoder underblåsa fördomar och skapa folkstormar.

Den representativa demokratin bygger på principen att medborgarna som väljare kan ställa makthavarna till ansvar. De allmänna valen skall ge möjlighet att blicka tillbaka och fälla en dom över den sittande regeringen och tillfälle att ge ett mandat för den kommande valperioden. Utan politiska partier försvåras detta ansvarsutkrävande. Därmed minskar väljarnas makt.

Demokrati utan partier skulle förr eller senare upphäva sig själv.

Referenser

- Aardal, Bernt 1999. "Politikerforakt og politisk misstillit", i Bernt Aardal m.fl., *Vælgere i 90-årene*. NKS-Forlaget, Oslo.
- Abramson, Paul R. 1983. *Political Attitudes in America. Formation and Change*. W.H. Freeman, San Francisco.
- Adamsson, Tommy m.fl. 1999. *Personvalsparti. Bot för trötta partier*. Den Nya Valfärden, Stockholm.
- Albinsson, Per 1986. *Skiftningar i blått. Förändringar inom Moderata Samlingspartiets riksorganisation 1960–1985*. Kommun Fakta Förlag, Lund.
- Anckar, Dag 1999. Recension av Peter Esaiasson och Sören Holmberg, "Representation from Above", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 102, 229–233.
- Bartolino, Stefano 1983. "The membership of mass parties: the Social Democratic experience, 1889–1978", i Hans Daalder och Peter Mair, red. *Western European Party Systems. Continuity and Change*. Sage, London.
- Bartolini, Stefano och Peter Mair 1990. *Identity, Competition, and Electoral Availability. The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bell, Daniel 1960. *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Free Press, Glencoe.
- Beyme, Klaus von 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Gower, Aldershot.
- Bille, Lars 1997. *Partier i forandring. En analyse af danske partiorganisationers udvikling 1960–1995*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- Björnsson, Anders 2000. "Demokrati utan partier", *Tiden*, 1, 31–34.
- Björnsson, Anders och Peter Luthersson, red. 2000. *Efter partistaten*, Hjalmarsson & Högberg, Stockholm.
- Blondel, Jean 1993. "Political party", i *The Blackwell Dictionary of Twentieth-century Social Thought*. Blackwells, Oxford.
- Bohman, James och William Rehg 1997, red. *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. MIT Press, Cambridge.
- Borre, Ole 1999. "Partiidentifikation", i Johannes Andersen m.fl., *Vælgere med omtanke. En analys av folketingsvalget 1998*. Systime, Århus.
- Broder, David S. 1972. *The Party's Over. The Failure of Politics in America*. Harper & Row, New York.
- Budge, Ian 1996. *The New Challenge of Direct Democracy*. Polity, Cambridge.
- Burke, Edmund 1839. "Thoughts in the cause of the present discontents" (1770) i *The Works of Edmund Burke*, 1. Little Brown, Boston.
- Bäck, Mats och Tommy Möller 1997. *Partier och organisationer*. 4 uppl. Norstedts Juridik, Stockholm.
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller och Donald S. Stokes 1990. *The American Voter*. Wiley, New York.
- Carlsson, Ingemar 1981. *Parti, partiväsen, partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Cree, Nathan 1892. *Direct Legislation by the People*. A.C. McClurg, Chicago.
- Crewe, Ivor och Katarina Thomson 1999. "Party loyalties: dealignment or realignment?", i Evans och Norris 1999.
- Dahl, Robert A. 1989. *Democracy and its Critics*. Yale University Press, New Haven.
- Dalton, Russell J. 1984. "Cognitive mobilization and partisan dealignment in advanced industrial democracies", *Journal of Politics*, 46, 264–284.
- Dalton, Russel J. 1996. "Political cleavages, issues, and electoral change", i LeDuc, Niemi och Norris 1996.

- Dalton, Russell J. 1999. "Political support in advanced industrial democracies", i Norris 1999.
- Duverger, Maurice 1963. *Political Parties*. Wiley, New York.
- Elster, Jon 1997. "The market and the forum: three varieties of political theory" i Bohman och Rehg 1997.
- Ersson, Svante och Jan-Erik Lane 1998. "Electoral instability and party system change in Western Europe", i Pennings och Lane 1998.
- Esaiaasson, Peter och Sören Holmberg 1996. *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Dartmouth, Aldershot.
- Evans, Geoffrey och Pippa Norris, red. 1999. *Critical Elections. British Parties and Voters in Long-Term Perspective*. Sage, London.
- Fishkin, James 1991. *Democracy and Deliberation. New Directions for Democratic Reform*. Yale University Press, New Haven.
- Fishkin, James 1995. *The Voice of the People. Public Opinion and Democracy*. Yale University Press, New Haven.
- Gidlund, Gullan 1983. *Partistöd*. Liber, Lund.
- Gilljam, Mikael och Tommy Möller, 1996. "Från medlemspartiet till väljarpartier", i *På medborgarnas villkor: en demokratisk infrastruktur*. Bilaga till Demokratiutvecklingskommittén, SOU 1996: 162.
- Hagevi, Magnus 1999. *Kommunala förtroendeuppdrag 1999*. Svenska Kommunförbundet, Stockholm.
- Hammarlund, Bo 1985. *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Heidar, Knut och Jo Saglie 1994. "Mot mediepartier? Partiernes organisasjonsstrategier på 1990-tallet", i Heidar och Svåsand 1994.
- Heidar, Knut och Lars Svåsand, red. 1994. *Partierne i en brytningstid*. Alma Mater, Bergen.
- Holmberg, Sören 1992. "The undermining of a stable party system", i Peter Gundelach och Karen Siune, red. *From Voters to Participants. Essays in honour of Ole Borre*. Politica, Århus.
- Holmberg, Sören 1999a. "Down and down we go: political trust in Sweden", i Norris 1999.
- Holmberg, Sören 1999b. "Partiröstning och personröstning", i *Allmänna valen 1998*, 4. Sveriges officiella statistik, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- Holmberg, Sören och Lennart Weibull, red. 2000. *Det nya samhället*. SOM-rapport 24. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Huntington, Samuel 1968. *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, New Haven.
- Janis, Irving L. 1982. *Groupthink. Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*. 2 uppl. Houghton Mifflin, Boston.
- Kaase, Max och Kenneth Newton 1995. *Beliefs in Government*. Oxford University Press, Oxford.
- Karatnycky, Adrian 2000. "A century of progress", *Journal of Democracy*, 11, 187–200.
- Katz, Richard S. 1987. "Party government and its alternatives", i Richard S. Katz, red. *Party Governments. European and American Experiences*. Walter de Gruyter, Berlin.
- Katz, Richard S. 1996. "Party organization and finance", i LeDuc, Niemi och Norris 1996.
- Katz, Richard S och Peter Mair 1995. "Changing models of party organization: the emergence of the cartel party", *Party Politics*, 1, 5–28.
- Katz, Richard S. och Peter Mair 1996. "Cadre, catch-all or cartel?: a rejoinder", *Party Politics*, 2, 527–536.
- Kirchheimer, Otto 1966. "The transformation of Western European party systems", i Joseph LaPalombara och Myron Weiner, red. *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press, Princeton.

- Koole, Rudd 1996. "Cadre, catch-all or cartel?: a comment on the notion of the cartel party", *Party Politics*, 2, 509–525.
- Kronqvist, Elisabeth 1999. *Institutionalisering i nordiska partier. En testning av Angelo Panebiancos institutionaliseringshypotes*. Licentiatavhandling i statskunskap. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Ser. A:507.
- La Palombara, Joseph och Jeffrey Anderson 1992. "Political parties", i *Encyclopedia of Government and Politics*, 1. Routledge, London.
- Lawson, Kay 1993. "Political parties and party competition", i *The Oxford Companion to Politics of the World*. Oxford University Press, Oxford.
- Lawson, Kay, red. 1980. *Political Parties and Linkage. A Comparative Perspective*. Yale University Press, New Haven.
- Lawson, Kay och Peter H. Merkl, red. 1988. *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton University Press, Princeton.
- LeDuc, Lawrence, Richard G. Niemi och Pippa Norris, red. *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Sage, Thousand Oaks.
- Lindbeck, Assar, Per Molander, Torsten Persson, Olof Petersson och Birgitta Swedenborg 2000. *Politisk makt med oklart ansvar. Ekonomirådets rapport 2000*. SNS Förlag, Stockholm.
- Lipset, Seymour M. 1968. "Ostrogorski, Moisei" i *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 11. Macmillan/The Free Press.
- Lipset, Seymour M. och Stein Rokkan, red. 1967. *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. Macmillan, London.
- Madison, James 1961. "No. 10" i Alexander Hamilton, James Madison och John Jay, red. *The Federalist Papers*. New American Library, New York.
- Mair, Peter 1994. "Party organizations: from civil society to the state" i Richard Katz och Peter Mair, red. *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. Sage, London.
- Mair, Peter 1997. *Party Systems Change. Approaches and Interpretations*. Clarendon Press, Oxford.
- Mair, Peter 1999. "New political parties in established party systems: how successful are they?", i Erik Beukel, Kurt Klaudi Klausen och Poul Erik Mouritzen, red. *Elites, Parties and Democracy. Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen*, Odense University Press, Odense.
- Manin, Bernard 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge University Press, Cambridge.
- May, John 1973. "Opinion structure of political parties: the special law of curveliniar disparity", *Political Studies*, 21, 135–151.
- Mény, Yves 1998. "The People, the Elites and the Populist Challenge", European University Institute, Jean Monnet Chair Paper RSC No 98/47.
- Michels, Robert 1959. *Political parties. A Sociological Study of the Emergence of Leadership, the Psychology of Power, and the Oligarchic Tendencies of Organization* (1911). Dover, New York.
- Miller, Warren E. och J. Merrill Shanks 1996. *The New American Voter*. Harvard University Press, Cambridge.
- Möller, Tommy och Gullan Gidlund 1999. *Demokratinas trotjänare: lokalt partiarbete förr och nu*. Demokratiutredningen, SOU 1999:130.
- Nielsen, Hans Jørgen 1999. "Tilliden till politikerne", i Johannes Andersen m.fl., *Vælgere med omtanke. En analyse af folketingsvalget 1998*. Systime, Århus.
- Norris, Pippa, red. 1999. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford University Press, Oxford.
- Ostrogorski, Moisei 1902. *Democracy and the Organization of Political Parties*, 1–2. Macmillan, London.

- Panebianco, Angelo 1988. *Political Parties. Organization and Power*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Party Politics*. 1999. Democracy, within and without parties. Vol. 5, No. 3.
- Pennings, Paul och Jan-Erik Lane 1998. *Comparing Party System Change*. Routledge, London.
- Petersson, Olof, Anders Westholm och Göran Blomberg 1989. *Medborgarnas makt*. Carlssons, Stockholm.
- Petersson, Olof, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti och Anders Westholm 1996. *Demokrati och ledarskap. Demokratirådets rapport 1996*. SNS Förlag, Stockholm.
- Petersson, Olof, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti och Anders Westholm 1997. *Demokrati över gränser. Demokratirådets rapport 1997*. SNS Förlag, Stockholm.
- Petersson, Olof, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Jan Teorell och Anders Westholm 1998. *Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998*. SNS Förlag, Stockholm.
- Petersson, Olof, Klaus von Beyme, Lauri Karvonen, Birgitta Nedelmann och Eivind Smith 1999. *Demokrati på svenskt vis. Demokratirådets rapport 1999*. SNS Förlag, Stockholm.
- Petersson, Olof och Sören Holmberg 1998. *Opinionsmätningarna och demokratin*. SNS Förlag, Stockholm.
- Phillips, Anne 1995. *The Politics of Presence*. Clarendon Press, Oxford.
- Pierre, Jon 1990. "Organisationsstrukturen i svenska politiska partier", i Göran Djupsund och Lars Svåsand, red. *Partiorganisasjoner. Studier i strukturer och processer i finska, norska och svenska partier*. Åbo Akademi, Åbo.
- Pierre, Jon, Lars Svåsand och Anders Widfeldt 1998. "State subsidies to political parties and party change", unpublished paper draft.
- Pierre, Jon och Anders Widfeldt 1994. "Party organizations in Sweden: colossuses with feet of clay or flexible pillars of government?", i Richard S. Katz och Peter Mair, red. *How Parties Organize*. Sage, London.
- Pitkin, Hanna F. 1967. *The Concept of Representation*. University of California Press, Berkeley.
- Rokkan, Stein 1970. "Citizen participation in political life: a comparison of data for Norway and The United States of America", i Stein Rokkan m.fl., *Citizens, Elections, Parties*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Rothstein, Bo, Peter Esaiasson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti och Olof Petersson 1995. *Demokrati som dialog. Demokratirådets rapport 1995*. SNS Förlag, Stockholm.
- Sartori, Giovanni 1976. *Parties and Party Systems*. Cambridge University Press, New York.
- Scarrow, Susan E. 1994. "The 'paradox of enrollment': assessing the cost and benefits of party memberships", *European Journal of Political Research*, 25, 41–60.
- Scarrow, Susan E. 1995. *Parties and their Members. Organizing for Victory in Britain and Germany*. Oxford University Press, Oxford.
- Scarrow, Susan E. 1999. "Introduction", *Party Politics*, 5, 275–282.
- Schlesinger, Joseph A. 1968. "Parties, Political: party units", i *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 11. Macmillan/The Free Press.
- Schmitt, Hermann och Sören Holmberg 1995. "Political parties in decline?", i Hans-Dieter Klingemann och Dieter Fuchs, red. *Citizens and the State*. Oxford University Press, Oxford.
- Schumpeter, Joseph 1976. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper & Row, New York.
- Sjöblom, Gunnar 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Studentlitteratur, Lund.
- SOU 1993:21. *Ökat personval. Betänkande av Personvalskommittén*.
- Strøm, Kaare 1995. "Parties, Political" i *The Encyclopedia of Democracy*, 3. Routledge, London.

- Strøm, Kaare och Lars Svåsand, red. 1997. *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Sundberg, Jan 1995. "Women in Scandinavian party organizations", i Lauri Karvonen och Per Selle, red. *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Dartmouth, Aldershot.
- Sundberg, Jan 1999. "The enduring Scandinavian party system", *Scandinavian Political Studies*, 22, 221–241.
- Svåsand, Lars 1994. "Partienes finansieringsmønster: fra medlemmenes lommebøker til statsbudsjettet", i Heidar och Svåsand 1994.
- Svåsand, Lars, Kaare Strøm och Björn Erik Rasch 1997. "Change and adaption in party organization", i Strøm och Svåsand 1997.
- Särlvik, Bo och Ivor Crewe 1983. *Decade of Dealignment. The Conservative Victory of 1979 and Electoral Trends in the 1970s*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Taylor, Lily R. 1971. *Party Politics in the Age of Caesar*. University of California Press, Berkeley.
- Teorell, Jan 1998. *Demokrati eller fåtalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 129.
- Teorell, Jan 2000. Kan folkviljan förfinas? Om medborgarpaneler och samtalsdemokrati. SNS-rapport.
- Thermænius, Edvard 1935. "Riksdagspartierna", *Sveriges riksdag*, 17. Historisk och statsvetenskaplig framställning utgiven enligt beslut av 1926 års riksdag. Stockholm.
- Tingsten, Herbert 1966. *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratien*. Norstedts, Stockholm.
- Togeb, Lise 1992. "The nature of declining party membership in Denmark: causes and consequences", *Scandinavian Political Studies*, 15, 1–19.
- Topf, Richard 1995. "Beyond electoral participation", i Hans-Dieter Klingemann och Dieter Fuchs, red. *Citizens and the State*. Oxford University Press, Oxford.
- Wallas, Graham 1920. *Human Nature in Politics* (1908). T. and A. Constable, Edinburgh University Press.
- Wattenberg, Martin P. 1990. *The Decline of American Political Parties, 1952–1988*. Harvard University Press, Cambridge.
- Weber, Max 1968. *Economy and Society*. University of California Press, Berkeley.
- Westerståhl, Jörgen och Folke Johansson 1981. *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Rapport från Kommunaldemokratiska forskningsgruppen, 5. DsKn 1981:12.
- Widfeldt, Anders 1999. *Linking Parties with People. Party Membership in Sweden 1960–1997*. Ashgate, Aldershot.
- Vogt, Gunnar 1994. "'Catch all-partiet': en analyse av det norske partisystemet" i Heidar och Svåsand 1994.
- Wängnerud, Lena 1999. *Kvinnorepresentation. Makt och möjligheter i Sveriges riksdag*. Studentlitteratur, Lund

Författarna

Olof Petersson är professor i statskunskap och forskningsledare vid SNS med ansvar för Demokratirådet och SNS författningsprojekt. Han har bland annat varit ledare för valundersökningarna, ordförande för maktutredningen och ledamot av Lindbeckkommissionen.

Gudmund Hernes är professor i sociologi och var en av de ansvariga för den första maktutredningen i Norge. Han var tidigare forskningsledare vid norska fackföreningsrörelsens forskningscentrum FAFO samt utbildningsminister 1990–1995 och hälso- och sjukvårdsminister 1995–1997. Numera är han chef för UNESCO:s International Institute for Educational Planning, IIEP, i Paris.

Sören Holmberg är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet med forskningsinriktning på väljarbeteende och representativ demokrati. Han är ledare för valundersökningarna, en av ledarna för SOM-institutet, som är en forskningsinriktad opinionsmätningorganisation vid Göteborgs universitet, samt ledamot av styrgrupperna för de internationella valforskningsorganisationerna EES och CSES.

Lise Togeby är professor i statskunskap vid Aarhus universitet och ordförande för den danska maktutredningen. Hon forskar bland annat om politiskt deltagande, kvinnornas politiska mobilisering samt danskarnas förhållande till det mångkulturella samhället. Hon är ansvarig för maktutredningens forskningsprojekt om opinionsbildning, om invandrarnas medborgarskap och om den danska makteliten.

Lena Wängnerud är fil. dr och verksam vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hon forskar om representativ demokrati med huvudfokus på frågor om kvinnors politiska inflytande och skrev 1998 en doktorsavhandling om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag. Hon är medredaktör för SNS-boken Riksdagen på nära håll.

SNS Demokratiråd

<http://www.sns.se/dr>

Publicerade rapporter

Demokrati som dialog. Bo Rothstein, Peter Esaiasson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Olof Petersson. 1995.

Demokrati och ledarskap. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Anders Westholm. 1996.

Demokrati över gränser. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Anders Westholm. 1997.

Demokrati och medborgarskap. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Jan Teorell, Anders Westholm. 1998.

Demokrati på svenskt vis. Olof Petersson, Klaus von Beyme, Lauri Karvonen, Birgitta Nedelmann, Eivind Smith. 1999.

Demokrati utan partier? Olof Petersson, Gudmund Hernes, Sören Holmberg, Lise Togeby, Lena Wängnerud. 2000.

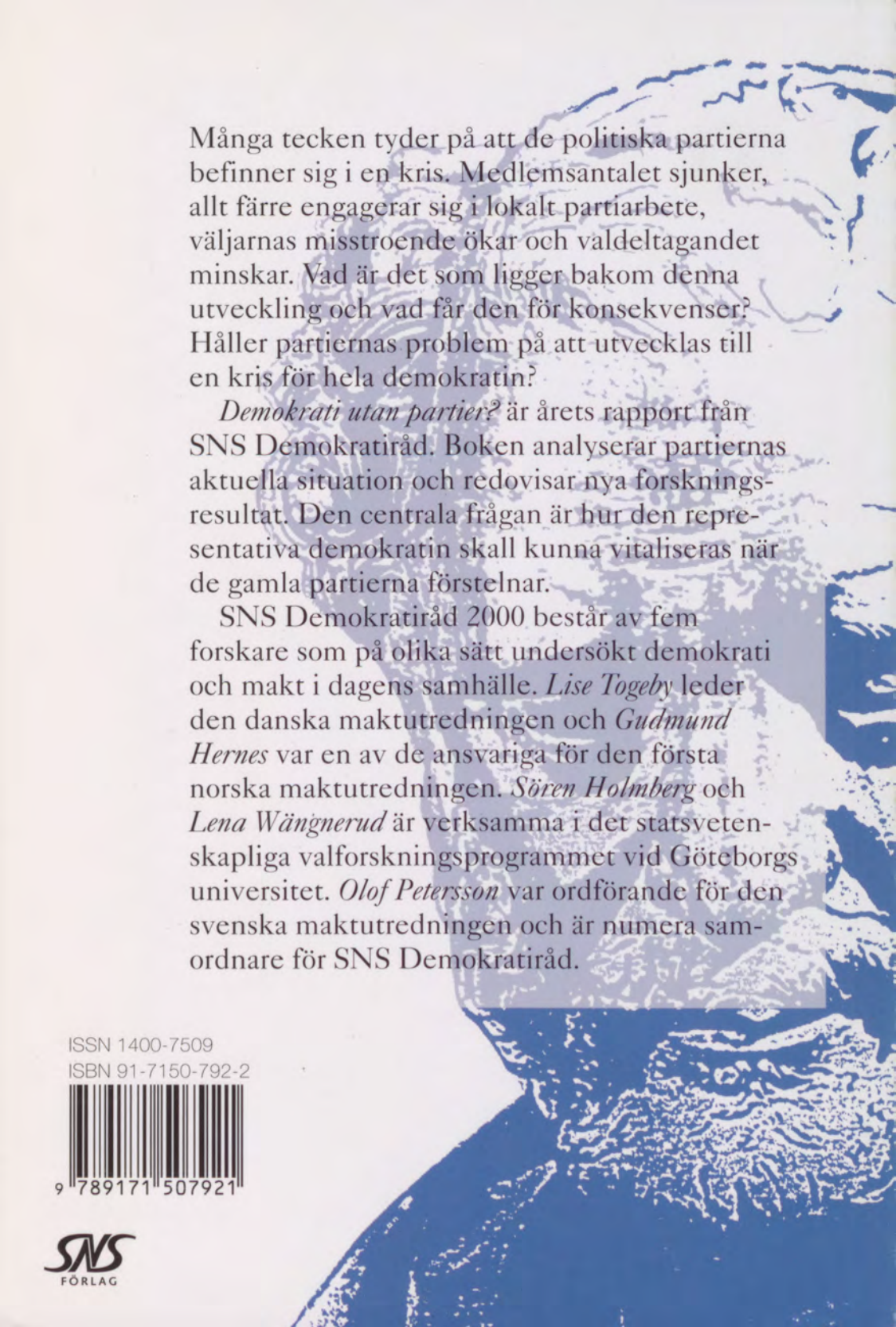
The SNS Democratic Audit – Reports in English

Democracy and Leadership. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Anders Westholm. 1996.

Democracy across Borders. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Anders Westholm. 1997.

Democracy the Swedish Way. Olof Petersson, Klaus von Beyme, Lauri Karvonen, Birgitta Nedelmann, Eivind Smith. 1999.

SNS Förlag, Stockholm.

Många tecken tyder på att de politiska partierna befinner sig i en kris. Medlemsantalet sjunker, allt färre engagerar sig i lokalt partiarbete, väljarnas misstroende ökar och valdeltagandet minskar. Vad är det som ligger bakom denna utveckling och vad får den för konsekvenser? Håller partiernas problem på att utvecklas till en kris för hela demokratin?

Demokrati utan partier? är årets rapport från SNS Demokratiråd. Boken analyserar partiernas aktuella situation och redovisar nya forskningsresultat. Den centrala frågan är hur den representativa demokratin skall kunna vitaliseras när de gamla partierna förstelnar.

SNS Demokratiråd 2000 består av fem forskare som på olika sätt undersökt demokrati och makt i dagens samhälle. *Lise Togeby* leder den danska maktutredningen och *Gudmund Hernes* var en av de ansvariga för den första norska maktutredningen. *Sören Holmberg* och *Lena Wängnerud* är verksamma i det statsvetenskapliga valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet. *Olof Petersson* var ordförande för den svenska maktutredningen och är numera samordnare för SNS Demokratiråd.

ISSN 1400-7509

ISBN 91-7150-792-2

9 789171 507921

SNS
FÖRLAG